

Satu Katvala

MISSÄ ÄITI ON?

Äitejä ja äitiyden uskomuksia
sukupolvien saatossa



JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2001

Satu Katvala

MISSÄ ÄITI ON?

Äitejä ja äitiyden uskomuksia
sukupolvien saatossa

Esitetään Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston vanhassa juhlasalissa (S212)
lokakuun 26. päivänä 2001 kello 12.



JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2001

MISSÄ ÄITI ON?

Äitejä ja äitiyden uskomuksia
sukupolvien saatossa

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN EDUCATION, PSYCHOLOGY AND SOCIAL RESEARCH 186

Satu Katvala

MISSA AITI ON?

Äitejä ja äitiyden uskomuksia
sukupolvien saatossa



JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2001

Editors

Leena Laurinen

Department of Education, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo and Marja-Leena Tynkkynen

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Cover picture:

URN:ISBN:978-951-39-5118-4
ISBN 978-951-39-5118-4 (PDF)
ISSN 0075-4625

ISBN 951-39-1043-1
ISSN 0075-4625

Copyright © 2001, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House,
Jyväskylä and ER-Paino Ky, Lievestuore 2001

ABSTRACT

Katvala, Satu

Where's mother? Mothers and maternal beliefs over three generations.

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2001, 126 p.

(Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research,

ISSN 0075-4625; 186)

ISBN 951-39-1043-1

Summary

Diss.

The aim of this study was to explore Finnish motherhood and the beliefs related with it across three generations. In the study motherhood was approached from the perspective of the presence and absence of the mother. The data gathered during 1994–1995 consists of interviews with three generations of members of the same family (129 families, 387 persons). The analysis was carried out using qualitative methods.

Motherhood, as reflected in the descriptions of the absence and presence of the mother was found to be constructed from daily life: a mother's work and fussing over her children, longing for one's mother and being held by her, caring, feelings of guilt, everyday problems and solutions. Moments when the mother was present and absent were remembered years later and aroused emotions. The themes of presence and of absence reoccurred from one generation to another but with changes in emphasis. In the stories told by the oldest generation the emphasis was on the mother's absence. The middle-aged generation is the generation of contradictions, where balance is sought between the presence and absence of the mother. The stories told by the youngest generation are characterised by the versatility of the mother's presence.

The maternal beliefs found in the study form a rather traditional picture of the mother, one which highlights the importance of the mother being present for the child and in the home. The mother constructed by these beliefs is strong, perfect and capable. The strong mother rules and leads the home. The perfect mother is eternally caring, attentive, and loving. The descriptions of the capable mother reflect the difficult and responsible task of the mother as a child-rearer and educator. These entities form part of the shared, collective belief system of motherhood. Moreover, while taking a stand regarding mothering, the interviewees produced 'building blocks' for a more general discourse and for the beliefs of parenthood.

The fact that stories about the presence and absence of the mother were told in all three generations (and both sexes) shows that the mother's place is an important element in the memories and experiences relating to mothers and is thus perhaps part of the more general discourse around motherhood.

Keywords: motherhood, maternal beliefs, belief system, ethnotheory, generation

Author's Address

Satu Katvala
Department of Education
University of Jyväskylä
P.O. Box 35
FIN-40351 Jyväskylä
FINLAND
E-mail: sathaka@edu.jyu.fi

Supervisors

Professor Sirkka Hirsjärvi
Department of Education
University of Jyväskylä, Jyväskylä, Finland

Professor Leena Laurinen
Department of Education
University of Jyväskylä, Jyväskylä, Finland

Reviewers

Professor (emerita) Marjatta Marin
Department of Social Sciences
University of Jyväskylä, Jyväskylä, Finland

Docent Ritva Nätkin
Department of Women's Studies
University of Tampere, Tampere, Finland

Opponents

Professor (emerita) Marjatta Marin
Department of Social Sciences
University of Jyväskylä, Jyväskylä, Finland

Docent Ritva Nätkin
Department of Women's Studies
University of Tampere, Tampere, Finland

KIITOKSET

Kiitän neuvoista ja rohkaisusta ohjaajiani professori Sirkka Hirsjärveä ja professori Leena Laurista. Parhaimmat kiitokset myös työni esitarkastajille professori (emerita) Marjatta Marinille ja dosentti Ritva Nätkinille. Teiltä saamani asiantunteva ja kannustava palaute teki mahdolliseksi työni loppuun saattamisen.

Eri kulttuurin tarjoamasta peilauspinnasta olen kiitollinen apulaisprofessori Ulve Kalalle ja professori Inger Kraaville. Virolainen perhe ja vanhemmuus ovat hyvin pitkälle samankaltaisia kuin meillä Suomessa. Silti asioiden vertaaminen edes vähänkin vieraaseen voi auttaa näkemään ne uudessa valossa.

Keskustelut tutkijakollegoiden kanssa ovat aina vieneet eteenpäin. Eritoten Marja Leena Bööck, Jaana Kemppainen ja Satu Perälä-Littunen ovat kommentteillaan auttaneet muovaamaan ajatukseni ja kirjoitukseni väitöskirjaksi. Teräviä huomioita teksteihini ja tukea tutkijan mietteisiini ovat antaneet myös Leena Penttinen ja Eija Sevón. Englanninkielisten tekstien tarkastamisesta puolestaan kiitos lehtori Michael Freemanille. Haluan kiittää lisäksi muita työtovereita jokapäiväisistä jutusteluista ja monista naurua hersyvistä hetkistä. Teidän avullanne tutkimustyöstä on tullut mukavaa arkipäivää.

Taloudellisesta tuesta kiitän useita eri tahoja. Kasvatustieteen laitos tuki työtäni niin alkuvaiheessa kuin loppuvaiheen rutistuksessa. Sirkka Hirsjärven ja Leena Laurisen johtama ja Suomen Akatemian rahoittama 'Perinne ja muutos vanhemmuudessa ja kasvatuksessa – sukupolvien ja kulttuurien välinen tarkastelu' -projekti turvasi taloudellisesti pitkän osan tutkimustaivaltani. Rahoitukseni valtakunnalliselta tutkijakoulu KASVA:lta mahdollisti myös osallistumisen omaa yliopistoa ja laitosta laajempaan keskustelufoorumiin. Suomen Kulttuurirahaston stipendi auttoi omalta osaltaan toimimaan kokopäiväisenä tutkijana.

Lopuksi vielä iso kiitos elämäni tärkeille ihmisille! Erityisesti kiitän äitiä ja isää kaikesta tuesta ja myötäelämisestä, sekä puolisoani Mikaa siitä tunteesta, että etäisyydellä ei oikeastaan ole niin väliä.

Jyväskylässä syyskuussa 2001

Satu Katvala

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	9
1.1	Tutkimuksen lähtökohdat.....	10
1.2	Sukupolvien kerrontaa.....	11
2	IHANTEITA JA ARKITÖITÄ – ÄITEJÄ ENNEN JA NYT.....	14
2.1	Äidin 'valtaannousu' perheessä.....	14
2.1.1	Keskeiset keskiluokkaiset perheet.....	16
2.2	Äidit yhteiskunnan rakentajina.....	17
2.3	Kamppailevat äidit.....	19
2.4	Kohti koettua äitiyttä.....	20
2.5	Nykypäivän äidit	21
3	USKOMUKSET KULTTUURISENA PERINTÖNÄ.....	25
3.1	Uskomus käsitteenä ja tutkimuksen kohteena.....	25
3.2	Uskomukset osana arkipäivää.....	27
3.3	Uskomuksista uskomusjärjestelmiin.....	30
3.3.1	Äitiyden uskomusjärjestelmä.....	31
4	MUISTOJA JA KOKEMUKSIA ELETYSTÄ ELÄMÄSTÄ.....	32
4.1	Monimutkaiset muistot.....	32
4.1.1	Muistot tässä tutkimuksessa.....	34
4.2	Muistojen tunteellisuus.....	35
4.3	Menneitä ja nykyisiä kokemuksia.....	36
5	TUTKIMUKSEN KULKU.....	37
5.1	Tutkimusaineisto ja aineiston kriittinen tarkastelu.....	37
5.2	Aineiston käsittely ja analyysi.....	40
5.2.1	Äitejä aineistossa.....	43
5.2.2	Irtiotot ja yhtäläisyydet sukupolvien välillä.....	45
5.3	Tutkimustehtävä.....	47
5.3.1	Lukuohjeita.....	48
6	KERTOMUKSIA POISSAOLEVASTA ÄIDISTÄ.....	50
6.1	Meidän äiti oli aina poissa.....	50
6.2	Äidin kaipuuta ja syyllisyyden tuntoja.....	52
6.3	Kuka lasta kasvattaa?.....	55
6.3.1	Tärkeä ja tiukka mummo.....	57
6.4	Tuvassa ja tehtaassa.....	58
6.5	Äitien poissaolo sukupolvikokemuksena.....	60

7	KERTOMUKSIA LÄSNÄOLEVASTA ÄIDISTÄ.....	62
7.1	Äidit ne oli paljo kotona.....	62
7.2	Niin lähellä mutta kaukana.....	63
7.3	Huolehtimisia ja hosumisia.....	64
7.4	Päivän pienet asiat.....	66
7.4.1	Onko äidillä aikaa?.....	68
7.5	Äiti lasta kasvattaa.....	70
7.5.1	Huomaamatta, maalaisjärjellä ja yhdessä kasvattaminen...73	
7.6	Äitien läsnäolo sukupolvikokemuksena.....	75
8	ÄIDIN PAIKKA ON KOTONA – ÄITEJÄ JA USKOMUKSIA.....	78
8.1	Äiti tykkää olla kotona.....	79
8.2	Oma äiti paras äiti.....	82
8.3	Äiti tärkein kasvatuksessa.....	84
8.4	Ennen oli paremmin?.....	88
9	ÄITIYDEN USKOMUSJÄRJESTELMÄÄ RAKENTAMASSA.....	90
9.1	Voimakkaat, täydelliset ja pystyvät äidit.....	90
9.2	Äidit ja vanhemmuuden kulttuurinen kuva.....	93
9.3	Hyvät ja huonot äidit.....	95
10	POISSA JA PAIKALLA – YHTEENVETO JA POHDINTA	98
10.1	Sukupolvesta toiseen.....	98
10.2	Äidin 'oikea' paikka.....	101
10.3	Tutkimuksen arviointia.....	104
10.4	Haasteita jatkotutkimukselle.....	108
	SUMMARY.....	110
	LÄHTEET.....	113
	LIITTEET.....	124

1 JOHDANTO

Missä äiti on? Kysymys heräsi lukiessani kolmen sukupolven vanhemmuutta ja kasvatusta koskevaa haastatteluaineistoa ja tavoitteeni tutkia eri sukupolvien äitiyttä sai suunnan. Äitiys on hyvin monitahoinen ilmiö ja sitä voi lähteä tarkastelemaan monesta eri näkökulmasta. Tutkimuksessani tuoksi näkökulmaksi tarkentui esittämäni kysymyksen myötä äidin poissaolo ja läsnäolo. Milloin äiti on poissa, entä läsnä? Tavallisemmin näiden näkökulmien kautta on katsottu isiä ja isyyttä, varsinkin poissaoleva isä on usein myös perinteiseksi katsottu isä. Nyt käytän kuitenkin poissaoloa ja läsnäoloa katsoessani äitien elämää. Tutkimukseni tavoitteena onkin saavuttaa *eri sukupolvien ihmisten kokemuksia ja muistoja äidin läsnä- ja poissaolosta*.

Missä äidin pitäisi olla? Tai millainen äidin pitäisi olla? Nämä kysymykset puolestaan suuntaavat katseeni niihin kulttuurisiin ajattelutapoihin, käsityksiin, näkemyksiin ja mielikuviin, joita meillä on äideistä ja äitiydestä yleensä. Näistä erilaisista tavoista ajatella käytän kattavasti käsitettä äitiyden uskomukset. Arkipäivän elämässä nämä uskomukset ovat taustalla enemmän tai vähemmän tietoisina ja näkyvinä, vaikuttaen joka tapauksessa siihen, miten äidit näemme. Toisinaan uskomukset auttavat tulkitsemaan asioita, toisinaan taas ne saattavat aiheuttaa paineita olla tietynlainen tai toimia tietyllä tavalla. Varsinkin äitiys on alue, johon liitetään helposti normatiivisia, usein äidin hyvyteen kohdistuvia uskomuksia. Tutkimukseni toisena tavoitteena on paikantaa näitä erityisesti *äitiyteen ja äitinä toimimiseen liitettyjä uskomuksia sellaisina kuin kolmen sukupolven ihmiset ne esittävät*.

Tutkimuksessa ovat äänessä paitsi kolmen sukupolven naiset ja äidit, niin myös miehet ja isät. Heidän kaikkien välittämien muistojen, kokemusten ja uskomusten kautta rakennan kuvaa suomalaisesta äitiydestä. Kiedon yhteen arkipäivän äitiyttä kokemuksineen sekä uskomusten välittämää kuvaa äidistä. Sukupolvien saatossa ajallinen jatkumo ulottuu 1900-luvun alkupuolelta vuosisadan loppupuolelle. Tuona aikana yhteiskunnan muutokset ovat vaikuttaneet myös vanhemmuuden määrittelyyn ja vanhempana toimimiseen, jolloin eri sukupolvien ihmisten kertomien asioiden ja tapahtumien liittämällä tiettyyn historialliseen aikaan ja paikkaan on tärkeä merkityksensä. Toisaalta tässä tutkimuksessa ihmisten kerronta ja muistelu tapahtuu nykypäivästä käsin, nykypäi-

vän ajattelutapojen ja käytänteiden suodattamana. Näin ollen kerrontaa ei voi pitää suorana menneen elämän toisintona.

Tutkimukseni on osa laajempaa Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen laitoksen projektia "Perinne ja muutos vanhemmuudessa ja kasvatuksessa – sukupolvien ja kulttuurien välinen tarkastelu". Tutkimusprojekti pureutuu kysymyksiin, mitä vanhemmuudelle ja kasvatukselle on tapahtunut ja tapahtumassa. Keskeisellä sijalla ovat vanhemmuutta koskevat kulttuuriset uskomukset. Tässä tutkimuksessa lähestyn vanhemmuutta erityisesti äitiyden ja äitiyden uskomusten kautta. Projektin käytössä ovat kasvatustieteen opiskelijoiden tekemät kolmen sukupolven haastattelut, joista tässä käytössäni ovat lukuvuonna 1994–1995 tehdyt haastattelut ja niiden välittämät äitiyden kertomukset muistoi-neen ja kokemuksiin.

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Tässä tutkimuksessa tarkastelen äitiyttä sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä. Äitiys ei ole vain jotain, mikä tapahtuu naiselle vaan jotain, missä nainen on itsekin toimijana. Teoreettinen orientaatio painottuu siis sosiaaliseen konstruk-tionismiin, todellisuuden näkemiseen tulkinnallisena ja jatkuvasti uudelleen rakentuvana. Konstruktionismin piirissä nojaan paljolti Bergerin ja Luckmanin (1995) näkemukseen, että todellisuus rakentuu yksilön ja hänen sosiaalisen maailmansa vuorovaikutuksessa syntyneistä merkityksistä. Se, miten äitiydestä ajatellaan, on muotoutunut paitsi yksilön omista ajatuksista ja kokemuksista niin myös ympäristön ajatuksista, käsityksistä ja uskomuksista äitiydestä. Lisäksi tämä ymmärrys äitiydestä on pitkälle riippuvainen ajasta ja kulttuurista. (Ks. Ambert 1994, 537–538.)

Mitä edelliset ajatukset tarkoittavat tutkimuksen kolmen sukupolven haastatteluaineiston kannalta? On tärkeää huomioida, että se on kerätty tiettyinä aikana. Vaikka kyseessä ovat eri sukupolvien ihmiset, niin he joka tapauksessa puhuvat nykypäivän lähtökohdista käsin. Aineistossani keskeinen seikka on myös, että haastattelijat ovat useinkin olleet perheenjäseniä. Esimerkiksi tytär on voinut haastatella äitiään ja isoäitiään, tai äiti poikaansa ja omaa äitiään. Tapa, millä asioista on haastattelussa puhuttu samoin kuin se, mitä on puhuttu, voisi olla aivan toinen vieraan haastattelussa. Kuten Gubrium ja Holstein (1990, 52) asian ilmaisevat, perheenjäsenellä on etuoikeutetumpi pääsy perheen yksityisiin asioihin. Toisaalta perheen ulkopuolinen voi paremmin havaita asioita, joita perheen sisällä pidetään itsestään selvyyksinä tai ei niin tärkeinä asioina. (Daly 1992, 3–5; Gubrium & Holstein 1990, 52–54.) Joka tapauksessa jo haastattelutilan-ne on luonut omat merkityksensä: jonain toisena aikana ja jollekin toiselle kuuli-jalle puhutut asiat olisivat muotoutuneet ehkä toisenlaisiksi.

Tutkimuksessani kohteena ovat yksittäiset ihmiset ja heidän omakohtaiset kokemuksensa ja ajatuksensa. Kuten laadullisessa tutkimuksessa yleensäkin, herää kysymys, missä määrin yksittäisten ihmisten tarinat kertovat laajemmasta perspektiivistä (Alasuutari 1994, 215–219). Voiko tulkintoja yleistää laajempaan kontekstiin ja mitä merkitystä on yksittäisten ihmisten kokemuksilla? Tähän

löydän tukea symbolisen interaktionismin ajatuksista. Symbolinen interaktionismi näkee ihmisen mielen sosiaalisena rakennelmana (Mead 1983, 140). Tältä kannalta ajatellen yksittäisen ihmisen antamiin merkityksiin kohdistuva tutkimus ei kohdistu pelkästään subjektiivisiin kokemuksiin, vaan samalla myös yhteisössä vallitseviin merkitysjärjestelmiin (Honkonen 1993, 233). Äitien kertomukset kertovat heidän kokemuksistaan, tuntemuksistaan ja ajatuksistaan, mutta myös kulttuurimme tavoista ajatella äideistä. Merkitysjärjestelmät ovat näin ajateltuna hyvin lähellä uskomusjärjestelmiä, joiden kautta myöhemmin luvussa kolme hahmottelen kulttuuriin sidottuja ajattelutapoja ja uskomuksia.

Lisäksi yksittäisillä, hyvin henkilökohtaisillakin kokemuksilla on oma tärkeä merkityksensä. Ne ilmentävät kertojansa aktiivisena toimijana ja tuovat ilmi niitä erilaisia tapoja, joilla maailmaa voidaan ymmärtää ja tulkita. Äidit eivät ole vain yksi yhtenäinen ryhmä vaan he ovat yksilöitä, joiden kokemukset, tuntemukset ja näkemykset todellisuudesta ovat monimuotoisia ja muuttuvia. Yksilöiden, toimijoiden oman näkökulman saavuttaminen on myös yksi laadullisen tutkimuksen vahvuuksista. (Daly 1992, 3–4; Fischer 1994.)

Vaikka ajatuksena on äitiyden jatkuva uudelleen määrittäminen, niin äitiys on myös ilmiö, johon liittyy monia vaikeasti muutettavia, pitkään pysyviä käsityksiä ja uskomuksia. Äitiin voi kohdistua hyvinkin ristiriitaisia kulttuurisia odotuksia (Phoenix & Woollett 1991, 14). Symbolisen interaktionismin periaatteiden mukaan yksilön ei kuitenkaan tarvitse pelkästään valita vaihtoehtojen välillä tai muodostaa niistä synteesiä, vaan hän voi myös kulttuurin sallimissa rajoissa määritellä uusia malleja ajatella ja toimia. Yhteisön odotukset voivat muuttaa yksilöä, mutta yhtä hyvin yksilöllä on mahdollisuus muuttaa yhteisöään (Honkonen 1993, 235). Olemme kulttuurin jäseniä, sen tuotteita, mutta myös tuottajia.

Kaikkiaan kohteenani on sekä äitien yksityinen, arkipäivän taso, että laajempi sosiokulttuurinen taso. Sosiokulttuurisella tasolla tarkoitan Kurosen (1999, 305) tapaan erittäin tärkeää, yleistä, mutta myös hyvin abstraktia tasoa, jota on vaikea tavoittaa ja määrittää. Tuo taso käsittää esimerkiksi tietyn yhteiskunnan historiallisia ja kulttuurisia perinteitä, tapoja toimia ja ajatella, sekä tutkimukseni kannalta tärkeitä uskomuksia. Näiden kahden tason saavuttamiseksi haastatteluja täytyy lukea kahdella eri tasolla (vrt. Saarenheimo 1997, 66). Perustaso on varsinainen kokemusten ja muistojen kerronta, ja tämän rinnalla tai osittain päällekkäisenäkin kulkee toinen taso, uskomusten taso eli kerronta, joka kommentoi eri sukupolvien äitejä, äitiyttä ja äitinä toimimista.

1.2 Sukupolvien kerrontaa

Tutkimuksen haastatteluaineisto koostuu kolmen sukupolven ihmisten kerronnasta. Nuo sukupolvet ovat lisäksi saman suvun jäseniä, esimerkiksi tytär, äiti ja isoäiti. Sukupolvi-käsitteelle on olemassa lukuisia määritelmiä, yhtä ainoaa oikeata määritelmää ei ole. Tosin erilaisista määrittelyistä huolimatta yhdistävänä seikkana on kuitenkin se, että samaan sukupolveen kuuluvat ihmiset ovat ainakin jollakin tasolla samanlaisia ja eroavat näin muista. Samoin sukupolvi saa merkityksensä vasta jossakin tietyssä kontekstissa, verrattuna johonkin muuhun

kontekstiin. (Dunham & Bengtson 1986, 4.)

Miten sukupolven käsitettä voi lähestyä? Sukupolven määrittely voi olla ensinnäkin riippuvainen tarkasteltavasta yhteiskunnasta ja sen muutoksista. Muuttumattomassa yhteiskunnassa erot ovat pikemminkin ikä- ja elämänvaihe-eroja kuin sukupolvieroja. Nopeasti muuttuvassa yhteiskunnassa voidaan kuitenkin puhua esimerkiksi ns. kohorttisukupolvista, jolloin tietty ikäryhmä samantapaisine elämänkokemuksineen on oma sukupolvensa. (Bengtson 1993, Kertzer 1983, 128–129; Roos 1988, 25.) Roos (1988, 26) näkee, että suomalainen yhteiskuntamme soveltuu hyvin jälkimmäisen kaltaiseen sukupolvittaiseen tarkasteluun. Sodan, maaseudun muutokset ja kaupungistuminen ovat jaksottaneet ihmisten kokemuksia ja erottaneet näin kullekin sukupolvelle oman erityisen ajanjaksonsa.

Toinen tapa eritellä sukupolvia on lineaarinen. Tällöin ihmisellä on oma paikkansa perheessä ja suvussa, hän on osa lapsi–vanhempi–isovanhempi-ketjua. Tämänkaltaisessa sukupolvipaikan määrittelyssä keskeisiksi ihmisiä erottaviksi seikoiksi kohdistuvat erilaiset roolit, odotukset ja normit. Esimerkiksi vanhemman odotetaan käyttäytyvän tietyllä tavalla. (Dunham & Bengtson 1986, 9–13.) Tälle sukupolven määrittelylle läheinen on myös Suutaman (1986) käyttämä perhesukupolven käsite.

Sukupolvea voidaan käyttää myös kuvaamaan jotain tiettyä ryhmää tai toimintaa. Roos (1988, 25) mainitsee esimerkkeinä alkoholinkäytön määrän ja kuivan sukupolven sekä erilaiset musiikkisukupolvet. Keskeistä tässä määrittelyssä on sukupolven yhteys osakulttuuriin. (Myös Dunham & Bengtson 1986, 4.) Vilkkonen (1997, 100–101) esittää vielä yhtenä vaihtoehtoisena näkökulmana elämäntarinoista paikannettavan nk. tarinasukupolven. Tällöin keskiössä ovat kerronnassa ilmenevät temaattiset painopisteet ja rakenteelliset ominaisuudet. Sukupolvi muotoutuu siis kerrontatavan mukaisesti. Tavanomaisemmin sukupolven määrittely liittyy kuitenkin aikaan, joko historialliseen tai enemmän kehityshistorialliseen, elämänvaiheeseen liittyvään aikaan.

Aineistoni ihmiset voisi periaatteessa jakaa Roosin (1988, 26–29) kaltaisiin pulan, sodan ja jälleenrakennuksen (1910–30-luvulla syntyneet), suuren murroksen (1940-luvulla syntyneet), lähiöiden ja koulutuksen (1950–60-luvulla syntyneet) sukupolviin, sekä ns. uuteen sukupolveen. Toisaalta sukupolviketjut menevät toisinaan päällekkäin, joten esimerkiksi toisen suvun äiti voi olla samanikäinen kuin toisen suvun isoäiti. Tosin Soikkanen ja Varis (1996, 197–198) haluavat painottaa, ettei syntymävuodella välttämättä ole niin suurta merkitystä sukupolvien erottelussa, väliin voi jäädä aukkopaiikkoja tai vuodet voivat mennä limittein.¹ Yhdistävä tekijä on avainkokemus ja siitä juontuva sukupolven yhteinen kokemusmaailma. (Myös Tuominen 1991.)

Aineistoa ajatellen määrittelen sukupolven sen mukaan, missä asemassa jäsen on perheen keskuudessa; onko hän lapsi, vanhempi tai isovanhempi. Ihmiset kertovat perheen sisäisistä ja omista kokemuksistaan ja tunnoistaan ehkä kuitenkin enemmän asemansa näkökulmasta kuin ikäpolvensa näkökulmasta: äiti kertoo siis äidin näkökulmasta, vaikka jossain toisessa suvussa hän olisi jo

¹ Tutkijakollegani Satu Perälä-Littunen on käynyt läpi aineiston päällekkäin menneiden sukupolvien ihmisten haastatteluvastauksia. Hän havaitsi, ettei niissä ole mitään erityisempiä eroja, jotka voisivat johtua eri-ikäiseen sukupolven kuulumisesta.

isoäidin ikäinen. Tässä mielessä myös tarinasukupolvi on ainakin jossakin määrin käyttökelpoinen: haastatellut kertovat tarinaansa tietystä näkökulmasta, kokemuksesta, tematiikasta käsin. Toisaalta, koska etsin myös uskomuksia, en halua unohtaa laajempaa, yhteiskunnallista ja kulttuurista näkökulmaa. Kun siis jatkossa puhun nuorimmasta, keskimmäisestä ja vanhimmasta sukupolvesta tarkoitan pääasiassa ihmisten asemaa perheessä. Lisäksi paikannan tarpeen tullen myös sukupolvien taustalla olevia laajempia yhteiskunnallisia ja kulttuurisia seikkoja. Laajempi näkökulma huomioi myös sen, että historian eri ajanjaksoilla on omat vallitsevat ideologiansa ja uskomussysteeminsä (Dunham & Bengtson 1986, 6), jotka vaikuttavat aikakautensa ihmisten elämään.

Sukupolvella on myös tärkeä tehtävä kulttuuriperinnön siirtymisessä. "Se ei merkitse staattista tilaa eikä passiivista vastaanottamista vaan dynaamista kerrostumista, uudistumista, suodattumista, uudella tavalla hahmottumista ja uusien tulkintamahdollisuuksien syntymistä" (Tuominen 1991, 50). Sukupolvet ovat siis yhteydessä toisiinsa ja siirtävät tietojaan ja taitojaan historiassa eteenpäin, jotain tosin voi muuttua tai kadota. Vaikka sukupolvea käytetään yleensä erottamaan ihmisiä, on tärkeää huomioida myös perinteen merkitys: jotain myös säilyy pysyvänä sukupolvelta toiselle. Traditiot eivät estä kehitystä eivätkä kiellä sukupolvien erilaisuutta, mutta painottavat enemmän sitä, mikä on sukupolville yhteistä (Soikkanen & Vares 1996, 201). Tässä tutkimuksessa en erityisemmin painota tai tarkemmin analysoi uskomusten ja ajattelutapojen sukupolvittaista siirtymistä, mutta ajatus on kuitenkin taustalla.² Uskomukset muuttuvat mutta myös säilyvät. Uskomukset erottavat mutta myös yhdistävät sukupolvia.

² Pалаan tähän ajatukseen luvussa 5.2.2

2 IHANTEITA JA ARKITÖITÄ – ÄITEJÄ ENNEN JA NYT

Tutkimuskohteenani ovat kolmen sukupolven naiset. Heidän mukanaan historiallinen jatkumo ajassa taaksepäin on melkoisen pitkä. Osittain tuona aikana on myös äidin paikka perheessä, ainakin ajattelun tasolla, kohdannut monia muutoksia. Seuraavassa käyn läpi sitä 'kehityskulkua', jonka johdosta äiti on saanut keskeisen asemansa perheessä ja toisaalta sitä, miten tuota asemaa on pyritty lieventämään. Tuon kehityskulun läpikäyminen on senkin vuoksi tärkeää, että perheeseen ja äitiyteen liittyvät ideologiat ja ideaalit ovat olleet keskeisessä asemassa määrittämässä niitä ajattelutapoja ja käsityksiä, joita äitiin nykypäivänäkin liitetään. Tuon kehityskulun mukana monet äitiin ja äitiyteen liittyvät uskomukset ovat saaneet muotonsa ja mahdollisuuden siirtyä eteenpäin. Toki osa uskomuksista on karissut matkan varrella ja uusiakin on muotoutunut, mutta monilla uskomuksilla on juurensa juuri 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun tapahtumissa.

2.1 Äidin 'valtaannousu' perheessä

Äidille osoitettu kasvatusvastuu ja äidinhoivan tehtävä eivät aina ole olleet niin selvästi äidille osoitettuja kuin ne vielä ehkä tänäkin päivänä ovat. Pitkälti 1800-luvulle saakka äitiys oli naiselle jotakin luonnollista, tai oikeastaan eräänlainen poikkeustila, josta tuli palautua ennalleen. Tuolloin äitiys tarkoitti juuri lapsen synnyttämistä - ei hoitamista ja kasvattamista. Hyvän äidin merkki ei ollut kyky hoitaa ja kasvattaa vaan pikemminkin kyky synnyttää paljon lapsia. Itse asiassa naisen merkitys oli enemmänkin vaimon ja emännän velvollisuuksissa. Äidin tuli kyllä kasvattaa lapsensa kurissa ja Herran nuhteessa, mutta vaimo alamaisena tai ahkerana ja siveellisenä emäntänä näyttäisi olleen tärkeämpi ihanne kuin rakastava äiti. (Häggman 1994, 134–139.) Tuolloin ennen kaikkea mies oli avainasemassa ja vastuussa oleva vanhempi. Isyys oli luonnollinen seuraus mieheydestä, ja vanhemmuuteen liittyvä vastuu ja velvoitteet kuuluivat perheen miehelle, isälle.

(Alanen 1996, 23–25; Björnberg 1992.)

Edellisten ajatustapojen rinnalla, jo 1700-luvulta lähtien, alkoi kuitenkin esiintyä jo jonkin verran viitteitä siitä, että perheen merkitys oli muuttumassa. Tämä näkyi siinä, että perheet alkoivat vähitellen eristäytyä, muuttua yksityisemmiksi, ja vanhemmat alkoivat kiinnostua lastenkasvatuksesta. Tästä eräänä merkinä oli lastenkasvatusoppaiden vähittäinen ilmaantuminen, Suomessa tosin enemmän vasta 1800-luvun lopulla (Tähtinen 1992, 31–32). Erityisesti 1800-luvun kuluessa erilaisten yhteiskuntaa koskettavien poliittisten, taloudellisten ja sosiaalisten muutosten myötä vanhemmuuden ja perheen aikaisemmat muodot alkoivat toden teolla murtua.³ Vaikka perhe ei vielä vuosisadan lopullakaan ollut yksiselitteinen ja selvärajainen instituutio, niin yleisesti perhe kuitenkin ymmärrettiin kahden vanhemman ja lasten muodostamaksi kasvatusyhteisöksi ja yksityiseksi alueeksi. Uskottiin, että koko yhteiskunnan tasapaino ja jatkuvuus turvataan huomioimalla aikaisempaa korostetummin perhe ja siellä tapahtuva lastenkasvatus. (Hareven 1987, xvi–xx; Häggman 1994, 215–219; Gillis 1996.)

Näin ryhdyttiin vähitellen luomaan uutta kotikulttuuria ja ideologiaa ydinperheestä, jossa nimenomaan äidin rooli osoitettiin hyvin keskeiseksi. Kuvaavaa on, että suomenkielinen sana 'äitiys' esiintyi ensimmäisen kerran vuonna 1851 (Rapola 1960, 81). Ideologian taustalta löytyy ajatus miehen määrittämisestä julkisen palkkatyön alueelle ja naisen yksityisen perheen alueelle eli miesten ja naisten elämänpiirit erkaantuivat toisistaan aikaisempaan nähden uudella tavalla. Tosin Suomessa tämä sukupuolten maailmojen eriytyminen ei ollut aivan yhtä jyrkkää kuin etelämpänä Euroopassa. Harvaanasuttuna maana meillä miesten ja naisten sosiaalinen kanssakäyminen tapahtui kodin seinien sisäpuolella, eikä Suomeen näin pääsytymuodostumaan erityisiä miesten sosiaalisia reviierejä kuten katukahviloita, kerhoja tai pubeja. Toisaalta eivät naisetkaan olleet mitenkään erityisen kotiin sidottuja. (Pohls 1990, 69.) Kaikkiaan ydinperheideologiassa kytkettiin yhteen valtio ja perhe. Perhe yhteiskunnan keskeisenä yksikkönä takasi sen, että valtiota varten kasvatetaan kunnollisia ja isänmaallisia kansalaisia. Tämä suuri kasvatustehtävä luovutettiin erityisesti naisten, äitien, vastuulle. (Markkola 1994; myös Ollila 1993.)

Uuden ihanteen mukaan naisen tuli siis omistautua pelkästään kodille ja lapselle. Lastenkasvatus, kodinhoito ja kodin hengen luominen olivat naisen tärkeimmät tehtävät. Kyseessä oli hyvin kokonaisvaltainen ihanne ja kutsumus, jossa naisen kuului olla äiti. Äiti nähtiin kodin sydämenä ja sieluna. (Häggman 1994, 184–185.) Myös isän asema muuttui, sillä isälle tässä ideologiassa osoitettiin perheenhuoltajan, elättäjän, tehtävä. Näin hänet marginalisoitiin vanhemmuudessa ja lastenkasvatustehtävässä. Yleisesti siis oletettiin, että päävastuu kasvatuksessa kuuluu äideille ja että äideillä on myös tarvittavat hyveet kasvattaa lapsia – miehiltä nämä katsottiin puuttuvan. (Parke & Stearns 1993, 150–158.) Isän tehtäväksi jäi menestyä kodin ulkopuolella ja tehtävässään ornistuneen isän kuvaan

³ Perhesosiologiassa pitkään vallalla ollutta perheen kehityskertomusta on kritisoitu sen yksiviivaisuudesta sekä mekaanisesta perhekäsityksestä, myös kulttuurisidonnaisuus on usein unohdettu (ks. Häggman 1994, 21). Tässä näen kuitenkin mahdolliseksi ja en niin kovin tärkeäksi lähde seuraamaan perheen kehitystä kovin laajasti ja tarkasti, joten pitäydyn paljolti esitetyissä pääpiirteissä. Toki taustalla on ajatus perheen monimuotoisuudesta.

kuului, että hänen piti yksin pystyä elättämään perheensä.

Pitkälti edellä esitetyn ihanteen vaikutuksesta äiti–lapsi-suhteesta kehkeytyi eräs perhekäsityksemme peruspilareista. (Jallinoja 1984, 41–43; Ollila 1993, 60). Esimerkiksi edelleenkin keskustelua ja kannanottoja herättävän äitimyytin monet juuret sijaitsevat ydinperheeseen ja äidin kutsumukseen liittyvissä ajatuksissa (Katvala 1996). Björnbergin (1992, 17) mielestä tämä nykyään traditionaalisenä pidetty ideologia vanhemmuudesta on muuttunut hyvin hitaasti. Äitiyteen ja isyyteen liittyy edelleen vaikeasti muutettavia käsityksiä ja uskomuksia, jotka omalla tavallaan vaikuttavat sekä yleisempiin kuvauksiin vanhemmuudesta että myös yksityisempiin kokemuksiin vanhempana (Ambert 1994, 538). Jallinoja (2000, 199–210) toteaa, että kehittyneessä perheen puolustuspuheessa tai ehkä oikeammin perheen vallankumouksessa muotoutui aikakausi, jota on pidetty todellisena perheen aikana. Tuossa vallankumouksessa vakiinnutettiin symboleita, kuten esiintyminen julkisilla paikoilla perheenä, perhepäivälliset ja perhejuhlat, joiden vielä pitkälle tänä päivänäkin ymmärretään ilmentävän perheyhteyttä.

2.1.1 Keskeiset keskiluokkaiset perheet

Edellä hieman karrikoidenkin esitettyä perheen ja sen mukana äitiyden esiinmarsiä kuvatessa täytyy muistaa, että ydinperheideologia oli alunperin hyvin keskiluokkainen ideologia. Sen korostamat ideaalit perheestä, yksityisyydestä, äitiydestä ja kodista eivät aivan sovellu sellaisenaan suomalaiseen yhteiskuntaan vaikkakin ne ovat tuoneet omat aineksensa äitiyttä koskeviin ajattelutapoihin ja uskomuksiin. Maatalousvaltaisessa yhteiskunnassa työtä ja kotia ei helpolla voinut erottaa toisistaan. Usein talo toimi sekä työpaikkana että kotina, ja pienet viljelykset eivät yksinään elättäneet perhettä vaan lisäansiot olivat yleisiä ja usein välttämättömiä. Lisäksi esimerkiksi tilattomat, niin naiset kuin miehet, joutuivat hankkimaan elantonsa vieraan palveluksessa. Kaikkiaan naisella ei käytännöllisesti katsoen ollut mahdollisuutta jäädä pelkästään hoitamaan kotia vaan hänen oli tehtävä oma osuutensa perheen elannossa, joko sitten navetassa, pellolla tai tehtaissa. (Markkola 1989; Ollila 1993.)

1900-luvun alussa keskiluokkainen käsitys perhe-elämästä vaikuttaa siis olleen varsin kaukana suomalaisen maaseudun todellisuudesta. Uusi ajattelu herätti joka tapauksessa huolen äitien suoriutumisesta painavasta tehtävästään perheen keskipisteenä. Huoli äideistä oli tosin hyvin pitkälle huolta työväenluokan ja maalaisväestön äideistä. Vapaaehtoiset ylä- ja keskiluokan naiset ottivatkin tehtäväkseen valistaa alempien luokkien naisia. Pyrkimyksenä oli ohjata naiset hoivaamaan ja kasvattamaan lapsiaan oikein ja hyvin, huoltamaan ja hoitamaan kotinsa ja toimimaan muutoinkin kodin moraalisisina tukipylväinä. Toiminta vapaaehtoisjärjestöissä kytkeytyi läheisesti vuosisadan vaihteessa laajentuvaan naisemansipaatioon. Sulkusen (1987, 163–164) mukaan kyseessä oli uudenlaisen naiskuvan luominen, jonka perustana on äidillisyyys ja nimenomaan nk. "emansipatorinen äidillisyyys". Siinä äidillisyyttä pidetään naisen "todelliseen" luontoon kuuluvana sosiaalisena ja eettisenä ominaisuutena, naisolemuksen "luontaisena" kykynä hoivata, kasvattaa ja ymmärtää. (Ks. myös Helén 1997.)

Esimerkkinä tuosta valistustoiminnasta voi esittää vuonna 1899 perustetun Martta-yhdistyksen. Alkuaikanaan Martta-yhdistys oli tyypillinen kansanvalis-

tusjärjestö, jonka johdossa olivat sivistyneistönaiset, mutta rivijäseniksi pyrittiin värväämään myös naisia rahvaan joukosta. Tällä tavoin yhdistys pyrki saamaan jäsenikseen naisia kaikista kansankerroksista. (Ollila 1993; 1994.) Yhdistyksen kaiken kattavana ihanteena oli "uusi uljas perheenemäntä", jonka valtakuntana toimisi koti. Ollila (1993, 63, 295) mainitsee, että Martta-yhdistyksen kotitalousneuvonnalla ei annettu vain hyödyllisiä ohjeita vaan pyrittiin aktiivisesti muuttamaan ihmisten elämäntapaa, arkipäiväisiä tapoja ja tottumuksia. Martat eivät missään tapauksessa keksineet ydinperheideologiaa tai esimerkiksi kotitaloustiedettä, mutta he onnistuivat pukemaan nämä asiat sellaiseen muotoon, että he saivat taakseen suurten naisjoukkojen tuen.

Martta-yhdistyksen kaltaiset toimet ovat omalla, yhteiskunnallisella sarallaan tärkeitä tekijöitä, kun ajatellaan äiteihin ja äitiyteen liittyviä ajattelutapoja ja uskomuksia, niin silloisia kuin nykyisiäkin. Valistus- ja ohjaustoiminnalla onnistuttiin levittämään feminiinisen elämänpiirin ajatusta kaikkiin yhteiskuntakerrostumiin ja ulottamaan sitä kodin hellan äärestä ulos yhteiskuntaan. Vaikka esimerkiksi Marttojen julistukset saattoivat olla hyvinkin ristiriitaisia niin yhdistys pystyi kasvamaan suurten joukkojen järjestöksi. Kuten Ollila (1993, 297) toteaa, Marttojen esittämät ihanteet toimivat tavallisille rivijäsenille enemmänkin utopiana paremmasta elämästä kuin ehdottomana vaatimuksena muuttaa elämää. Tämä lupaus paremmasta toimi kuitenkin tehokkaana innostuksen ja liikkeelle saannin keinona. On vain arvailtavissa, millainen on Marttojen osuus äitiyteen ja äidin kotona toimimiseen liittyvässä ajattelussa vielä nykyäänkin.

Erilaisten valistustoimien ajatuksena oli, että naisilla on oma tehtävänsä kansakunnan rakentamisessa. Kodin merkitystä yhteiskunnan perusyksikkönä korostettiin, koska kodeissahan kasvatetaan lapset, tulevat kansalaiset, joista riippuu kansan ja koko Suomen tulevaisuus. Itse asiassa yhteiskunta itsessään muodosti yhden suuren kodin, jossa myös naisilla oli tehtäviä ja velvollisuuksia. Äidin oli näin otettava vastuu paitsi kodista niin myös koko yhteiskunnasta. (Ollila 1993, 30–31; ks. myös Sulkunen 1987.) Seuraavassa pohdin hieman tarkemmin tätä ajattelua naisista koko yhteiskunnan äiteinä. Miten tuo ajattelu on mahdollisesti vaikuttanut yleisiin käsityksiimme äideistä ja äitinä toimimisesta?

2.2 Äidit yhteiskunnan rakentajina

Suomalaiseen nais- ja äitikuvaan on liittynyt jo varhain yhteiskunnallinen toiminta ja vaikutusvalta. Naiset ovat 1800-luvun lopulta alkaen pyrkinneet laajentamaan äitiyttään aktiivisesti kodin ulkopuolelle, yhteiskuntaan. Kuten Nätkin (1997, 35) kirjoittaa, voi sivistyneistönaisten ja porvarillisen naisliikkeen äitiyskäsitys näyttää meille tänä päivänä perinteiseltä, mutta sitä se ei tuolloin ollut. Se ei jatkanut perinteitä vaan oli oman aikansa tuote. Käsitys äidistä pyrki olemaan jotain "aivan uutta". Äitiys kuvattiin "aktiiviseksi", "sosiaaliseksi" ja "emansipatoriseksi", jolloin se hyökkäsi luonnollisena ja passiivisena pidettyä "biologista äitiyttä" vastaan (Sulkunen 1987, 163–164). Naisten omaa aluetta, äitiyttä, tuli siis korostaa, ei jättää taustalle.

Tuon ajan tärkeä käsite onkin, niin meillä kuin monessa muussakin Euroo-

pan maassa, *yhteiskunnallinen äitiys*.⁴ Käsitteellä viitataan juuri naisten erityistehävään yhteiskunnan äiteinä (Rantalaiho 1994, 22). Vuosisadan alussa naisten aktiivisena pyrkimyksenä oli tehdä ero sukupuolten välille ja samalla muovata niitä erillisiksi elämämpiireiksi yhteiskunnassa. Äitiyden ei katsottu rajautuvan ainoastaan yksityiseen äiti-lapsi-suhteeseen tai kotiin vaan äitiys viittasi koko yhteiskuntaan. (Mts. 22.) Yhteiskunnallinen äiti piti huolta vähempiosaisista, köyhistä ja langenneista samalla tavoin kuin omista ja muiden lapsista (Nätkin 1997, 36). Näkemyksen mukaan äidillisyyys oli jokaisen naisen perusominaisuus olipa hänellä lapsia tai ei. Tässä mielessä myös lapsettomat naiset saattoivat olla "yhteiskunnan äitejä" (Koivunen 1995, 65).

Kyseisen ajattelutavan jo vakiintunut asema monissa naisjärjestöissä ei kadonnut sotien myötä vaan voimistui ja sai uusia painotuksia. Toisen maailmansodan aikana naisihanteeksi muotoutuikin erityinen *äitikansalaisuus* (Satka 1994, 83, 91). Tosin Anttosen (1994, 211–212) mielestä Suomen oloissa äitikansalaisuuden sijasta voitaisiin puhua yhtä hyvin emäntäkansalaisuudesta, sillä aina 1950-luvulle saakka suuri osa naisista työskenteli maataloudessa emäntinä ja pienviljelijöiden vaimoina eikä suinkaan kotiäiteinä. Joka tapauksessa äitikansalaisuus voidaan toisaalta liittää läheisesti juuri yhteiskunnalliseen äitiyteen, naisen aktiiviseen ja jopa poliittiseen rooliin yhteiskunnassa. Toisaalta sillä voidaan viitata naisen "oikeaan tehtävään" eli synnyttämiseen, väestön lisäämiseen ja lasten hyvinvoinnista huolehtimiseen. Häggmanin (1994, 220–221) mukaan äitikansalaisuus voidaan nähdä myös yrityksenä sovittaa yhteen nationalistinen yhteisöllisyys (äitien tärkeä kutsumus kansakunnan äiteinä) ja liberaali yksilönvapaus (äitien ja naisten oikeudet kansalaisina ja vapaudet yksilöinä).

Toista maailmansotaa edeltävä yhteiskuntaan sidottu äitiys oli ollut varsin porvarillisesti sävytynyttä. Se oli ylempien luokkien naisten toimintaa. Sodan jälkeen vapaaehtoisesta neuvonnasta ja huoltotyöstä tuli kuitenkin osa lähes jokaisen naisen arkipäivää ja siten yhteiskuntaäitiys demokratisoitui. Kaikkiaan sota-ajan tarjoama pohja naisille ja äideille kansalaisina oli arkipäivän näkökulmasta melkoisen ristiriitainen. Se jätti lisääntyneen määrän arkielämän järjestämisen malleja, mutta ainoastaan yhden vahvan ideologian "oikeasta" naiseudesta (Satka 1994, 92–93). Myös Koivunen (1995, 246) on havainnut sota-ajan elokuvien naiskuvista naisihanteeseen liittyviä jännitteitä ja jatkuvaa sovittelun tarvetta. Vaikka siis yhteiskunnallinen äitiys laajensi naisen toiminta-aluetta, se ei kuitenkaan laajentanut juurikaan käsityksiä siitä, millainen nainen tai äidin täytyy olla. Naisen ja äidin elämä jäi avoimeksi monille kamppailuille.⁵

⁴ Yhteiskunnallinen äitiys on ruotsalaisen Ellen Keyn 1800-luvun lopulla käyttämä termi, jolla hän viittasi naisen yhteiskunnalliseen rooliin (*samhällsmoderlighet*). Hänen mukaansa nainen edusti rakkautta ja äidillisyyttä, joten naisten tuli keskittyä yhteiskunnassa näitä ominaisuuksia tarvitseviin tehtäviin. (Jallinoja 1983, 64; Ollila 1993, 143.) Saksassa samaa ideaa ajoi käsitys "järjestäytyneestä äitiydestä" (Stoehr 1983). Yleisemminkin idea liittyi äitiyden määrittelyyn hyvinvointivaltiossa (esim. Bock & Thane 1991).

⁵ Allekirjoitan Koivusen (1995, 246) näkemyksen, että sota-aika ei erityisesti käynnistänyt kamppailua esimerkiksi sukupuoleen liittyvissä kysymyksissä. Perusjännitteet "uusien" ja "vanhojen" käsitysten välillä olivat olleet olemassa jo pitkään. Nyt vain erilaisuutta hakevat käsitykset naisesta ja äidistä saivat kimmokkeen nousta esille.

2.3 Kamppailevat äidit

Toisen maailmansodan aikana naisten työssäkäynti lisääntyi varsin laajasti, mutta sodan jälkeen naiset haluttiin palauttaa koteihin. Esimerkiksi Yhdysvalloissa naisten työssäkäynti vähenikin ja ihanteeksi kuvattiin kotiäiti, joka omistautui pelkästään lapsilleen, miehelleen ja kodilleen. Näin ei kuitenkaan tapahtunut Suomessa vaan sodan jälkeen Suomen nopea teollistuminen alkoi siirtää väestöä, myös naisia, pois maaseudulta. Lisäksi syntyi uusia palveluammatteja nimenomaan naisille, kun sairaanhoitoa ja muita peruspalveluja lisättiin. Suomessa naisten työnteolla onkin pitkät perinteet, eikä kotiäiti-instituutio koskaan ehtinyt vakiintua reaaliseksi käytännöksi, kuten Euroopan varhain teollistuneissa maissa ja muissa Pohjoismaissa ehti käydä. (Esim. Julkunen 1994, 184–185.) Suomen oloissa naisen ja äidin elämään ovat kuuluneet sekä työ että vastuu kodista lapsineen hyvinkin itsestään selvinä asioina.

1950-luvun lopulta lähtien äitikeskeisyyden sijalle alkoi vähitellen työntyä sukupuolten välistä tasa-arvoa korostava ideologia. Sukupuolten välisen eron sijasta haluttiin korostaa samanlaisuutta. (Anttonen 1994, 212). 1960-luvun mukanaan tuoma murros tarjosikin naisille mahdollisuuden yhdistää elämän eri puolia kuten perheen, lapset ja työssäkäynnin. Aikaisemmin ongelmalliseksi katsotusta äitien ansiotyöstä tulikin äitien oikeus ja itsenäisyyden perusta. Samalla kun äideille näin annettiin mahdollisuus yhdistää koti ja työ, luotiin myös äitien työssäkäynnille uusi kulttuurinen merkitys (Julkunen 1994, 190–191), eli tavallaan annettiin suomalaisen äidin vanhalle työnteon perinteelle "virallinen" lupa.

Kun ajatellaan 1900-lukua ja eri aikojen yrityksiä istuttaa keskiluokkainen perhemalli ja äitiyden ideologia kaikkiin väestökerroksiin, ovat nuo yritykset kohdanneet paljon vastustusta. Nätkin (1997, 13) väittää, että historiallisessa valossa elämäntapojen ja perheikäytäntöjen kirjo on ollut sen verran laaja, ettei voida puhuakaan yleisestä ajattelutavasta vaan mieluumminkin jatkuvasta *kamppailusta* ja uudelleenmäärittelystä sekä eri yhteiskuntaluokkien näkemyseroista. Esimerkiksi ideaalisen äitiyden vaatimuksista on kiistelty ja kiistelään vieläkin. Naiset ovat käyneet myös kamppailua niin oikeudesta äitiyteen kuin oikeudesta vapaaehtoiseen lapsettomuuteenkin.

Tiivistäen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun äiti oli kodin keskipiste, hallitsija ja myös kodin moraalinen vartija. Holmes ja Nelson (1997) kirjoittavat brittiläisestä näkökulmastaan, että 1800-luku oli ikonimaisen äidillisyyden (iconic maternity) rakennuskautta ja 1900-luku puolestaan sen vähittäistä tuhoamiskautta. Vähitellen on ymmärretty, että myös äidillä on keskenään ristiriitaisia vaatimuksia sekä yksityisellä että julkisella puolella. Lisäksi äiti on mahdollista nähdä ihmisenä, joka joutuu tasapainoilemaan vaikeiden asioiden välillä – eikä aina niin täydellisellä menestyksellä. Keskeisenä keskiluokkaisen äitiyden ideologian murtamisen välineenä on ollut äidin näkeminen myös seksuaalisena olentona, eikä pelkästään jonkinlaisena moraalisenä esikuvana.

Seuraavassa tarkastelen feminismin ja yleisemminkin naistutkimuksen kamppailuja saattaa äidit alas "korokkeeltaan". Tarkoitukseni ei ole esittää kattavasti tuota monimutkaista, erilaisten asioiden, ajatusten ja henkilöiden

vyyhtiä vaan pikemminkin luoda katsaus pääasioihin ja siten valottaa myös nykyistä äiteihin kohdistuvaa ajattelua ja tutkimusta.

2.4 Kohti koettua äitiyttä

Edellä läpikäydyn juonteen perusteella ei ollut mikään ihme, että etenkin 1970-luvulla naisliikkeen huomion erityiseksi kohteeksi nousi äitiys. Äitiyttä pidettiin naisen vapautumisen esteenä ja oikeastaan naisen sorron tärkeimpänä ilmentymänä. Ensimmäiset äitiyttä koskevat teoriat syntyivätkin vastareaktionä yhteiskunnan maskuliiniselle hegemonialle (esim. De Beauvoir 1980; Firestone 1970; Mitchell 1971). Näissä teorioissa naisen alistuksen ytimeksi paikannettiin se tosiasia, että naiset synnyttävät ja hoitavat lapset. Esimerkiksi silloiselle avainhenkilölle ja feminismin tärkeälle klassikolle de Beauvoirille (1980, alkup. 1949) naisen ruumis oli kahle, joka esti häntä tulemasta tasa-arvoiseksi miesten kanssa. Äitiyteen ei näin liitetty juuri mitään positiivista tai miellyttävää. Itse asiassa äitiys ja feminismi eivät näyttäneet soveltuvan laisinkaan yhteen. Tästä yhteensovittamisen ongelmasta kehittyikin yksi tärkeimmistä feminismin teoreettisista dilemmoista.

Tätä ongelmaa lähestyi Rich (1976) jakamalla äitiyden kokemukseksi ja instituutioksi. Näin hän erotti äitiydestä kaksi eri merkitystä. Ensinnäkin äitiys on kokemus, jotain naisen omaa. Toisaalta äitiys on kuitenkin myös yhteiskunnallinen instituutio, jonka tehtävänä on taata äitien pysyminen miehisen kontrollin alla. Alanen (1996, 19) kirjoittaa, että tämä jaottelu toimi tärkeänä tutkimuksen virittäjänä: nyt voitiin lähteä kartoittamaan naisten omia kokemuksia sekä äitiysinstituution "sisällä" että itse instituutiosta. Näin pystyttiin asettamaan vastakkain naisten henkilökohtaisia tunteita äitinä olemisesta ja eri asiantuntijoiden esittämiä idealisoituja odotuksia ja normeja. Naisten subjektiiviset kokemukset hyväksyttiin ensi kertaa validiksi tutkimusaineistoksi ja samalla heräsi kiinnostus niitä tahoja kohtaan, jotka esittivät äitiyden toisin kuin naiset itse sen elivät ja kokivat.

Julkunen (1995, 59) toteaa kuitenkin, että Richin kaltaiset feministiset suuntauokset ovat edelleenkin ylevöittäneet äitiyden ja äidit. Äitiys – johon miehillä ei ole pääsyä – muodostaa tämän käsityksen mukaan nais erityisyyden kokemuksellisen perustan. 1980-luvun vaihteessa virinnyt naistutkimus kohdistikin kritiikkinsä etenkin äitiyden määrittelyyn (ks. Snitow 1992). Varsinkin äitiyden myyttiset sävyt joutuivat tutkimuksen kohteeksi. Äitimyytti haluttiin osoittaa osaksi naisten alistamista ja niinpä se haluttiin murtaa ja kaataa. Esimerkiksi ranskalainen Badinter (1981) kirjoittaa, ettei äidinrakkaus perustu universaaliin "äidinvaistoon" vaan on historiallisesti muuttuva asia. Myös suomalainen tämän ajan naistutkimus keskittyi pitkälti äitimyytin paljastamiseen ja kaatamiseen. (Ks. Auvinen 1977; Nenola-Kallio 1981; Niemelä 1982.)

1980-luvulla heräsi kaikkiaan kiinnostus äidin arkielämään, siihen miten äidit todella elävät, miten he hoitavat ja kasvattavat lapsiaan. Vähitellen alettiin huomioida myös naisten kokemukset äitiydestä ja yleensäkin äitiyden merkitys naisten elämän kokonaisuudessa. Englantilaisessa ja yhdysvaltalaisessa tutkimuk-

nessa keskityttiin erityisesti kotiäitiyteen (esim. Oakley 1985), mutta Suomessa huomion kohteena olivat ennemminkin työssäkäyvät äidit ja siten erityisesti uran ja perheen yhteensovittaminen (esim. Haavio-Mannila 1984).

1990-luvulle tultaessa ja aloiteltaessa uutta vuosituhatta on päästy irti äitiyden kieltämisestä ja sulkeistamisesta: äitejä halutaan tutkia tarkemmin (Nätkin 1997, 16). Äideistä halutaan tehdä näkyviä ja samalla halutaan olla herkkiä myös naisten keskinäisille eroille (Roos & Rotkirch 1997, 9). Tällöin eräs keskeinen kysymys on naisen halu tai haluttomuus tulla äidiksi (Letherby 1994, 525), samoin kysymys siitä, ovatko esimerkiksi adoptioäidit hyviä äitejä, täyttävätkö he oikean naiseuden mitat (Wegar 1997, 77). Äitiyden historia ja monet ulottuvuudet eivät kuitenkaan ole niin vain poispyyhdyttävissä. Nätkin (1997, 17) toteaaakin, että naisnäkökulma äitiyteen on varsin jännitteinen. Toisessa ääripäässä naiset nähdään holhouksen, sääntelyn ja kontrollin uhreina ja varsin alistettuina, toisessa taas vahvoina, toimivina ja aktiivisesti kamppailevina. Yhtä lailla yksittäisen äidin elämä on jännitteinen eri tahoineen, esimerkiksi juuri uskomusten ja omien kokemusten välillä voi olla vaikeastikin ratkaistavaa ristiriitaisuutta.

2.5 Nykypäivän äidit

Äitiyteen suhtautuminen ja hyvän äitiyden määrittely ovat vaihdelleet eri aikoina ja eri paikoissa. Esimerkiksi ennen 1960-lukua äitien työssäkäyntiä arvosteltiin äidinriistona ja huolestuttavana asiana, sillä ihanneäitinä oli lapsille ja kodille omistautuva nainen. Nykyään äitiyttä pidetään kuitenkin vain yhtenä vaiheena naisen elämässä, äideillä jopa edellytetään olevan jokin äitiydestä irrallinen oma elämä. (Nätkin 1997, 150–153.)

Äitiyttä on nykypäivänä tutkittu aika monipuolisesti. Yhtenä tutkimuskohdeena on pitkään ollut äitiyden ideologia ja yhteiskunnalliset käytännöt. Esimerkiksi Kuronen (1989; 1993; 1999) on tarkastellut äitiyden ideologiaa asiantuntijoiden välittämänä, eli hän on tutkinut lähinnä äitiys- ja lastenneuvoloiden tuottamia ja ylläpitämiä käsityksiä äitiydestä ja isyydestä. Tätä samaa aluetta on lähestynyt myös Nätkin (1994; 1995; 1997) tarkastellessaan suomalaista äitiyspolitiikkaa. Hän on kysynyt, keiden intressejä on oikein kuunneltu tehtäessä äitiyttä koskevia poliittisia päätöksiä. Hän on tarkastellut myös äitien omaelämäkertoja etsien naisten omia kokemuksia politiikan takana. Lisäksi Vuori (2001) on tutkinut perheasiantuntijoiden näkemyksiä isistä ja äideistä toimijoina. Hänen näkökulmanaan on, että kirjoittaessaan vanhemmuudesta asiantuntijat ottavat samalla kantaa siihen, miten vanhemman sukupuoli vaikuttaa hänen toimiinsa ja suhteeseensa lapseen.

Äitiyden ideologiaan liittyvät läheisesti äitiyttä koskevat uskomukset. Uskomusten kautta on etsitty ainakin 'hyvää äitiä' (Perälä-Littunen 2001; Brown & Small 1997; Welles-Nyström, New & Richman 1994) ja todettu, että hyvän äidin kuva näyttäytyy kulttuurin sisällä hyvinkin samankaltaisena huolimatta siitä, milloin ja missä olosuhteissa sitä on pyydetty määrittämään. 'Hyvää äitiä' koskevien käsitysten erot löytyvätkin kulttuurien välisessä tarkastelussa: kaikki äidit eivät hoida lapsiaan samalla tavalla, eivätkä ajattele äitiydestä samalla tavalla.

Uskomusten kautta tarkasteltuna (hyvä) äitiys ei ole universaali ilmiö vaan jokaisen kulttuurin oma tuote. Esimerkiksi Ruotsissa hyvä äiti ei ole pelkästään äiti vaan äitiys on vain yksi osa hänen elämässään. Italiassa puolestaan kaikki äidit ovat hyviä äitejä, ja äitiys kuuluu tärkeänä osana naiseuteen. Yhdysvaltojen äideille hyvänä äitinä oleminen on puolestaan hyvinkin ristiriitainen tehtävä päävastuullisen hoivanantajan odotusten sekä toisaalta yksilöllisten vaatimusten keskellä. (Welles-Nyström ym. 1994, 84.)

Äidin elämää tarkasteltaessa on edelleen keskeistä pohtia, miten hän yhdistelee elämän eri puolia äitiyteensä, tai äitiyden muuhun elämäänsä. Esimerkiksi May (2001) on pyrkinyt muuttamaan käsityksiä äitiyden ja yksinhuoltajuuden yhdistelmästä. Hän katsoo, että perinteisesti yksinhuoltajuuden on katsottu määrittävän kokonaisvaltaisesti äitiyttä, aivan kuin yksinhuoltajuus johtaisi tietynlaiseen äitiyteen ja ongelmiin. Hän onkin halunnut tutkimuksessaan antaa äitien itsensä määrittää yksinhuoltajuuden paikan ja merkityksen elämänkuluksaan.

Myös työn ja äitiyden yhdistäminen on vaikea kysymys. Gordon (1991, 139–145) toteaa, että suurin osa suomalaisista naisista on lasten vauva-aikaa lukuun ottamatta myös ansiotyöläinen. Pelkkä äidinura on suomalaiselle naiselle harvinainen. Lisäksi suomalaiset naiset tuntuvat olevan tyytymättömämpiä kotona olemiseen kuin brittiläiset äidit. Kodin ja työn ongelmiin liittyvistä kokemuksista kirjoittaa myös Kauppinen-Perttula (1995) esseessään "Viisi vuotta äitiyttä Suomessa ja Afrikassa". Hän käy läpi kokemiaan ristiriitoja suomalaisena äitinä. Kolmen pienen lapsen äitinä hän väsyi, mutta samalla häpesi avuntarvettaan. Hän kirjoittaa, että kotiin jääminen on suomalaiselle naiselle vaikea valinta, suomalaisessa yhteiskunnassa on hävettävää olla "vain" kotona. Hän toteaa, että nainen joutuu perustelemaan kotona oloaan niin itselleen kuin muillekin. Kodin ja työn yhdistämisen ongelmista on yleensäkin olemassa melko paljon tutkimusta (mm. Kinnunen 1996) ja tutkimuksen kohteena on ollut myös se, mitä vanhemmuus on silloin, kun työtä ei enää olekaan eli työttömyystilanteessa (Böök 1997; Böök 2001).

Äiti kiinnittyy siis kotiin ja perheeseen hyvin monimutkaisin sitein. Näitä kiinnikkeitä löytyy helposti myös niistä tutkimuksista, joissa on tarkasteltu vanhemmuuden ja kasvatusvastuun jakautumista perheessä. Vielä nykyäänkin elää ilmeisen sitkeä uskomus, että isän ei vähemmän vastuullisena vanhempana kuulu hoitaa lapsia, mutta äidille tuo tehtävä on luonnollista (Parke & Stearns 1993, 164–166; Lupton & Barclay 1997, 147). Tätä kahtiajakoa todistavat ne useat tutkimustulokset, joissa isä asettuu lastenkasvatuksessa ja yleensä kodinhoidossa "avustajan ja auttajan" paikalle päävastuun jäädessä äideille. (mm. Dulac 1994; Reay 1995; Welles-Nyström 1996.)⁶ Tosin myös uudet käsitykset osallistuvasta ja

⁶ Tämä aihe liittyy läheisesti keskusteluun siitä, mitä jaettu vanhemmuus tarkoittaa äidille ja isälle. Doucet (1995, 280–281) huomauttaa, että on tärkeää huomioida naisten ja miesten erilaiset kokemukset vanhemmuudessa ja vastuunotossa. Itse asiassa hänen mielestään sukupuolieroja ei voi välttää, ja on vaikeaa, ellei mahdotonta, puhua tasa-arvosta kotona mittaamalla esimerkiksi kodin tehtäviin osallistumista tai niiden parissa vietettyä aikaa. Hän kysyy, voisivatko sukupuolierot olla olemassa rinta rinnan tasa-arvoisen vanhemmuuden jakamisen kanssa. Hoikkala (1998, 80) pohtii lisäksi sitä, voiko jaettu vanhemmuus toteutua koskaan, jos vanhemmuuden mallit kuitenkin otetaan perinteisestä naisten hoivamaailmasta.

hoivaavasta isästä yleistyvät vähitellen varsinkin nuorten ja hyvinkoulutettujen miesten keskuudessa (Moxnes 1992), vaikka samalla on otaksuttu, että tämä ns. uusi herkkä isyys tulee kuitenkin jäämään marginaaliin (Roos & Rotkirch 1997). Vuori (2001) väittääkin, että isät osallistuvat kodinhoitoon ja lastenkasvatukseen edelleenkin vähemmän kuin äidit. Kasvatusvastuun jakautuminen ei ole lisännyt tasa-arvoa ja naisten valinnanmahdollisuuksia, vaan päinvastoin se on johtanut äitien huolien laajentumiseen. Äidin pitää huolehtia myös miehen isyydestä, houkutella, auttaa ja tukea heitä isän tehtävissä. (Mts. 356–359.)

Äitiä kasvattajana ei olla kuitenkaan kovinkaan usein lähestytty äidin omasta näkökulmasta, pikemminkin kohteena on ollut äidin merkitys lapselle (Ribbens 1994). Apo (1995, 242) toteaaakin, että tähänastinen tutkimus ei ole esimerkiksi kysynyt tarkemmin sitä, millaisia äitejä ja kasvattajia vanhan polven työnsankarit ovat olleet.

Suomalaisista tutkimuksista kasvatuksen aluetta on sivunnut Korhonen (1994; 1999) tarkastellessaan keski-ikäisten naisten ja miesten lapsuuskokemuksia ja omaa vanhemmuutta. Hän erottaa erilaisia äiti- ja isätyyppejä kasvatustyylien mukaan ja vertaa näiden kautta kasvatusotteen jatkuvuutta ja katkeamista. Hän väittää, että esimerkiksi tietoinen katkos suhteessa äidin kasvatustapaan on vaikea toteuttaa, tytär toistaa kuitenkin jollakin tapaa äitiään (mts. 157). Itseäni mietityttää tuo jatkuvuuden ja katkeamisen osoittaminen: milloin voi sanoa, että jokin asia on jatkunut juuri jotain tiettyä kautta, esimerkiksi äidiltä tyttärelle. Siirtyminen on monitahoinen ilmiö, jossa vaikuttavat paitsi ihmiset myös monet muut yhteiskunnan ja kulttuurin tahot niin välittömästi kuin välillisestikin, niin tiedostaen kuin huomaamattammekin.

Juuri äidin oman äänen, äitiyden diskurssin, tarkastelu sisältäpäin on ollut pitkään marginaalissa jopa naistutkimuksessa. Kaplan (1992) on huomannut, että äitiä ja äitiyttä on yleensä tutkittu ulkopuolisesta positiosta käsin, mutta harvemmin äidin oman diskurssin sisältä. Suonisen (1992) diskurssianalyttinen tutkimus perheenäidin puheesta osoittaa kuitenkin, miten rikas näkökulmien kirjo sisältyy jo yhteen haastatteluun, yhden äidin puheeseen. Myös Bell ja Ribbens (1994, 254–255) kaipaavat "äidillisen" maailman analysointia äitien omin sanoin. Heidän mielestään tarvitsemme 'sisälle' menevää analyysia unohtamatta kuitenkin 'ulkopuolista' näkökulmaa, muutoin emme onnistu kuulemaan ja arvostamaan naisten omaa ymmärrystä elämästään. Heidän tutkimuksessaan keskeisellä sijalla on ollut se, mitä "yksityinen" ja "julkinen" sekä sosiaaliset kontaktit merkitsevät äidille. Tähän äitien kuulemisen haasteeseen on vastannut myös Jokinen (1996) käymällä läpi äitien kirjoittamia omaelämäkerrallisia tarinoita äitiyden tuskista ja iloista. Hän tuo näkyviin väsyneen äidin äänen eri tuntoineen sekä niitä aikoja ja paikkoja, joissa tämä väsyminen saa muotonsa.

Viimeaikaisimmassa naistutkimuksessa onkin keskitytty tarkemmin juuri naisten *tunteisiin* ja *tuntemuksiin*. Samalla on avattu kipeitä, piilotettuja tai muuten syrjään jätettyjä äitiyden ilmauksia. Jokinen (1997) on edennyt väsyneestä äidistä masentuneeseen äitiin. Granfelt (1998) on halunnut tuoda näkyville marginaalisen äitiyden kodittomien naisten kertomana. Hänen haastattelemillaan äideillä lapsesta luopuminen ja samalla oman äitiyden "särkyminen" kiteytyy menetyksen ja surun, sekä syyllisyyden, häpeän ja ikävän tuntemuksissa. Nykyrin (1998) tutkimuskohteena on puolestaan naisen viha. Hän väittää, että viha äitien koke-

mana on tulenarka aihe, sillä vihaista ja varsinkin väkivaltaista äitiä pidetään poikkeavana ja pahana. Vihaisen äidin ajatellaan toimivan epäluonnollisesti, vastoin oikeaa luontoaan ja vaistojaan. Raivostunut äiti järjestyttää myös kodin järjestystä jättämällä huomiotta toisten tunteet ja kodin hyvinvoinnin. Nykyri kirjoittaa myös, että äidin asentoa vetää yhteen suuntaan hyväksyvä ja terapeutin tunteiden ilmaisun ihanne, toiseen taas normatiivinen äidin vihan tuomitseva äitimyytti. Tästä syystä äidin asennoituminen vihatilanteisiin voi olla ambivalenttia. (Mts. 137–139, 193.) Tämä eri suuntiin vetämisen ajatus on osuva, kun ajattelen äitien toimintaa muutoinkin arjessa, vaikkapa kasvattajana: toisaalta äiti voi olla harmillisen tietoinen ihanneäidin toiminnasta, mutta toisaalta hän voi haluta toimia toisella tavalla. Sama voi tapahtua myös sukupolvien välillä: toimiako samoin vai eritavalla kuin esimerkiksi oma äiti.

Äitiyden tutkimus liikkuu siis äitiyden hyvin henkilökohtaisesta kokemisesta yhteiskunnan käytänteisiin ja ideologioihin. Tässä tutkimuksessa etsin kolmen sukupolven kautta *arkiellämän äitiyyttä*, mutta myös ideaalisempaa, *uskomusten värittämää äitiyyttä*. Väylänä näiden äitiyksien paikantamiselle toimivat kolmen sukupolven ihmisten kokemukset, muistot ja uskomukset.

3 USKOMUKSET KULTTUURISENA PERINTÖNÄ

Kulttuurissamme on erilaisia käsityksiä ja ajattelutapoja vanhemmuudesta ja erityisesti äitiydestä. Näistä käsityksistä ja ajattelutavoista käytän termiä uskomukset. Liitän uskomukset tässä Sigelin (1985, 348) käyttämään määritelmään. Hänen mukaansa *uskomukset ovat sellaista tietoa, jota yksilö pitää totena tai melkein totena, ja joka ei välttämättä kaipaa perusteluja tai näyttöä todenmukaisuudesta*. Näin voidaan olettaa, että on olemassa tiettyjä uskomuksia siitä, millainen äidin pitäisi tai tulisi olla. Tuo uskomusten äiti on olemassa, vaikka sellaista ei todellisuudesta löytyisikään.

Ribbens (1998, 30–31) pohtii, miksi juuri äideillä (ei niinkään isillä), näyttäisi olevan erityinen käsitys siitä, millaista äitiyden pitäisi olla. Esimerkiksi masentuneilla äideillä tämä käsitys saattaa aiheuttaa ahdistusta ja lopulta johtaa koko masennusta. Käsitys "hyvästä" äitiydestä saattaa tarjota myös eräänlaisen kehyksen koko sille tavalle, jolla äiti puhuu lastenhoidosta ja -kasvatuksesta. Ribbens toteaaakin, että oman äänen, omien äidintuntojen ja halujen kuunteleminen on vaikeaa, koska kaikki ympärillä olevat 'äänet' sekoittuvat helposti omiin. (Ks. myös Jokinen 1996.) Äitiyteen liittyvät uskomukset ovat näin ajatellen yksi tällainen äänenlähde, jota yritän kuunnella ja samalla erottaa myös äitien omaa ääntä. Mutta ensin hieman tarkemmin uskomuksista.

3.1 Uskomus käsitteenä ja tutkimuksen kohteena

Uskomuksista puhuttaessa käytössä on hyvinkin erilaisia käsitteitä ja tietyn käsitteen käyttö heijastelee pääasiassa tutkijan tieteenalaa. Uskomusten tutkimisella on laajasti katsottuna juonteensa monen eri tieteen piirissä kuten perinnetieteissä, psykologiassa ja yhteiskuntatutkimuksessa. Uskomuksista voidaan puhua tässäkin tutkimuksessa käytettävien termein, joita ovat etnoteoriat, uskomusjärjestelmät tai uskomussysteemit (Harkness & Super 1996). Toiset puhuvat puolestaan mieluummin kulttuurisista malleista tai skeemoista (esim. Quinn & Holland 1987), kulttuurisista skripteistä (esim. Willard 1988) tai sosiaalisista representaati-

oista (esim. Duveen & Lloyd 1990). Käsiteviidakkoon kuuluu lisäksi sellaisia termejä kuin käsitykset, odotukset, ajatukset, näkemykset, mielikuvat ja asenteet.

Pelkän uskomus-käsitteen käyttö ei sekään ole ongelmatonta. Goodnow ja Collins (1990) käyttävät mieluummin käsitettä 'ideat' muiden vaihtoehtoisten käsitteiden sijaan. Heidän mielestään uskomus on liian monimerkityksinen sana, joka samanaikaisesti ilmaisee varmuutta, mutta myös epäilystä. Idea-käsitteellä vältetään heidän mielestään edellisen seikan lisäksi myös filosofiset väittelyt tiedon ja uskomuksen välisestä suhteesta. Heidän näkemyksensä mukaan myös esimerkiksi 'uskomussysteemi' käsitteenä olettaa liian yksioikoisesti, että ideat (uskomukset) ovat yhteydessä toisiinsa vaikka näin ei aina kuitenkaan ole.

Oli käytetty käsite sitten mikä hyvänsä, niin hyvin pitkälle edellä luetellut käsitteet ilmentävät samaa asiaa, eli hyvinkin itsestään selvinä pidettyjä ja yhteiskunnan jäsenten kesken laajasti jaettuun sekä hyväksytyjä käsityksiä maailmasta. Saman yhteisön jäsenillä on siis yhteinen ymmärrys jostakin ilmiöstä, esimerkiksi juuri vanhemmuudesta. D'Andrade (1981) näkeekin, että kulttuurissa vallitsee eräänlainen sosiaalinen paine hankkia tietynlaista tietoa, jotta sen jäsenet pystyisivät täyttämään heille asetetut vaatimukset. Jollei tietoa tiedä, on ulkopuolinen, tyhmä, epäsopeva. Uskomukset ovat yksi osa tällaista "vaadittua" tietoa.

Harknes ja Super (1996, 6–18) ovat pohtineet syitä sille, miksi uskomuksia ja vanhemmuuden uskomusjärjestelmiä tulisi tutkia. Heidän mukaansa uskomusjärjestelmien tutkimus tarjoaa mahdollisuuden tarkastella paitsi kulttuurin sisäisiä niin myös eri kulttuurien välisiä eroja ja samankaltaisuuksia. Lisäksi tällainen tutkimus tarjoaa mahdollisuuden tarkastella uskomusten ja toiminnan välistä suhdetta, joskin tämä suhde voi olla monimuotoinen ja tutkimuskohteena haastava. Vanhempien uskomusjärjestelmien tutkiminen voi auttaa myös ymmärtämään, kuinka ne vanhempien välityksellä vaikuttavat lapsen kehitykseen. Tarjoavathan uskomusjärjestelmät tietyn tavansuhtautua lapseen ja hänen tarpeisiinsa.

Goodnow ja Collins (1990, 5, 162) näkevät uskomusten (ideoiden) tutkimisessa monia tärkeitä kysymyksiä, jotka tulisi ottaa huomioon. Ensinnäkin heidän mielestään on kysyttävä, miten laajasti uskomukset ovat yhteisiä yhteiskunnassa, toiseksi millä tavalla ne siirtyvät yhdeltä sosiaaliselta ryhmältä toiselle, sukupolvelta toiselle ja perheenjäseneltä toiselle. Kysyttävänä on myös, millä tavalla ihmiset omaksuvat, hyväksyvät, epäilevät tai kieltävät muiden uskomuksia ja millä tavalla ihmiset saattavat sopusointuun keskenään ristiriitaisia uskomuksia. Goodnow ja Collinsin tutkimuksen tavoitteena ei ollut ainoastaan selvittää vanhemmuuden luonnetta ja vanhempien ajattelua vaan he myös asettivat kysymyksiä vanhemmista ja perheistä laajemmassa mielessä: miksi ihmiset hyväksyvät ja jakavat toiset uskomukset paremmin kuin toiset, miksi toisia uskomuksia vaihdetaan ja toisia ei, miksi ihmiset toimivat ja tuntevat toisten uskomusten perusteella enemmän kuin toisten. Samoja kysymyksiä ajaa takaa myös Passerini (1993) korostaen vielä erityisesti henkilökohtaisuuden merkitystä: jokaisella on oma "myyttinen elämäkertansa" (mythbiographies). Tässä tosin myyttien sijasta voisi puhua "uskomuselämäkerrasta", jokaisen ihmisen omasta uskomusten järjestelmästä ja sen kehittymisestä. (Ks. myös Harkness, Super & Keefer 1992, 176–178; Harkness & Super 1992, 374.)

Tutkimukseni sukupolviaineisto antaa mahdollisuuksia ainakin nähdä kulttuurin sisäiseen uskomusten maailmaan: onko haastateltavilla samanlaisia,

erilaisia, erityisiä tai vaikka vain samansuuntaisia äitiyttä koskevia uskomuksia. Näen tärkeiksi myös kysymykset siitä, millä tavalla äidit omaksuvat, hyväksyvät, epäilevät tai kieltävät uskomuksia äitiydestä. Millaisia yleisiä ja toisaalta yksityisiä uskomuksia äitiyteen liittyy?

Kaikkiaan vanhemmuuden kulttuuristen uskomusjärjestelmien tutkiminen tarjoaa, tieteenalasta riippumatta, erään ikkunan nähdä itsemme kulttuurin jäsenenä, kulttuurin tuotteina (Harknes & Super 1996, 6) ja myös kulttuurin tuottajina. Kulttuuri vaikuttaa meihin ja me vaikutamme kulttuuriin.

Sanojen uskomus ja uskomusjärjestelmä käytössä on kuitenkin myös hankaluuksia. Pääasiassa nämä johtunevat käsitteiden laajasta kirjosta ja siten myös hajanaisista käytänteistä. Eräs tärkeä seikka on ilmeisestikin myös uskomuskäsitteen eräänlainen tuttuus (Sigel 1985, 346). Helposti oletetaan, että uskomuksen käsitteellinen merkitys jo tiedetään, eikä sen vuoksi lähdetä sitä enempää erittelemään ja määrittelemään. Uskomus-sana vain otetaan käyttöön (Sigel & Kim 1996, 84). Jonkinlaista ongelmaa aiheuttanee sekin, että suomen kielessä uskomus-sana ei välttämättä vaikuta kovinkaan tieteelliseltä vaan juuri arkipäivän sanomiselta. Samoin itse uskomukset saattavat vaikuttaa arkipäiväisiltä, jo tiedetyiltä asioilta. Uskomusten henkilökohtaisuus johtaa myös siihen, että eri ihmiset, tutkijatkin, näkevät uskomukset eri tavoin. Uskomukset eivät siis ole mikään selkeä "paketti", jonka tutkija voisi ottaa haltuun.

Kyseiset seikat eivät kuitenkaan mielestäni vähennä uskomusten käyttöarvoa vaan pikemminkin lisäävät sitä ja tekevät uskomusten tutkimisesta mielenkiintoisen ja haastavan. Uskomusten kautta saa tarttumapintaa myös niihin kulttuurimme ja arkipäivämme kuvioihin, jotka saattavat vaikuttaa itsestään selvyyksiltä, mutta voivat saada myös syvempiä merkityksiä.

3.2 Uskomukset osana arkipäivää

Sigelin (1985, 348) määrittelemänä uskomukset eivät välttämättä tarvitse perusteluja olemassaololleen. Tämä onkin tärkeä seikka yritettäessä vetää rajaa tiedon ja uskomuksen välille. Klassisen tiedon määritelmän mukaan tieto on hyvin perusteltu tosi uskomus (Niiniluoto 1994, 74). Myös kansanomaisessa ajattelussa on uskomuksia, joihin liittyvät tiedot ja käsitykset ovat kietoutuneet ihmisten jokapäiväiseen elämään ja kieleen säilyen usein sukupolvesta toiseen lähes samankaltaisena (Scheler 1980, 74–76). Esimerkiksi äitiyteen liittyviä uskomuksia⁷ on tehty näkyviksi ja niitä vastaan on taisteltukin, mutta niiden jatkuva esiintyminen kertoo kuitenkin niiden vahvuudesta ja paikasta ihmisten arkipäivässä. Lisäksi vaikka tiedettäisiin toisin, niin silti saatetaan uskoa toisin (Passerini 1993). Rationaalisia uskomuksia (tietoa) olisivat siis ne, jotka toistaiseksi parhaiten täyttävät tiedolle asetetut vaatimukset ja kansanomaisia ne, joihin liittyy usein vahva henkilökohtainen varmuus, mutta ei tiedolle vaadittavaa perustelua ja julkisen kontrollin mahdollisuutta (ks. Niiniluoto 1994, 48). Tässä tutkimuksessa

⁷ Esimerkiksi *äiti on kodin sydän, äiti on lapselle tärkein, kunnon äidin pitää olla kotona ja leipoa pullaa, oma äiti hoitaa lapsensa kaikkein parhaiten, äiti on uupumaton, äidin tulee uhrautua.*

kyseessä ovat juuri kansanomaiset, arkipäivän uskomukset. Tiedolle ja uskomukselle ominaisia piirteitä sekä näiden eroja on erityisesti pohtinut Abelson (1979) ja pitkälti hänen työhönsä pohjaava Nespor (1987). He korostavat, että mikään yksittäinen piirre ei pysty erottamaan tietoa ja uskomusta toisistaan vaan kyseessä on hyvin monitahoinen ilmiö. Hirsjärven ja Perälä-Littusen (1998, 10–12) mielestä uskomus-käsitettä tulisikin määritellä enemmän *erilaisten* piirteiden kautta, sen sijaan että sitä yritettäisiin määritellä jotenkin kapea-alaisesti. He mainitsevat tällaisiksi uskomusta määrittäviksi piirteiksi uskomusten kiistanalaisuuden, tietoisuuden ja varmuuden asteet, sitoutumisen, affektiiviset ja arvioivat sisällöt sekä ilmiöiden jaon olemassaoleviin ja toisaalta ei-olemassaoleviin.

Kansanomaiset uskomukset liittyvät läheisesti myyttiseen ajatteluun. Kummallekin on tyypillistä, että ne voivat olla totta tai tarua, ne voivat johtaa harhaan ja tuottaa "väärää" tietoa, mutta toisaalta ne voivat sisältää olennaista tietoa ihmisestä ja maailmasta. Vaikka myytit ja uskomukset ovat menettäneet merkitystään maailmanselittäjinä tieteen edistyessä, niillä on edelleen merkitystä ihmiselle: ne välittävät tietoa ihmisen sisimmästä sekä hänen kulttuuristaan ja historiastaan. Myytit ja uskomukset myös muokkaavat kulttuuria ja erottavat eri kulttuureja toisistaan. Kulttuurisen muistin kannalta myytit ja uskomukset voidaan nähdä lisäksi todisteena menneisyydestä, mutta samalla eräänlaisena "pakottavana" historiallisuutena nykyisyydessä. (Barthes 1973; Sulkunen 1983; Samuel & Thompson 1993.) Äitiyteen liittyen puhutaan myös äitimyytistä (esim. Thurer 1994), joka on omalla tavallaan kooste äitiyteen liitetystä uskomuksista. Vaikka tässä en erityisemmin määrittele tai etsi äitimyyttiä, niin joka tapauksessa se on läsnä. Jotkut äitiyteen liittyvät uskomukset kantavat mukanaan myyttistä äitikuva esimerkiksi sellaisin käsityksin kuten *äitiys on naiseuden täyttymys* tai *äidin tulee saada äitiydestään elämälleen koko sisältö*.

Uskomukset eivät myyttien tavoin myöskään aina toimi tietoisella tasolla. Arkipäivän uskomukset voivat tuntua meistä niin selviltä ja ongelmattomilta, että ne ovat tavallaan muuttuneet "näkyvämmiksi". Näin ne voivat vaikuttaa tietämättämmekin arvostuksiimme ja asenteisiimme ja samalla siihen, mitä havaitsemme ja miten näitä havaintojamme ja kokemuksiamme tulkitsemme. Asioita voidaan pitää oikeutettuina ja tulkinnat hyväksytään sellaisinaan tunnistamatta taustalla vaikuttavia myyttejä tai uskomuksia. (Ks. Samuel & Thompson 1993.) Esimerkiksi äitiyttä koskevia uskomuksia esitetään helposti eräänlaisena tietona, joka ohjaa ymmärtämään äitiyttä tietynlaiseksi ja joka samalla ohjaa myös naista toimimaan äitinä tietyllä tavalla.⁸ Aikoinaan monia näistä uskomuksista on voitu pitää totena, jolloin ne ovat käytännön pakosta määrittäneet äitinä toimimista, mutta nykypäivänä ne eivät välttämättä enää juuri kosketa äidin todellisuutta. Silti ne voivat vaikuttaa äitiyteen ja tätä kautta isyyteen ja koko vanhemmuuteen. Tällaiset kiteytyneet uskomukset voivat siis aiheuttaa vanhemmalle painetta olla tietynlainen tai toimia tietyllä tavalla (Goodnow 1996, 336–337), ja näin vanhempi joutuu sovittamaan yhteen omaa toimintaansa ja uskomusten välittämää mallia.

⁸ Uskomusten "ohjaava voima" (directive force) näyttäytyy myös yleisemminkin vanhempien reaktioissa erilaisten vaatimusten edessä. Tällöin uskomukset pääsevät ohjaamaan arkipäivän toimintaa ja antamaan sille kulttuurisesti jaetun merkityksen (Harkness, Super & Keefer 1992, 177–178).

Kaikkiaan uskomuksille on yhteistä, että ne ovat muotoutuneet ja kehittyneet omanlaisikseen tiettyssä historiallisessa ja kulttuurisessa ajassa ja paikassa. Uskomusten keskeinen piirre onkin niiden kulttuurisidonnaisuus. Uskomuksilla voi toki olla joitain laajoilla alueilla vaikuttavia tai jopa universaaleja ulottuvuuksia, mutta pääasiassa ne ovat kuitenkin tiettyssä kulttuurissa rakentuneita. (Harkness, Super & van Tijen 2000; McGillicuddy-De Lisi & Subramanian 1996, 143–144.)

Vaikka uskomuksilla on yleensä tietty historiallinen hetkensä, niin on myös olemassa ajassa siirtyviä uskomuksia. Nämä uskomukset siirtyvät ja säilyvät sukupolvesta toiseen. Uskomusten siirtyminen voi tosin tapahtua useita väyliä pitkin ja siten jonkin tietyn väylän määrittäminen voi olla vaikeaa, ellei mahdollontakin. Perheenjäsenten ja sukupolvien lisäksi joukkotiedotusvälineet, joista erityisesti perhe- ja naistenlehdet, erilaiset asiantuntijat, kokemukset, kulttuurin perinteet ja "yleinen ajattelu" välittävät kaikki uskomuksia. (mm. Goodnow & Collins 1990; Lightfoot & Valsiner 1992; Palacios & Moreno 1996.) Joka tapauksessa Shweder ym. (1998, 868) pitävät ihmistä eräänlaisena perinnettä säilyttävänä agenttina. Perityt ajatukset, ymmärtämisen tavat ja käytänteet tuntuvat oikeilta ja tosilta, niitä halutaan kunnioittaa ja toteuttaa.

Edellisen kaltaiset perityt, 'vanhat' uskomukset voivat olla juuri niitä, jotka aiheuttavat ristiriitaisuuksia: mennyt ja nykyaika ajattelevat eri tavoin. Tämä jatkumo kulttuurin historiasta sekä nykypäivän ristiriitaisuudet tekevät uskomuksista kiintoisan tutkimuksen kohteen: miksi toimimme kuten toimimme, miksi ajattelemme kuten ajattelemme. Uskomuksista tuotettu tieto lisää siis osaltaan koko yhteiskunnan ja kulttuurin ymmärrystä, kuten myös ymmärrystä itsestämme kulttuurin jäsenenä.

Uskomukset nähdään usein myös suhteessa käyttäytymiseen, joskin yleensä siinä mielessä, että tuo suhde on problemaattinen. (Esim. McGillicuddy-DeLisi 1992, 139–140; Sigel 1992, 443; Sigel 1985, 346.) Ihminen ei aina toimi niin kuin ajattelee. Tässä en kuitenkaan keskity siihen, missä määrin uskomukset aikaansaavat ja ohjaavat käyttäytymistä, vaan pikemminkin uskomusten yleiseen olemassaoloon, esiintymiseen ihmisten puheessa ja arkielämässä.

Kaikkiaan uskomusten merkitystä arkipäivässä voi katsoa eri näkökulmista. Yhtäältä uskomusten kautta ihminen jäsentyy osaksi kulttuuria, hän jakaa kulttuurin tavat ajatella ja toimia. Toisaalta uskomuksilla on myös valtaa ohjata ja hallita ihmistä. Uskomuksia voidaan enemmän tai vähemmän tietoisesti käyttää ihmisten hallitsemiseen, saamaan heidät uskomaan johonkin tiettyyn asiaan. Esimerkiksi erilaiset asiantuntijadiskurssit ovat jo kauan määritelleet hyvän äidin ja hyvän isän kriteereitä (Kuronen 1989; 1993; 1999; Lupton & Barclay 1997; Vuori 2001). Olen lisäksi halunnut korostaa uskomusten kulttuurisidonnaisuutta ja siten niiden alttiutta saada uusia muotoja. Toisaalta voi kuitenkin kysyä voivatko esimerkiksi sukupolvesta toiseen siirtyvät uskomukset omalta osaltaan estää tai hidastaa kulttuurin muutosta?

3.3 Uskomuksista uskomusjärjestelmiin

Kun puhun uskomuksista niin lähtökohtana on ajatus siitä, että vanhemmuuteen liittyvät erilaiset uskomukset ovat organisoituneet laajemmiksi, toisiaan tukeviksi uskomustenjärjestelmiksi. Näitä *uskomusjärjestelmiä* voidaan kutsua myös *kulttuuriseksi uskomussysteemeiksi* tai *vanhemmuuden etnoteorioiksi* (Harkness & Super 1996, 2).

Etnoteoria käsitteenä antaa ymmärtää, että kyseessä on jokin teoria. (Goodnow 1996.) Tieteelliselle teorialle on ominaista, että se täytyy voida todistaa oikeaksi ja teoriaa täytyy olla valmis muuttamaan, jos se osoittautuu vääräksi. Teoria voidaan siis kumota tai sen voi vahvistaa havaintojen avulla. Nämä vaatimukset eivät kuitenkaan päde etnoteoriassa vaan kyse on pikemminkin arkiteoriasta ja -ajattelusta kuin tieteellisestä teoriasta ja -ajattelusta. Uskomukset ovat osa sitä arkista teoriaa, jota ei välttämättä testata: uskomuksiin saatetaan uskoa, vaikka tiedetään toisin. Etnoteoria arkiteorianakin onkin eräänlainen ajattelun viitekehys, raami, jonka puitteissa ihminen tulkitsee asioita tai ilmiöitä. Esimerkiksi Welles-Nyström (1996) on havainnut tutkiessaan ruotsalaisia äitejä, että Ruotsissa vanhemmuutta katsotaan yleisesti tasa-arvoideologian lävitse. Hänen mukaansa tasa-arvon ihanne näkyy paitsi perheen käytännössä ja siitä puhumisessa, niin myös laajemminkin esimerkiksi yhteiskunnan perhepoliittisissa keskusteluissa.

Tutkimuksessani käytän etnoteorian sijaan pääsääntöisesti termiä uskomusjärjestelmä. Tosin kyseinen käsite on myös hieman kömpelö ja vääristäväkin kuvaamaan uskomusten luonnetta. Systemi tai järjestelmä termeinä ilmaisevat tiettyä järjestystä tai järjestäytymistä, mutta tässä en kuitenkaan oleta uskomusten varsinaisesti muodostavan mitään tiettyä, hyvin organisoitunutta järjestelmää. Uskomusjärjestelmällä tarkoitan, että on olemassa samaa asiaa tai ilmiötä kuvaavia uskomuksia, joilla voi tosin olla jotain yhteyksiä toisiinsa, tai jopa hierarkista järjestystä. Eli jotkin uskomukset voivat olla toisia 'ylempiä' ja tärkeämpiä tai niistä pidetään tiukemmin kiinni. (ks. Goodnow 1996, 323–324.)

Näen uskomusjärjestelmän myös jatkuvasti muuttavana ja häilyvänä 'järjestelmänä'. Uskomusjärjestelmän ajatus ei siis tarkoita sitä, että kaikki jakaisivat samalla tavalla samat uskomukset. Kulttuurin sisällä voi yksittäisillä vanhemmillä olla hyvinkin erilaisia uskomuksia. Vanhemmat eivät omaksu uskomuksia passiivisesti vaan he neuvottelevat omien kokemustensa, käsityksiensä ja erilaisten uskomusten välillä. Vaikka uskomukset ovat pitkälti kulttuurisesti jaettuina jäsenten kesken, niin samalla jokaiselle vanhemmalle muotoutuu tavallaan omanlaisensa uskomusten järjestelmä. (Lightfoot & Valsiner 1992, 395–396; McGillicuddy-De Lisi & Subramanian 1996, 148.)

Uskomusjärjestelmä on siis jotain hyvin yleistä mutta samalla yksityistä. Jaankin sen toisaalta kollektiiviseen, *yleiseen vanhemmuuden uskomusjärjestelmään* ja toisaalta *henkilökohtaiseen vanhemmuuden uskomusjärjestelmään*. On olemassa yhteisiä, kulttuurisesti jaettuina uskomuksia, mutta myös henkilökohtaisia uskomuksia. Ihminen voi tiedostaa yleisen ajattelun, mutta muodostaa silti itselleen tästä poikkeavan näkemyksen.

3.3.1 Äitiyden uskomusjärjestelmä

Olen edellä puhunut laajasti vanhemmuuden etnoteoriasta tai uskomusjärjestelmästä. Tutkimukseni kohteena on kuitenkin äiti, suomalainen äiti. En näin ollen liiku niinkään vanhemmuutta koskevien uskomusten parissa vaan tutkin erityisesti äitejä ja äitiyttä koskevia uskomuksia. Erityisesti minua kiinnostavat ne tilanteet, joissa äidit joutuvat ottamaan kantaa uskomuksiin, tai joissa esiintyy ristiriitaisuuksia tai vastakkaisuuksia uskomusten ja äitien omien kokemusten kanssa. Toisaalta omaa tarinaansa kertovat ne tilanteet, joissa uskomukset otetaan itsestään selvyyksinä. En siis unohda niitäkään.

Yrittäessäni tavoittaa äitien kanssakäymistä uskomusten kanssa en niinkään tavoita yleistä vanhemmuuden uskomusjärjestelmää vaan *äitiyden uskomusjärjestelmän*, joka tosin voidaan käsittää osaksi edellistä. Äitiyden uskomusjärjestelmän (maternal ethnotheory) ideaa on käyttänyt myös Welles-Nyström (1996) tutkiesaan ruotsalaisen yhteiskunnan tasa-arvoideologiaa äitien näkökulmasta. Hänen tutkimuksessaan äidit kertoivat ja perustelivat toimiaan tasa-arvon näkökulmasta, vaikka todellisuus olisikin jotain aivan muuta. Ruotsalaisten äitien uskomusjärjestelmän erään ytimen muodosti siis tasa-arvon ihanne.

Edellä jaoin uskomusjärjestelmän yleiseen ja henkilökohtaiseen uskomusjärjestelmään. Yleistä äitiyden uskomusjärjestelmää kuvaisivat ehkä parhaiten käsitykset siitä, millainen on 'hyvä äiti' ja miten tuon äidin tulisi toimia. Henkilökohtaista äitiyden uskomusjärjestelmää edustaisivat ehkä selvimmillään yksittäisen ihmisen omat, muista poikkeavat käsitykset äidistä ja äitinä toimimisesta. Näiden kahden näkökulman erottaminen on käytännössä kuitenkin hyvin vaikeaa (ks. Samuel & Thompson 1993, 14–15). Lähdenkin avoimin mielin etsimään äitiyteen liitettyjä uskomuksia sekä näiden uskomusten paikkaa "tavallisen" äidin arjessa, elämässä. Erontekoa yleisen ja henkilökohtaisen välillä teen mahdollisuuksien mukaan.

4 MUISTOJA JA KOKEMUKSIA ELETYSTÄ ELÄMÄSTÄ

Tutkimukseni kantavana juonena ovat uskomukset. Ne eivät kuitenkaan ole kantajistaan irrallisia, helposti kiinni saatavia, vaan ne elävät kantajiensa erilaisien kertomusten sisällä. Monenkirjawa haastatteluaineisto tarjoaakin luettavaksi erilaisia kertomuksia: erilaisia *kokemuksia*, *muistoja* ja *tuntoja* olla äiti. Seuraavassa selvitän tuota kolmikkoa aineisto mielessäni. Pohdin niiden yhteen kietoutumista ja samalla uskomusten paikkaa niiden keskuudessa.

4.1 Monimutkaiset muistot

Aineistoni on täynnä muistoja, muistettuja kokemuksia. Tutkimukseni ei kuitenkaan ole varsinaisesti muisti- tai muistotutkimusta. En siis tule käsittelemään tai analysoimaan aineistoa *erityisesti* muistin tai muistojen kannalta, mutta näen silti tärkeäksi käydä niihin liittyvää keskustelua. Lähteväthän tulkintani kuitenkin usein muistojen pohjalta. Myös tutkimukseni kannalta keskeisten uskomusten kulkeutumisessa on pitkälti kyse muistamisesta. Seuraavassa tarkastelen sitä käsiteviidakkoa, johon muistista ja muistoista kiinnostunut joutuu.

Kognitiivisen psykologian perinteinen tulkinta muistista jakaa sen yleisesti lyhytkestoiseen ja pitkäkestoiseen muistiin, joista jälkimmäinen voidaan jakaa kolmeen osaan (Tulving 1983; 1985). Ensinnäkin omaamme muistiin pohjautuvia automaattiseksi muuttuneita ja ilman tietoista mieleen palauttamista toteutettavia toimintoja (esimerkiksi autolla ajaminen). Toiseksi voidaan erottaa yleinen tietoja koskeva generinen eli semanttinen muisti. Tämä viittaa "ajattomiin" ja abstrakteihin tietoihin ja käsityksiin, joita jaamme toisten kanssa. Kolmanneksi on erotettavissa episodinen muisti eli tapahtumamuisti, joka käsittää henkilökohtaisesti koettuja konkreettisia tapahtumia. Tulving (1983, 64–65) pitää yleisiä tietoja käsittävää generistä muistia eräänlaisena kognitiivisena perustana, jota kuvittavat henkilökohtaiset, episodiset muistot.

Episodinen, yksilöllisiin tapahtumiin perustuva muisti on siis läheisesti

liitettävissä muiston käsitteeseen. Suomen kielen perussanakirjassa (1992) muisto määritellään muistiin tai mieleen jääneeksi elämykseksi tai muistikuvaksi. Kaikkiin muistoissa korostuvat tunnepohjaiset ja yhteisestikin koetuista tapahtumista nimenomaan yksilöllistä elämystä koskevat piirteet (Korkiakangas 1996, 17). Muistot kertovat näin omasta elämänhistoriastamme: meistä itsestämme, ajatusistamme ja kokemuksistamme.

Voidaan puhua myös ylisukupolvisista muistoista (Hareven 1978). Nämä liittyvät lähinnä sukupolvien vanhimpien, iäkkäiden ihmisten tietoisuuteen siitä, että he kantavat sukupolvelta toiselle siirrettävää muistojen lastia. Tämä voimistaa heissä tahtoa siirtää näitä muistoja seuraaville sukupolville. Haastatteluaineistostani on vaikea nähdä, miten tärkeinä vanhukset muistonsa kokevat. Mutta ehkä tämä ajatus selittää ainakin osittain haastateltujen vanhusten muistojen tulvaa, niiden määrällistä ylivoimaisuutta verrattuna nuorempien sukupolvien muistoihin.

Läheisesti yksilöllisiin muistoihin liittyy myös elämäkerrallinen muisti, jossa keskeistä on omakohtaisesti koettujen tilanteiden ja henkilökohtaisesti tärkeisiin päämääriin ja merkityksiin liittyvien tapahtumien muistaminen (Conway & Rubin 1993, 112–114). Se muistetaan ja nähdään tarpeelliseksi kertoa tai kirjoittaa, mikä koetaan itselle tärkeäksi. Omaelämäkerrallisia muistoja syntyy myös erityisesti erilaisissa elämän muutoskohdissa, tai silloin kun meihin kohdistuvat vaatimukset muuttuvat (Korkiakangas 1996, 33). Omaelämäkerrallisesta muistista puhuttaessa korostuvat lisäksi välähdyksenomaiset tai eloiset muistot (flashbulb memories, vivid memories), joissa painottuu erityisesti muisteltavaan kokemukseen liittyvä tunnelataus, ne ovat eräänlaisia tunnemuistoja (Conway 1995).

Yksittäisten muistojen ohella voidaan puhua myös yleisemmistä muistokulttuureista (esim. Virtanen 1982), jotka syntyvät joidenkin ihmisryhmien yhdessä kokemista ja muistamista elämänmuutoksista. Yleisesti muistelun on nähty painottuvan vanhuksilla, mutta toisaalta on alettu korostaa kaikkien, niin vanhojen kuin nuortenkin, muistojen tärkeyttä. Eri-ikäisten muistot kertovat erilaisista muistokulttuureista. (Korkiakangas 1996; Saarenheimo 1997.) Näin ajateltuna myös tutkimukseni aineiston eri sukupolvien muistot kertovat henkilökohtaisten tapahtumien lisäksi kukin omasta yleisemmästä muistokulttuuristaan.

Muistikulttuurin tavoin muistitieto korostaa kollektiivisuutta. Muistitieto on omakohtaisenakin kokemuksena enemmän yhteisöllistä kuin yksilöllistä muistiaineesta kantavaa (Korkiakangas 1996, 17). Varsinkin etnologisessa tutkimuksessa muistitietoa on pidetty hyvin itsestään selvänä käsitteenä ja tutkimusaineistona. Aikaisemmissa tutkimuksissa muistitietoa sellaisenaan ei kuitenkaan pidetty riittävän luotettavana pyrittäessä hahmottamaan historiallisesti mahdollisimman objektiivista todellisuuden ja kulttuurin kuvaa. Kriteerinä pidettiin kumuloitavuutta ja määrällistä edustavuutta: mitä useampia tiedonantoja asiasta saadaan, sitä paikkansapitävämmäksi tieto voidaan arvioida. Näin muistitieto ymmärrettiin luonteeltaan kollektiiviseksi, yhteistä muistitietoa ylläpitäväksi ja etupäässä siitä kertovaksi. Tämäntapainen muistitiedon määritys sulki ulkopuolelle yksilöllisten kokemusten muistelun nimenomaan henkilökohtaisesti arvokkaana ja merkityksellisenä. Yksilöllistä muistia pidettiin todistusvoimaisena vain, jos se palveli yhteisen muistimme ja menneisyytemme vahvistamista (Peltonen & Eskola 1997, 9–10; Korkiakangas 1996, 12–15.)

Edellä esiteltyjen ajatusten vähittäinen muuttuminen on kuitenkin nostanut yksilöllisen kokemuksen arvoa. Muistaminen ja muistelu onkin mahdollista nähdä uudestaanäkökulmasta, jossa yksilö ja yhteisö eivät ole erillisiä vaan yhteen kietoutuneita. (Juhila 1996; Cole 1990; Peltonen 1996.) Korkiakangas (1996) haluaakin korostaa, että olemme aina omaan kulttuuriimme sosiaalistuneita ja ilmaisemme itseämme omalle kulttuurillemme tyypillisellä tavalla. Vaikka muistot rakentuvat yksilölliselle kokemukselle niin ne voivat olla myös enemmän tai vähemmän kollektiivisten ajattelutapojen ja kulttuurimallien suodattamia. Muistot eivät siis henkilökohtaisuudesta huolimatta ole täysin uniikkeja, vaan sosiaaliset tilanteet, kieli ja erilaiset konventiot säätelevät sitä, mitä tietyissä tilanteissa on sopivaa ja tärkeää muistaa. (Helsti 2000, 27; Juhila 1996, 187.) Näin ollen muistot kuvastavat ja uusintavat kulttuurille ominaisia ajattelun ja kokemuksen tapoja, arvoja ja asenteita, tunteita ja uskomuksia (Ollila 2000, 62–64).

4.1.1 Muistot tässä tutkimuksessa

Käyttämässäni haastatteluaineistossa on paljonkin muistelukertomuksia, jotka liikkuvat erilaisilla tasoilla: yleisellä, henkilökohtaisella ja tunnepitoisella kertomustasolla. Pääasiassa aineistoni sisältämät muistot ovat kuitenkin episodimuisia eli ne liittyvät kertojan omiin henkilökohtaisiin kokemuksiin ja tuntemuksiin erilaisista tapahtumista. Haastateltavat ovat kertoneet ja kuvanneet konkreettisia tapahtumia, mutta myös voimakkaita tunnekokemuksia huokuvia muistoja. Tapahtumamuistoja on kuitenkin hyvin vaikea erottaa tunnepitoisista muistoista. Nämä limittyvät helposti toisiinsa, ollen tavallaan toinen toisensa jatkumoa eli kertoja yhdistää mielessään muistetut tapahtumat ja kokemukset niiden herättämiin tuntemuksiin. Lisäksi kollektiivinen, kulttuurinen aines on aina jollain tapaa läsnä. Morgan (1996, 144) esittääkin, että muistojen sosiaalisuus ja kulttuurisuus ulottuu myös perheeseen: perheenjäsenillä on tavallaan oikeus määrittää, mitä muistetaan ja kerrotaan toisille. Tämä on asia, jota on syytä pohtia myös sukupolviaineistoni kannalta, jossa samaan sukuun, perheeseen, kuuluvat ihmiset muistelevat asioita. Voiko näihin muistoihin vaikuttaa itse perhe ja sen määritykset sille, mitä muistetaan ja kerrotaan?

Eikä aineiston kohdalla tule unohtaa, että muisto ei ole ainoastaan menneen muistelua vaan myös *menneen ja nykyisyyden kohtaamista*: muistossa ovat läsnä niin mennyt aika kuin nykyinenkin aika. Menneen ajan käsitykset ja tulkinnat sekä itse muisteltava asia ovat suodattuneet nykyhetkeen esimerkiksi ajan, erilaisten tapahtumien, kokemusten, unohdusten, nostalgisoinnin ja itse muistamisen prosessin kautta. Muistoon vaikuttavat aina nykyiset käsitykset ja tulkinnat asiasta (Korkiakangas 1996) samalla kun muistot jo vaikuttavat siihen, mitä tulevalta odotetaan (Ollila 2000, 62–64).

Aineiston joukossa on hyvin erilaajuisia muistoja, joista jotkut ovat pitkiäkin tarinoita kertojien elämästä. Aineistoa ei kuitenkaan voida varsinaisesti pitää omaelämäkerrallisena vaan pikemminkin *omaelämäkerrallista ainesta* käsittävänä. Aineiston kertomukset ja muistot elävät haastateltaville tehtyjen kysymysten ympärillä ja ilmentävät kertojansa elämää näiden kysymysten herättäminä. Näin aineiston muistoja voitaneen pitää eräänlaisina *temaattisina kertomuksina, temaattisina muistoina* kertojan elämästä.

Tutkimukseni kannalta ei myöskään ole tarkoituksenmukaista se, miten paljon muistetaan, tai miten totuudenmukaisesti tai oikeasti asiat muistetaan. Käsitänkin muistamisen Juhilan (1996, 186) tavoin sosiaalisesti tapahtumaksi, jossa keskeistä on myös nykyisyyden läsnäolo. Toisten muistot eivät myöskään ole tärkeämpiä kuin toisten: muisteleminen ei ole vain vanhuksille kuuluvaa (ks. Saarenheimo 1997). Tarkoituksenmukaisempaa on nähdä muisti jatkuvasti muuttuvana ja aina uudelleen rakentuvana (Eskola & Peltonen 1997) sekä kaikkien arkipäivään kuuluvana asiana. Kuten Määttänen (1996, 19) toteaa, "muistaminen on herkeämätön, spontaani prosessi. Eräässä mielessä muistaminen on tapamme olla olemassa."

4.2 Muistojen tunteellisuus

Määttänen (1996, 15) haluaa yhdistää muisteluun itse muistamisen lisäksi *tunteet ja tunnelmoinnin*. Kysymys muistamisen suhteesta tunteisiin on kuitenkin hankala ja ristiriitainen. Toisaalta ymmärretään niiden välillä olevan joitain yhteyksiä, mutta toisaalta tunteet käsitetään epäluotettaviksi ja muistille vastakkaisiksi. Hankaluus juontuu pitkälti näiden käsitteiden kulttuurisen arvottamisen erosta, jolla puolestaan on juonteensa järjen ja tunteen välisessä dikotomiassa. Etenkin feministinen näkökulma tieteeseen on pyrkinyt osoittamaan, kuinka länsimainen ajattelu ja koko klassinen tieteen ihanne perustuu järjen ja tunteen erottamiseen. (Heinämaa & Reuter 1994; Koivunen & Liljeström 1996; Määttänen 1996.) Muisti on siis jotain järjellistä ja tietoisuuteen liittyvää, tunteet puolestaan ovat näille vastakkaista.

Tutkimuksessani lähdensiitä, että muistellessa voidaan koskettaa myös niitä tunteita, tunnelmia, tunteita ja tuntemuksia,⁹ joita muisteltuun hetkeen liittyy. Esimerkiksi edellisessä luvussa mainitut eloisat muistot ovat syntyneet juuri jonkin sellaisen tapahtuman ympärille, johon liittyy hyvin voimakkaita tunnekokemuksia. Roos ja Rotkirch (1997, 11–13) pohtivatkin, että vanhemman ja lapsen väliseen herkkään ja erikoislaatuiseen suhteeseen liittyy usein varsin turnepitoisia ja usein kipeitä muistoja. Silti dramaattisestakin lapsuudesta saatetaan kertoa hätkähdyttävän lämpimästi. Tunteet ovat siis yleensä hyvin henkilökohtaisia ja itselle läheisiä, mutta toisaalta se, miten noista tunteista kerrotaan, miten niistä puhutaan, on jo sidoksissa kertojan kulttuuriin tai sosiaaliseen ryhmään (Kosonen 1998, 34). Viimeaikaisen (nais)tutkimuksen enenevä kiinnostus erilaisia tunteita kohtaan onkin tehnyt näkyväksi niitä kulttuurisia normeja, jotka säätelevät sitä, mitä puhutaan tai paljastetaan. Esimerkiksi äidin viha (Nykyri 1998) tai äidin väsymys ja masennus (Jokinen 1996; 1997) ovat aiheita, joista ei kulttuurissamme ole ollut tapana puhua. Tältä kannalta voikin pohtia, millainen paikka äitiyteen

⁹ Nämä käsitteet ovat hyvin läheisiä toisilleen, jopa synonyymisia. Omassa käytössäni ne sekoittuvat. Esimerkiksi Jokinen (1996, 25) rinnastaa tunnot ja tuntemukset samaa tarkoittaviksi. Perinteisten tunteiden: kuten vihan, onnellisuuden, syyllisyyden ja häpeän lisäksi hän sisällyttää tuntemuksiin sellaisia kuin väsyttäminen, kosketuksen kaipuu, yksinäisyys, kiireen tuntu, itkettäminen.

liitetyillä uskomuksilla mahdollisesti on tuntemusten äänekkyydessä tai äänettömyydessä.

Tässä tutkimuksessa on sukupolvien ja muistojen myötä mukana eri aikojen tunnekokemuksia, niin nykyisiä kuin vanhempiakin. Tarkoituksena on tarttua näihin erilaisiin tunteisiin tai muistojen herättämiin tunnelmiin silloin, kun ne näkyvät tai tuntuvat, ja tuoda myös niiden kautta kosketuspintaa äidin elämään.

4.3 Menneitä ja nykyisiä kokemuksia

Muistelun välityksellä voidaan palata tunteiden lisäksi eri aikojen kokemuksiin. Nyt kysynkin, miten luotettavaa tietoa niiden kautta saadaan? Kokemuksen käsite näyttää kantavan mukanaan ajatusta viittaussuhteesta todellisuuteen. Koivunen ja Liljeström (1996, 277) korostavat kuitenkin sitä, että ei ole olemassa mitään "puhdasta" todellisuuskokemusta, vaan kokemukset tulevat ymmärrettäviksi, ne käsitteellistetään ja ne saavat merkityksensä aina ja väistämättä kielessä sekä vallitsevassa historiallisessa ja kulttuurisessa tilanteessa. Kokemukset eivät näin tarjoa sen suorempaa tai välittömämpää pääsyä todellisuuteen kuin muutaakaan diskurssit, sillä kokemus on samanaikaisesti aina jo tulkintaa ja tulkinnan tarpeessa.

Tämän tutkimuksen haastattelutilanne on jo omalta osaltaan ohjannut sitä, miten ja mitä äitiydestä ja kasvatuksesta puhutaan. Omien kokemusten kertominen on kaikkiaankin monimutkainen tapahtuma, koska kertoja joutuu joka tapauksessa jollakin tapaa ottamaan kantaa muiden läsnäolijoiden, esimerkiksi juuri haastattelijan, tarkoituksiperiin (Saarenheimo 1997, 119). Muistelun tavoin kokemuksia luettaessa on lisäksi huomioitava, että menneisyys ja nykyisyys eivät ole vastakohtia vaan ne edellyttävät toisiaan, varsinkin kun kyseessä on elämäntulusta kertominen. Kokemuksen merkitys syntyy siitä kerrottaessa. (Vilkkonen 1988.) Aineistossa voi siis olla hyvinkin aitoja tai spontaaneja äititikokemuksia ja kasvatukseen liittyviä kokemuksia, tai sitten enemmän haastattelijan ja sosiaalisten odotusten herättämiä kokemuksia. Kaikkiaan kuitenkin pidän haastateltavien kertomia kokemuksia sinällään tärkeinä: kokemukset ovat haastatteluhetken herättämiä, ne ovat tulleet kerrotuiksi, ne on siinä tilanteessa koettu tärkeiksi kertoa. Muistamisessahan tärkeää on juuri kyky unohtaa, valita ja hylätä kokemusten tulvasta muistettava ja kerrottava (Peltonen 1996, 24). Kuulijalle muistot voivat joka tapauksessa tarjota uusia sisäänmenokohtia kertojan elämään (Kosonen 1998, 263).

Eri ikäisten ihmisten ja eri aikoihin sijoittuvat kokemukset avaavatkin näkymiä ja tulkintamahdollisuuksia näiden aikojen perhe-elämään ja äitien elämään. Kokemusten kautta myös uskomukset saavat mahdollisuuden tulla näkyviksi äidin elämässä, joko sitten sopusoinnussa tai ristiriidassa äidin käytännön toiminnan kanssa. Näissä kohdissa nainen myös aktiivisesti muovaa ja tulkitsee äitiyytään, rakentaa sitä suhteessa äitiyden erilaisiin malleihin ja kokemuksiin. (Esim. Nätkin 1997, 269; Jokinen 1996, 51.)

5 TUTKIMUKSEN KULKU

Tutkimukseni tavoitteena on tarkastella suomalaista äitiyttä ja siihen liitettyjä uskomuksia kolmessa sukupolvessa, 1900-luvun alkupuolelta sen loppupuolelle. Etsin siis arkielämän äitiyttä kokemuksineen, mutta myös ideaalisempaa, uskosten värittämää äitiyttä. Keskeisenä kehyksenä ovat eri sukupolvien äitien yhtäläisyydet, mutta myös erilaisuudet.

Tutkimukselle keskeiset kysymykset ovat muotoutuneet aineiston parissa tehdyn työn tuloksena, joten esitän tarkennetun tutkimustehtävän luvussa 5.3 tutkimuksen aineiston esittelyn sekä aineiston käsittelyyn keskittyvien lukujen jälkeen.

5.1 Tutkimusaineisto ja aineiston kriittinen tarkastelu

Tutkimukseni aineistona ovat Avoimen yliopiston kasvatustieteen opiskelijoiden vuosina 1994–1995 valinnaisena ja ohjattuna opiskelutehtävänä (ks. liite 1) tekemät kolmen sukupolven haastattelut. Tehtävänä oli haastatella joko oman tai jonkun muun suvun kolmea jäsentä. Kaikkiaan haastateltuja sukuja on 129 (387 henkilöä, joista 325 naista ja 62 miestä). Nuorimman sukupolven haastateltavat olivat aineistoa kerättyä iältään 18–35-vuotiaita (s. 1960–1977), keskimmäisen 36–64-vuotiaita (s. 1931–1959) ja vanhimman sukupolven 57–89-vuotiaita (s. 1906–1938). Haastattelut sijoittuvat murreilmauksista päätellen ympäri Suomea. Sukupolviketjuittain aineisto on seuraavanlainen (suluissa lukumäärät):

tytär-äiti-isoäiti	(78)	tytär-isä-isoäiti	(7)
poika-äiti-isoäiti	(18)	tytär-isä-isoisä	(3)
poika-isä-isoäiti	(9)	tytär-äiti-isotäti	(3)
tytär-äiti-isoisä	(9)	poika-äiti-isoisä	(2)

Henkilöittäin aineisto jakautuu seuraavasti:

isoäitejä	112
isotäitejä	3
isoisiä	14
äitejä	110
isiä	19
tyttäriä	100
poikia	29

Opiskelijoiden tehtävänä oli tehdä haastattelut siten, että jokaiselle haastateltavalle esitettiin erikseen samat kysymykset. Ainoastaan yhdessä tapauksessa isoäitiä ja hänen poikaansa on haastateltu yhdessä. Opiskelijoiden tehtävänä oli myös nauhoittaa haastattelut ja litteroida ne sanasanaisesti. Haastattelun teemat ja kysymykset ovat seuraavat:

1. Hyvä äiti, hyvä isä
Millainen on mielestäsi hyvä äiti, entä hyvä isä?
2. Ajattelun erot sukupolvien välillä lastenkasvatuksessa
Onko lastenkasvatuksessa jotain sellaista mistä olet (olit) eri mieltä kuin
a) omat vanhempasi ja b) isovanhempasi?
3. Ohjenuorat kasvatuksessa
Onko (oliko) sinulla itselläsi joitain ohjenuoria tai pelisääntöjä toimiessasi lastesi kanssa? Mitä ne ovat?
4. Lähisukulaisten kasvatussanonnat, kansanviisaudet ja arkiuskomukset
Muistatko joitain kasvatusta koskevia sanontoja, kansanviisauksia tai "ikuisia totuuksia" (esim. "Valheella on lyhyet jäljet")? Ne voivat koskea lasta, äitiä, isää, vanhempia, kuritusta, tottelemista, lasten kohtelua. Mitä sanontoja muistat? Uskotko itse niihin? Muistatko kuka lähisukulaisistasi olisi käyttänyt niitä?

Haastattelujen suorittaminen opiskelutehtävänä antaa aihetta kriittisiin kysymyksiin ja pohdintoihin. Aineiston ja koko tutkimusprosessin luotettavuuden ja arvioinnin kannalta tuon seuraavassa esille erityisesti aineiston hankintaan liittyviä kysymyksiä, josta etenen aineiston käsittelyyn ja analyysiin liittyviin ratkaisuihin.

Aineiston ovat keränneet opiskelijat, joilla ei mitä luultavimmin ole ollut aikaisempaa haastattelukokemusta. Tämän vuoksi opiskelijat saivat haastattelujen tekemiseen selkeät ohjeet kysymyksineen (liite 1). Valmiit haastattelut antavatkin vaikutelman, että tehtävä on suoritettu huolellisesti annettuja ohjeita ja teemoja noudatellen. Kaikkiaankin tehtävä on ollut opiskelijoille valinnainen ja siten sen valinneet ovat todennäköisesti olleet motivoituneita tekemään haastattelut mahdollisimman hyvin. Opiskelijoilta on myös pyydetty lupa käyttää haastatteluja tutkimuksessa, mikä on voinut osaltaan vaikuttaa tehtävän suorittamisen laatuun. Opiskelijoiden mahdollisesti kohtaamia ongelmia ja tunteja olen pystynyt hahmottamaan heidän tehtävään kirjaamistaan kommentteista.

Aineisto on henkilöluvultaan laaja, mutta haastatteluissa tiettyä teemaa on

kysytty vain yhdellä tai muutamalla lyhyellä kysymyksellä. Näin asiasta on usein saatu ikään kuin vain pintaraapaisu. Tarkentavat kysymykset ja teemaan syvempi pureutuminen olisivat ehkä tuottaneet hyvinkin erilaisen kuvan. Toisaalta kaikilta haastateltavilta on kysytty samat kysymykset ja siten aineisto on yhtenäinen. (Esim. Syrjälä, Ahonen, Syrjäläinen & Saari 1995, 154; Eskola & Suoranta 1999, 88.) Juuri samojen kysymysten johdosta, mutta silti jättäen tilaa muullekin keskustelulle, haastatteluja voi pitää puolistrukturoituina haastatteluina (Hirsjärvi & Hurme 2000, 47–48).

Selkeistä ja yhteisistä kysymyksistä huolimatta haastattelujen vaikeus voi olla asiassa pysyminen (Yow 1994, 62; Syrjälä ym. 1995, 154). Kuten eräs opiskelija tehtävässään pohtii: *Haastattelu oli hyvin mielenkiintoista, mutta jokseenkin hankalaa. En meinannut saada itse vastauksia kysymyksiin. Kuten tehtävänannossa jo varoiteltiin, asian vierestä meni aika usein.* Tämän opiskelijan kohtaama ongelma 'vääristä vastauksista' ei kuitenkaan ole laajemmin luettavissa aineistosta. Pääosin vastaukset seuraavatesitettyjä kysymyksiä saaden välillä runsautta elämän kokemuksista ja muistoista. Tosin on mahdotonta tietää, paljonko haastatteluista on loppujen lopuksi jätetty pois ns. sivuun vievää kerrontaa, joka kuitenkin olisi voinut olla tämän tutkimuksen kannalta merkityksellistä.

Aineiston rikkaus on ehjien sukujen (saman suvun jäsenten) saaminen tutkimuksen kohteeksi. Suomessa ei vastaavaa aineistonkeruuta ole aikaisemmin tässä laajuudessa tehty. Noin 40 % aineiston haastatteluista on sellaisia, joissa opiskelija on haastatellut omaa sukuaan. Gubrium ja Holstein (1990, 52–54) puhuvat kirjassaan perheen yksityisestä kuvasta, jonka mukaan jokaisessa perheessä on olemassa sellaista tietoa, josta puhutaan vain perheenjäsenten kesken. Tällaista 'aitoa' tietoa voidaan saada ainoastaan perheen sisältä, eikä siihen näin ollen ole ulkopuolisella tutkijalla pääsyä. Näin sillä, että haastattelija on haastatellut oman perheensä jäseniä, on saattanut olla etua haastattelutilanteessa. Hänelle on kerrottu sellaista, jota vieraille ei välttämättä olisi kerrottu. Toisaalta opiskelijoiden haastatellessa omaa sukuaan on mahdollista, ettei haastatteluissa sanotakaan kaikkea. Esimerkiksi jotkin asiat voivat olla niin itsestään selviä, että niitä ei katsota tarpeelliseksi pukea sanoiksi. Tai jotkin asiat voivat olla niin arkoja, ettei niistä haluta tai voida puhua perheen sisällä. (Myös Yow 1994, 192–214; Brown-Smith 1998.)

Haastattelu on moniulotteinen vuorovaikutustilanne, oli haastattelija sitten tuttu tai vieras. Haastattelutilanteessa vaikuttavat normaalissakin elämässä erilaiset fyysiset, sosiaaliset ja kommunikaatioon liittyvät seikat (Eskola & Suoranta 1999, 86). Haastattelussa kohtaavatkin molempien osapuolten odotukset ja näkemykset. Opiskelijoiden palautteista voi esimerkiksi lukea, että haastattelutilanne jännittää nauhureineen ja kysymyksineen. Kasvatus aiheena on myös sellainen, joka toisaalta on hyvin jokapäiväistä ja tuttua, mutta toisaalta vaikea aihe pukea sanoiksi. Haastateltavasta voi tuntua, että aiheesta pitäisi sanoa jotain 'hienoa' – vaikka haastattelijana olisikin esimerkiksi oma tytär. Joissain haastatteluissa on myös luettavissa jonkinlaista kireyttä, harmistumista siitä, että perheen asioita kysellään. Esimerkiksi eräässä haastattelussa tytär on ilmiselvästi juuri riidellyt äitinsä kanssa ja tämä heijastuu kummankin haastattelun sisältöön ja sävyyn.

Opiskelijoiden tekemät haastatteluiden litteroinnit ovat pääosiltaan huolelli-

sesti tehtyjä, jolloin myös murreilmaisut ja puheen eri vivahteet ovat tallella. Vain jossain harvoissa tapauksissa on tuntu, että haastattelut on litteroitu "mutkat suoristaen". Toisaalta on myös vastauksia, joiden kielellinen ilmaisu on hyvin niukkaa. On kuitenkin vaikea uskoa, että vastauksia olisi keksitty. Toiset ovat vain olleet purkamisessa tarkempia ja joissain tapauksissa nauhurin käyttö on epäonnistunut tai muuten jätetty sivuun, jolloin käytössä ovat olleet vain muistiinpanot. Kyse voi olla myös siitä, että toiset ihmiset puhuvat haastattelutilanteessa ja ehkä yleensäkin vähän ja käyttävät niukkoja ilmaisuja. Kaikkiaankin haastattelujen laatuun on varmasti vaikuttanut myös se, että haastattelujen perusteella opiskelijoiden piti koota vastauksista kasvatususkomuksia ja ryhmitellä ja vertailla niitä. Lisäksi tehtävän tuloksista keskusteltiin ryhmässä. Keskeistä ei ollut vain haastatella vaan myös analysoida haastatteluja.

Ongelmista huolimatta aineisto on sukupolvineen rikas ja antoisa. Henkilökohtaisena tutkimustyönä näin laaja aineisto olisi jäänyt keräämättä. Haastatteluiden lyhyys ei sekään anna oikeutta kiistää niiden tarjoaman tiedon arvoa paitsi tutkijalle, myös haastateltaville itselleen: (...) *haastattelu oli heillekin (haastatelluille) hyödyllinen, sillä äiti ja isoäiti oivalsivat joitakin asioita, jotka olivat heitä askarruttaneet.*

5.2 Aineiston käsittely ja analyysi

Käytettävissäni oleva kolmen sukupolven haastatteluaineisto vaati työstämistä omaan käyttöni sopivaksi. Edessäni oli valmis aineisto, mutta miten sovittaa omat intressit siihen? Perinteisesti on korostettu sitä, että tutkimustehtävä pitäisi olla tarkkaan harkittu ja muotoiltu ennen kuin ryhdytään varsinaiseen aineiston keruuseen. Tämä looginen järjestys kuitenkin järkkyy usein kvalitatiivisessa tutkimuksessa (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 119). Myös tässä tutkimuksessa valmiiseen aineistoon kohdistettu tutkimustehtävä täsmentyi vasta aineiston kanssa käydyn vuoropuhelun jälkeen (ks. Alasuutari 1994, 248).

Tavoitteeni tutkia äitiyttä kolmessa sukupolvessa ei liittynyt erityisesti mihinkään haastattelussa esitettyyn kysymykseen, joten aineiston avautuminen tutkimukseeni sopivaksi aiheutti aluksi paljon päänvaivaa. Kesti kauan ennen kuin ymmärsin ja löysin, että haastatteluissa oli paljon puhetta äideistä ja äitien arkipäivästä. Nuo äitiyden kertomukset ja kuvaukset vain aluksi hukkuivat laajaan tekstimassaan. Aineisto alkoi avautua omaksi maailmakseen kun järjestelmällisesti lähdin keräämään litteroiduista haastatteluista jokaisen – pienenkin – kohdan, jossa on puhetta äideistä ja äitinä toimimisesta. Koska haastatelluista suurin osa on naisia (84%), niin aineistossa oli paljonkin tarinaa naisen ja äidin elämästä ja lastenkasvatuksesta äidin näkökulmasta. Nuo kohdat ovat usein kuvauksia, kertomuksia ja muistoja, jotka tavallaan hyppäävät sivuun varsinaisesta haastattelukysymyksestä. Esimerkiksi haastattelun "hyvä äiti" -kysymys viritti usein puhetta haastateltavan oman elämän tapahtumista ja kokemuksista.

Näin läpikäymällä haastatteluaineiston sain tekstimassaa vähemmäksi ja helpommin käsiteltäväksi. Ennen kaikkea haastatteluista erottautui eteeni rikas äitiyteen liittyvien kuvauksien, kertomuksien, muistojen ja tunnelmien aineisto. Käytettävissäni on näin tämä äideistä kertova aineisto, *äitiaineisto*, mutta myös

alkuperäinen aineisto, jonne voin palata tarvittaessa ja liittää irrotetun kertomuksen haastattelun kokonaisuuteen. Suorat lainaukset olen koodannut viitaten alkuperäiseen, numeroituun aineistoon. Esimerkiksi koodi (äiti 44 v, 2) kertoo, että kyseessä on keskimmäisen sukupolven 44-vuotias edustaja, joka kuuluu sukuun numero 2. Tästä eteenpäin, ellen toisin mainitse, tarkoitan aineistolla nimenomaan äitiaineistoa.

Kritiikkinä voi esittää, että toisenlaisella aineistolla olisin voinut saada enemmän tai erilaista tietoa äideistä, jossakin tapauksessa myös syvempää tietoa. Äitiaineisto on toki laaja, mutta myös vaihteleva: toiset ovat kertoneet paljon kun taas toiset hyvinkin vähän. Etuna voi kuitenkin pitää sitä, että nyt aineisto esittää äitiyden sellaisena kuin haastateltavat ovat sen itse halunneet kertoa. He ovat itse saaneet määrittää, mitä ja missä yhteydessä itsestään äitinä tai yleensä äideistä puhuvat. Haastattelijan yksityiskohtaiset kysymykset eivät ole suunnanneet tai johdatelleet heidän sanomistaan (Kvale 1996, 157–158; Syrjälä ym. 1995, 154), vaan ajatuksia herättävinä tekijöinä ovat toimineet haastattelun yleiset teemat hyvästä äidistä ja kasvatuksesta. Tutkimusotettani voisikin kuvata hyvin pitkälle naturalistiseksi otteeksi, jossa pyrkimyksenä on tavoittaa tutkittavien oma näkökulma vaikuttamatta mahdollisimman vähän ennalta heidän sanomisiinsa ja tekemisiinsä (Eskola & Suoranta 1998, 16).

Laadullisen tutkimuksen analyysitapoja on lukuisia. Laadullisen tutkimuksen yksi rikkaus (ja vaikeus) onkin, että aineistoon voi soveltaa erilaisia analyysitapoja ja harvoin tutkimuksessa käytetäänkin vain yhtä ainoaa tapaa. Erilaisilla analyysitavoilla voi herätellä erilaisia vaihtoehtoja katsoa, kysyä ja lähestyä tutkittavaa aihetta. (Ks. Kvale 1996, 192–203; Ely, Vinz, Downing & Anzul 1997.) Oli käytetty tapa mikä hyvänsä, niin analyysin tavoitteena on joka tapauksessa tiivistää aineistoa kadottamatta kuitenkin sen sisältämää informaatiota ja varsinkin laadulliselle aineistolle tyypillistä elävän elämän rikkautta (Eskola & Suoranta 1998, 138). Myös tässä tutkimuksessa käytössä on erilaisia tapoja kohdentaa analyysia äitiyden kannalta keskeisiin ilmiöihin ja asioihin. Samasta aineistosta voi näin tavoitella tärkeitä, mutta ei aina niin näkyviä seikkoja.

Tärkeänä keinona lähestyä tutkimukseni aineistoa on toiminut teemoittelu. Ely kollegoineen (1997) toteaa, että teemoittelu on jäänyt tavallaan oman tuttuutensa jalkoihin. Yleisesti laadullisessa tutkimuksessa käytettynä siitä on tullut ehkä liiankin itsestään selvä analyysitapa, jolloin sen käyttöä ei vaivauduta juurikaan perustelemaan. Teemoittelu termiä käytetäänkin tutkijasta riippuen hyvin eri merkityksissä ja eri tavoin. Parhaimmillaan temaattinen analyysi on kuitenkin tehokas apu päästä käsiksi siihen, mikä aineistossa on tutkimuksen kannalta keskeisintä, ja myös toimiva keino esittää löydöksensä lukijalle. (Mts. 205–211.) Kaikkiaan teemoittelussa, kuten muissakin analyysiin liittyvissä ratkaisuissa, tärkeintä on vakuuttaa lukija tehtyjen ratkaisujen ja valintojen mielekkyydestä (Fischer 1994). Tutkimuksessani teemoittelu on toiminut ensinnäkin eräänlaisena johdatteluna aineistoon. Ensimmäinen askeleeni analyysissä oli hahmottaa aineistosta erilaisia äitiyden aiheita ja seuraavassa vaiheessa muodostin näistä aiheista 12 erilaista äitiyden teemaa. Näistä kaksi, äidin läsnäolon ja poissaolon teemat, suuntasivat lopulta koko tutkimusta (tästä analyysin kulusta tarkemmin seuraavassa *Äitejä aineistossa* -luvussa). Myöhemmin analyysin edetessä olen käyttänyt teemoittelua myös keinona esittää tutkimustehtävän kannalta keskeisiä

aiheita. Teemoittelun jäljet näkyvät siis varsin selkeästi analyysissä ja tulosten esittämisessä.

Aineisto on täynnänsä muisteltuja asioita ja tapahtumia, jotka saattavat ulottua kauaskin menneisyyteen. Vaikkei tutkimukseni ole puhtaasti muistoihin tai muisteleminen keskittyvää, niin tapaan analysoida suuntaavat kuitenkin välillä myös muistelututkimukseen liittyvät lähtökohdat. Toisinaan viivähdänkin tarkemmin nimenomaan haastateltavien muistojen äärellä, jolloin huomion kohteena ovat eri sukupolvien ihmisten kertomat niin yleiset kuin henkilökohtaisemminkin muistot äideistä tai äitinä toimimisesta, samoin kuin muistojen välittämät tunnekokemukset. Lähtökohtana on, että muistoista ja tavasta kertoa muistoja voi lukea jotain paitsi muistelijasta itsestään, niin myös laajemmista sosiaalisista yhteyksistä. (Esim. Kosonen 1998; Saarenheimo 1997; Ollila 2000.) Eri sukupolvien muistoja kuunnellessa onkin syytä muistaa, että tilanteesta riippuen erilaiset kulttuuriset odotukset ja normit ovat osana säätelemässä niiden kertomisen tapaa ja sisältöjä (Saarenheimo 1997, 70). Asioita muistellaan eri tavoin eri tilanteissa ja eri aikoina. Muistojen kannalta katsottuna tulkinnoissa tulee myös huomioida se, että muisti "vääntää ja kääntää, unohtaa ja kaunistelee/kauhistelee" (Kosonen 1998, 261) asioita. Se, mitä muistetaan ja kerrotaan on pitkälti kiinni kertojasta itsestään ja hänen kokemuksistaan.

Laadullisia menetelmiä käyttävän tutkijan tutkimuskohteet näyttäytyvät tutkijalle lähes aina kielessä (Eskola & Suoranta 1998, 143). Tätäkin tutkimusta raamittavassa sosiaalisessa konstruktionismissa kieli nähdään osana todellisuutta. Kielen avulla rakennetaan sosiaalista todellisuutta, sillä ei vain kuvata asioita vaan luodaan niistä kulloiseenkin hetkeen sopiva versio (Berger & Luckmann 1994). Myös käytössäni oleva aineisto on kerrottua ja kirjoitettua tekstiä, erilaisia haastatteluhetkellä syntyneitä kertomuksia, diskursseja äitiydestä. Niinpä olen analyysin kulussa nojannut ainakin jossain määrin diskurssianalyttisen tutkimustavan ajatuksiin. Pohdin paikoin haastateltavien kerrontaa juuri puheen piirteiden ja kielenkäyttötapojen kautta: mitä ja miten äideistä ja äitiyden uskomoisista kerrotaan. Phoenix ja Woollett (1991, 14) toteavat, että puhetta tarkasteltaessa voi huomion tarkentaa erilaisten näkökulmien rinnan elämiseen, jopa keskenään ristiriitaisiin tai kilpaileviin näkemyksiin äitiydestä. Erityisesti äitiyden uskomusten paikantamisessa ja niiden erilaisissa käyttötavoissa sisältöteemojen etsimistä tarkempi ja yksityiskohtaisempi, puheeseen ja kieleen keskittyvä lukutapa, vaikuttaakin toimivalta.

Käytän kirjoittaessani usein termejä *kertomus*, *kerronta* ja *kuvaus*, joilla tarkoitan samaa: haastateltujen kertomia hetkiä elämästään. Kertomuksella ja kerronnallisuudella en kuitenkaan viittaa narratiiviseen aineiston tulkintaan: en pyri luomaan haastateltavien esiin tuomista asioista mitään uutta kertomusta. En myöskään etsi kerronnallisia, juonellisia enkä tarinaa rakenteistavia piirteitä (esim. Vilkkonen 1997; Hänninen 1999; Heikkinen 2001). Haastateltavien kuvauksissa on tosin toisinaan kertomuksen rakenne alkuineen ja loppuineen, kuten inhimillisen kokemuksen jäsentämisessä sinänsä usein on (Hyvärinen 1998, 323). Haastattelut voisivatkin jossain määrin käydä narratiivisena aineistona, muodostavathan monet niistä laajojakin juonellisia, jopa omaelämäkerrallista aineista käsittäviä

kertomuksia.¹⁰ Toisaalta narratiiviselle aineistolle ihanteena oleva tutkijan ja tutkittavan läheinen kanssakäyminen ja keskustelu puuttuvat (Hatch & Wisniewski 1995, 117). Kertomus ei siis sinällään ole tärkein lähtökohta tässä tutkimuksessa. Konkreettisenä kirjoittamisen välineenä kertomus-sanana käyttö tuntui kuitenkin sopivimmalta kuvaamaan tutkittavien puheita ja tekemiäni tulkintoja. Esimerkiksi tuloslukujen otsikoinnissa muisto-sanana käyttö olisi suunnannut liikaa muistelututkimuksen suuntaan, ja kuvaus-sana puolestaan olisi antanut liian pinnallisen vaikutelman luvun sisällöstä.

Tutkimukseni narratiivisuus tulee silti ehkä esille siinä käsityksessä, että todellisuus rakentuu jatkuvasti uudelleen yksilön ja sosiaalisen maailman välisessä vuorovaikutuksessa. Tässä mielessä myös tutkimusraportti on eräänlainen narratiivi, kudelma erilaisista saatavilla olevista kertomuksista (Heikkinen 2001, 187–188; Estola 1999, 133–135). Laadullisen tutkimuksen tekijänä huomioni herättivät erityisesti myös narratiivisen tutkimuksen esiin nostamat ja painottamat lähtökohdat. Narratiivinen näkökulma kunnioittaa ihmisen ominaislaatua ja kokonaisuutta, siinä ollaan kiinnostuneita ihmiselle itselleen tärkeistä ja merkityksellisistä asioista. Narratiivisessa tutkimuksessa tavoitellaankin nimenomaan tutkittavan omaa tapaa antaa asioille merkityksiä ja pyritään saavuttamaan mahdollisimman pitkälle tutkittavan oma "ääni". Tämä yleisemmänkin laadulliseen tutkimukseen liitetty mahdollisuus tutkittavien äänen kuuntelemisesta on varsin vahvasti läsnä tutkimuksessani. Samoin kuin tuon mahdollisuuden vaikeus: tulkinnessa ja asioiden esityksessä on kuitenkin aina viime kädessä esillä tutkijan ääni. (Ks. Hänninen 1999, 34; Estola 1999; Syrjälä, Estola, Mäkelä & Kangas 1996.)

5.2.1 Äitejä aineistossa

*-Eivät äidit häviä noin vain ilman muuta, sanoi pikku Myy.
-He ovat aina jossakin nurkassa, kun vain etsii.
(Tove Jansson)*

Lukiessani ensimmäisiä kertoja äitiaineiston ihmisten, niin naisten kuin miesten,¹¹ haastatteluja, paikansin useita aihealueita äitiydestä tai äitinä toimimisesta. Aiheita oli itse asiassa niin paljon, että tunsin aineiston hajoavan käsiini. Löysin niin pieniä kuin suurempiakin kertomuksia äideistä eri tilanteissa, äidin tunnoista, synnyttämisistä, lapsen hoitojärjestelyistä ja isovanhempien merkityksestä. Edelleen haastatellut kertoivat ajatuksia ja kokemuksia äidin rakkaudesta, hyvyydestä ja huonoudesta. Aiheena olivat arkipäivän toiminta kasvattajana kuin myös äidin työnteon monet muodot. Tässä vaiheessa muodostin aihealueista 12 päätee-

¹⁰ Haastattelut kertomuksineen eivät kuitenkaan muodosta varsinaisia omaelämäkertoja vaan pikemminkin ne sisältävät erilaisine muistoinneen temaattisia kertomuksia haastateltavana elämästä (ks. luku 4.1.1).

¹¹ Päätin pitää mukana myös aineiston varsin vähälukuisan miesjoukon (62 miestä, 325 naista). Heidän käsityksensä ja uskomuksensa äitiydestä ovat aivan yhtä tärkeitä kuin naisten ja äitien itsensä. Tarkoitukseni ei ole tehdä vertailua miesten ja naisten välillä vaan antaa erilaisille äänille mahdollisuus tulla kuulluksi. Pääpaino on kuitenkin naisten ja äitien itsensä kokemuksissa.

maa.¹² Lukiessani jälleen haastatteluja tarkemmin ja kysyessäni erilaisten teemojen kohdalla, millaisesta äidistä ne pohjimmiltaan kertovat, tai ehkä pikemminkin, *missä* olevasta äidistä ne kertovat, huomasi kahden teeman korostuvan ja yhdistävän ainakin jollakin tasolla muitakin teemoja. Nuo läpikäytyä halki aineiston kulkevat teemat kuvaavat äidin paikkaa kertojien elämässä, välillä hyvinkin käsin kosketeltavana ja välillä taas abstraktimpana. Ne kertovat *poissaolevasta* tai *läsnäolevasta* äidistä. Teinkin jälleen tarkemman lukukierroksen mielesäni nämä äidin paikallisuutta kuvaavat teemat. Seuraavassa tekemiäni ratkaisuja tuon lukukerran tueksi.

Yleisemmin poissaolon ja läsnäolon tematiikka on liitetty isään kuin äitiin (esim. Huttunen 1993, 1994; Korhonen 1999; Lupton & Barclay 1997). Niin kutsuttu perinteinen isä on ollut poissaoleva isä, kun kyseessä on koti ja lastenkasvatus. Nykypäivän isätutkimus etsii ja korostaa puolestaan enemmän läsnäolevaa ja samalla osallistuvaa ja sitoutuvaa isää. Mutta mitä nämä läsnäolon ja poissaolon teemat kertovat äideistä ja äitiydestä? Mitä perheen ja erityisesti äitiyden arkielämän tilanteita näiden teemojen näkökulmat avaavat? Milloin äiti on poissa, milloin läsnä?

Leikkauspisteenä teemojen käsittelyssä toimii yhtäältä *koti*: läsnä- ja poissaolon teemat rakentuvat ja heijastuvat vasten kotia. Naisellisuuden ja erityisesti äitiyden tila on ollut ja on vieläkin koti sekä käytännössä että ajatusrakenteiden tasolla (Nykyri 1998, 138). Kodin voi lisäksi käsittää paitsi fyysiseksi paikaksi niin myös 'mielen kodiksi', paikaksi, johon liittyy sosiokulttuurisia arvoja, yksilöllisiä kokemuksia ja tunteita (Vilkko 1998, 28). Niinpä äitiä voi kotona väsyttää (Jokinen 1996), äiti voi kokea kodin työnä, vastuuna, velvollisuutena (Gordon 1990) ja ristiriitaisena paikkana (Welles-Nyström 1996). Toisaalta kotiin liitetään samoja määreitä kuin itse äitiinkin: hyvyttä, lämpöä ja suojaa (Nykyri 1998, 97). Koti myös rajaa yksityistä ja ulkopuolista, julkista maailmaa, kantaen siten myös mukanaan perin patriarkaalisia arvoja, merkityksiä ja uskomuksia (Bowlby, Gregory & McKie 1997). Koti liittyy äitiin monella tasolla ja toimii siten oikeutettuna lähtöpaikkana äidin läsnä- ja poissaolon teemoille, joskin jättäen rajan häilyväksi: äidin poissaolo ei välttämättä ole poissaoloa kotoa.

Toisena leikkauspisteenä toimii *äidin ja lapsen välinen suhde*. Äitiys on kulttuurinen konstruktio ja se merkitsee yleisesti ottaen suhdetta lapseen (Nätkin 1997, 153). Äitiydestä on vaikea, ellei mahdotonta puhua ilman suhdetta lapseen, joten äidin läsnäolo tai poissaolo määrittäytyy aina jollakin tasolla suhteessa lapseen.¹³

Tulkitemastani läsnä- ja poissaolon jaosta on myös huomioitava se, että ne kietoutuvat herkästi toisiinsa. Ehkä tärkein erottelava seikka on kuitenkin se, että

¹² Kertomuksia äidin poissaolosta, äiti läsnä - isä pois, äidin osoittama hellyys, "kun taas tulee vauva", lapsen hoitojärjestelyitä, oma äiti kasvattajana - itse kasvattajana, äiti kasvattaa kunnan kansalaisia, rajat ja rakkaus, "en minä ole hyvä äiti ja kuka se on hyvä äiti", "äiti on semmonen työteliäs", maalaisjärki ja kaikenkarvaiset isät.

¹³ Olen kuitenkin tietoisesti jättänyt sivuun (kehitys)psykologiset teorisoinnit esimerkiksi äidin ja lapsen kiintymyssuhteesta (mm. Mahler, Pine & Bergman 1975). Katson, että tämänkaltaisille tulkinnoille käyttämäni aineisto on aivan liian riittämätön ja lähtökohtani eri suuntaan vetävät.

läsnäoleva äiti on fyysisesti paikalla ja poissaoleva taas todellakin poissa. Päällekkäisyyttä aiheuttaa aivan toisenlainen oleminen, tässä sitä voisi kutsua emotionaaliseksi tai henkiseksi läsnä- tai poissaoloksi. Tässä mielessä monien kertomusten äiti on aina poissa.

Kaikkiaan äitien läsnäolon ja poissaolon teemat tuovat esille sen, *mitä* näistä äidin eri paikoista puhutaan. Kuten jo luvun alussa kysyin: mitä äitiyden arkielämän tilanteita nämä teemat avaavat? Toiseksi kyse on myös siitä, *miten* äidin läsnä- ja poissaolosta kerrotaan. Tällöin haastateltujen puhe ei vain kerro äidin paikasta vaan samalla siitä voidaan lukea kommentteja ja uskomuksia äideistä ja äitiydestä yleensä.

Näin äidin läsnä- ja poissaolon teemojen kautta rajasin tarkastelukulmani aineiston äitiyksiin. Tutkimuksen lähtökohdiksi tai kiintopisteiksi nostetut teemat toimivat tutkimusta raamittavina ja joskus myös rajoittavina tekijöinä. Totunnainen tapa ymmärtää jokin teema on tarkastella aihepiiriin liittyviä mainintoja aineistossa. Teemojen äärellä yritän pitää kuitenkin myös mielessäni, että monasti teeman tutkimisen kannalta tärkeä havainto on myös mainintojen puuttuminen (Vilkko 1998, 28). Eli tärkeää on myös se, mistä ei puhuta. Peltonen (1998, 72) kritisoikin tutkijoiden tapaa löytää hyvin tavanomaisia kertomuksia ja asetelmia, joiden varaan tutkittavat tuntuisivat rakentavan oman tarinansa. Hän peräänkuuluttaa vaihtoehtoisia, arkkityyppisen "päätarinan" kyseenalaistavia tai sitä kritisoivia tarinoita. Tutkijan tulisi yrittää havaita niitä murtumia ja ristiriitaisuuksia, joiden avulla tarina voi saada uuden käänteen.

Peltosen ajatus on kiehtova mutta myös vaikea, sillä se vaatii herkeämätöntä tarkkaavaisuutta paitsi tutkittavien kerronnan suhteen niin myös omien ajatusten suhteen. Saman kulttuurin jäsenenä "tavanomaisesta" voi olla vaikea irrottautua. Ely (1997) kumppaneineen pohtii osuvasti kulttuurisen Itsen merkitystä tutkimukselle. Kulttuurinen Itse koostuu niistä vaikutuksista, joita esimerkiksi sosiaaliluokalla, sukupuolella, rodulla ja uskonnolla on näkemyksiimme. Varsinkin laadullisessa tutkimuksessa tutkija on voimakas, keskeinen ja aktiivinen: hän on tavallaan itse tutkimuksensa väline. Tällöin ymmärrys itsestä tutkijana on erityisen tärkeää, sillä kirjoittaessaan tutkija kirjoittaa väkisinkin myös itsestään. (Mts. 329–376.) Tästä näkökulmasta tutkimukseni kohteena olevat kulttuurimme äitiyden kertomukset uskomuksineen ovat myös osa minua ja kirjoittamistani, ja voin vain yrittää olla mahdollisimman tietoinen omista uskomuksista ja samalla olla avoin erilaisille äitiyden kertomuksille.

Katsettani äidin läsnä- ja poissaoloon suuntaa lisäksi vielä eri sukupolvien mukana olo. Miten huomioida, kietoa yhteen tai erotella eri sukupolviin kuuluvi- en ihmisten äitikertomukset?

5.2.2 Irtiotot ja yhtäläisyydet sukupolvien välillä

Bertaux ja Thompson (1993) toteavat kulttuurin muutoksen olevan jatkuvaa, mutta silti vain osittaista. Heidän mukaansa on olemassa muuttumattomia "ikuisia totuuksia", mutta myös yksilöllisempää, inhimilliseen elämään liittyvää perinnettä, joka toteutuu sukupolvien välisessä *siirtymisessä*. Erilaisten asioiden sukupolvelta toiselle välittyminen on heidän mielestään universaali ilmiö. He haluavat painottaa, että vaikka perheellä on aina ollut siirtymisessä tärkeä rooli,

ei perhe suinkaan ole ainoa väylä. Vertaisryhmät ja sosiaaliset instituutiot siirtävät sukupolvien tietoa aivan yhtä lailla, joten siirtyminen on aina hyvin monimutkainen prosessi monine väylineen (mts. 1–3). Oman haasteensa tuo lisäksi seikka, että aina siirtyminen ei ole helposti havaittava asia. Eri sukupolvien kertomukset voivat vaikuttaa täysin erilaisilta, mutta tarkemmin katsottuna niitä voikin yhdistää sama "sanaton yhteys", tietty tyyli tai tunnelma (Janotti & Rosa 1993). Tällaisen tyylin löytäminen tutkimuksen keinoin on kuitenkin vaikeaa, ellei jopa mahdotonta.

Käytettävissäni oleva aineisto on ainutlaatuinen siinä mielessä, että se kokoa eri sukupolvia samasta suvusta, samasta perheestä. Täten sen voisi olettaa toimivan myös aineistona tutkia erityisesti perheen sisäistä sukupolvelta toiselle siirtymistä. Aineiston käsittelyni tuo tähän kuitenkin ongelmia. Kerätessäni jokaisesta haastattelusta kaiken äitiin liittyvän kerronnan en siis ole kerännyt tiettyjen kysymysten vastauksia vaan todellakin vapaata kerrontaa. Kaikki sukupolvien jäsenet eivät siis välttämättä puhu äidistä samalla tavalla. Joku jäsenistä saattaa sanoa vaikka vain yhden lauseen, kun toinen käyttää äidistä puhumiseen suuren osan haastattelusta. Näin sukupolviketjujen eri jäsenet saattavat puhua äidistä aivan eri tasolla ja mitään yhtenäistä linjaa ei synny. Lisäksi tutkimuksen kohteena oleva äidin paikallisuuden (läsnä- ja poissaolon) esiintyminen ei haastateltavien puheessa ole itsestään selvää.

Äidin paikallisuuteen liittyvien asioiden ja uskomusten sukupolvelta toiselle siirtymisen tulkitseminen ei näin ollen onnistu suurimmassa osassa aineistoa. Toisaalta voi kylläkin pohtia, miksi äidin paikallisuus puuttuu joltain sukupolven jäseneltä, tai korostuuko se esimerkiksi jollain sukupolvella enemmän kuin toisella. Paikoin olen toki pystynyt tekemään joitain siirtymiseen liittyviä tulkin-toja ja tällöin olen seurannut sukua eteenpäin, tai taaksepäin. On esimerkiksi kohtia, joissa haastateltava kertoo kuulevansa oman äidin äänen omissa toimis-saan. Tällöin olen kiinnostuneena lukenut myös äidin haastattelua. On edelleen kohtia, joissa haastateltava on mielestään pyrkinyt tai onnistunut tekemää toisin. Myös tämän voi Thompsonin (1995, 6) mielestä katsoa vanhempien vaikutukseksi, osaksi sukupolvien välistä käänteistä perintöä. Bertaux ja Thompson (1993, 2) toteavat lisäksi, että vaikka useimmat vanhemmat haluavat siirtää vain hyväksy-miään perhekulttuurin muotoja, he tulevat usein välittäneeksi myös erilaisia malleja, jopa peilikuvan. Eli sukupolvet nivoutuvat kyllä aina jollakin tasolla yhteen, joko *yhtäläisyyksien* tai *irtiottojen* muodossa¹⁴. Voisi myös ajatella, että koko käytössäni oleva eri sukupolvien aineisto erilaisine käytänteineen, uskomuksi-neen ja sanontoineen on jo itsessään siirtymistä, asioiden kertomista eteenpäin (ks. Thompson 1993).

Sukupolvittainen näkökulma on siis mukana tutkimuksessani, mutta sen ei ole tarkoitus olla määräävä tekijä vaan *mahdollisuus* paikantaa irtiottoja ja yhtäläisyyksiä niin laajempien sukupolvien välillä kuin mahdollisuuksien mukaan samaan sukuun kuuluvien eri jäsenten välillä. Tämä päätös mahdollisti ratkaisuni sukupolvien käsittelyn muodosta. Yksi suurimmista ongelmista analyysissä ja

¹⁴ Katson, että nämä termit sopivat siirtymistä paremmin kuvaamaan aineiston sukupolvien yhteyksiä toisiinsa. Vaikeasti tulkittavan siirtymisen sijaan ne antavat mahdollisuuden tarkkailla ja pohtia sukupolvien eroja ja samankaltaisuuksia.

tulosten kirjoittamisessa aiheutui nimittäin siitä, käsittelisinkö sukupolvet "puhtaasti" erikseen vai sekoitellen. Päädyin jälkimmäiseen, sillä näen hyvin vaikeaksi erotella sukupolvet omiksi erillisiksi saarekkeikseen monine muistoinen ja kokemuksineen. Lisäksi usein esimerkiksi itse kokemus saattaa näyttäytyä tärkeämpänä kuin sukupolvi. Erottelu olisi myös vaikeuttanut sukujen seuraamista. Annankin sukupolvien ja myös sukujen kulkea varsin vapaasti mukana, korostan sukupolvien eroja ja yhtäläisyyksiä silloin, kun se on tärkeää ja huomioitavaa. Teen kyllä lopuksi aina omat lukunsa, joissa vedän yhteen sukupolvittaisen näkökulman.

5.3 Tutkimustehtävä

Äitiys sinällään on laaja ja monitahoinen ilmiö ja sitä voi lähestyä monesta eri näkökulmasta. Äitiaineiston lukemisen ja alustavan analyysin tuloksena olen päätenyt lähestymään eri sukupolvien äitiyttä ja äitiyden uskomuksia äidin läsnä- ja poissaolon kautta. Näkökulman valintaa voi siis pitää hyvin pitkälle aineistolähtöisenä. Äidin paikallisuuden ajatus syntyi ja kehittyi nimenomaan äitiaineiston parissa. Ainoana ennakoita ohjaavana tarkoituksena oli katsoa aineistoa nimenomaan äitiyden kannalta.¹⁵ Puhtaimmillaan tutkimuksen aineistolähtöisyys toimii siten, että tutkijalla ei ole käytössään ennakoasettamuksia tai -määritelmiä vaan teoria rakentuu empiirisestä aineistosta käsin, ikään kuin alhaalta ylöspäin (Eskola & Suoranta 1998, 19). Käytännössä näin voi olla vaikeaa toimia. Esiin pääsevät – tässä tapauksessa äitiyteen liittyvät – asiat ja ilmiöt, kuten käytetyt käsitteet, ovat kuitenkin lopulta tutkijan valintoja. Etäisyyttä aineistolähtöisyyteen tuo myös aiemman tutkimuksen ja kirjallisuuden mukaan ottaminen tulkintoihini. Myös uskomukset kulttuurisena ilmiönä laajentavat katsettani etäämmälle aineistosta.

Tiivistetysti tutkimuksen kysymykset ovat seuraavat:

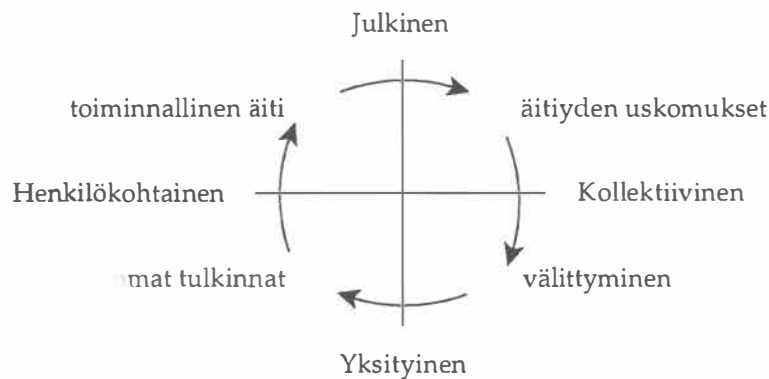
- I Mitä äidin läsnä- ja poissaolosta muistetaan ja kerrotaan?
 - Mitä eroja tai yhtäläisyyksiä eri sukupolvien välillä on?
- II Millaisia uskomuksia äitiin ja äitiyteen liitetään?
 - Missä äidin pitäisi olla? Millainen äidin pitäisi olla?
 - Mitä eroja tai yhtäläisyyksiä eri sukupolvien äitiyden uskomuksissa on?

¹⁵ Tutkimuksen kulku ja etenkin äidin läsnä- ja poissaolon aineistolähtöinen valinta näkökulmaksi näkyy tässä tutkimusraportissa siten, että tutkimusta taustoittaa yleisellä tasolla liikkuva äitiyden historian esittely sekä katsaus nykypäivän tapoihin lähestyä äitiyttä. Tuon luvun anti äidin paikallisuuden kannalta, sekä muutoinkin äidin läsnä- ja poissaolon aiheisiin liittyvä kirjoittelu ja tarkempi kohtaaminen ja keskustelu tutkimusten kanssa on sijoitettu vuoropuheluun aineiston kanssa.

5.3.1 Lukuohjeita

Äitiaineiston kertomukset jakautuvat perustavalla tavalla kahtia: niiden kertoma-horisontti on joko lapsen tai aikuisen näkökulma. Useimmiten aikuisen näkökulma on äidin itsensä kerrontaa omasta äitiydestään. Usein nämä eri näkökulmat limittyvät puheessa ja seuraavat toistaan. Välillä oli jopa hankala seurata, puhuu-ko kertoja lapsuudestaan vai itsestään aikuisena. Lapsuuden muistot herättivät omia kokemuksia ja toisin päin. Näin muistot ja kokemukset kiertävät tavallaan kehää. Niinpä en lähde näitä selkeästi erottamaan vaan kuljetan kumpiakin mukana, vaikka se hieman vaikeuttaakin lukijan työtä. Yritän kuitenkin pitää tarkastelukulman mahdollisimman selvänä.

Tutkimuksessa on kaikkiaankin mukana useita tasoja. Ne kaikki antaisivat erilaisia mahdollisuuksia suunnata katsetta, asettaa tietty koko tutkimusta ohjaava rationaali, idea tai juoni. Kohteenani olevat äidin paikallisuus sekä äitiyden uskomukset muodostavat tutkimukseni tärkeimmän juonen ja samalla myös kehän. Olen esittänyt ne erillisinä tutkimuskysymyksinä, mutta analyysin kannalta on keskeistä, että arkielämän konkreettinen äitiys (läsnä- ja poissaoloi-neen) sekä uskomusten äitiys eivät ole irrallisia alueita. Uskomukset eivät ole erillään elämästä ja toiminnasta vaan osa ihmisten muistoja, kokemuksia ja tuntemuksia. Uskomukset ovat osa ihmisten yksityistä elämää samoin kuin osa julkisempaa ja yhteisesti jaettua keskustelua. Liikunkin tutkimuksessa karkeasti ottaen yksityisen ja julkisen akselin sekä henkilökohtaisen ja kollektiivisen akselin muodostamilla kentillä (kuvio 1).¹⁶



KUVIO 1 Erilaiset kentät tutkimuksen taustalla

Tutkimuksessani keskeiset 'millainen äidin pitäisi olla' ja 'missä äidin pitäisi olla' -kysymykset ja näihin vastaavat äitiyden uskomukset ovat osa julkista ja yleistä, kollektiivista keskustelua äidistä ja äitiydestä. Tässä keskustelussa rakennetaan yleisesti hyväksytty kuva(t) äidistä. Nämä keskustelut ja uskomukset välittyvät eri ihmisillä eri tavoin osaksi omaa yksityistä ja henkilökohtaista sfääriä. Tällöin mahdollistuvat myös omat henkilökohtaiset uskomukset, jotka saattavat poiketa yleisesti jaetuista uskomuksista. Omat tulkinnat ja niiden pohjalta toimiminen arkipäivässä ovat uskomusten siirtämistä toimintana jälleen näkyville, julkiseen.

¹⁶ Kuvion innoittajana on toiminut professori Marjatta Marin, joka kannustavilla kommentteillaan sai minut miettimään omia liikkeitäni aineiston ja analyysin parissa.

Tämä toiminta näyttäytyy aineistossa esimerkiksi erilaisina kannanottoina uskomuksiin. Nämä kannanotot puolestaan ylläpitävät tai pyrkivät muuttamaan vallitsevia äitiyden uskomuksia. Tutkimuksessani yritän tavoittaa kulttuurimme kantamia yleisiä uskomuksia äitiydestä, mutta myös niitä tilanteita, joissa uskomukset ovat osa äitien elämää ja toimintaa.

Seuraavassa siirryn äitiaineiston muistojen, kokemusten ja uskomusten pariin. Luvuissa kuusi ja seitsemän keskityn äidin läsnä- ja poissaolon erilaisiin kertomuksiin sukupolvien saatossa. Luvussa kahdeksan siirryn äitiyden uskomusten tarkasteluun. Luvussa yhdeksän laajennan edelleen äidin kulttuurista kuvaa. Lukujen painopiste siirtyy siis kuvioon paikannettuna yksityistä ja henkilökohtaista näkökulmaa painottavilta kentiltä julkinen-kollektiivinen kentälle. Lukujen jako eri kentille on nähtävä kuitenkin karkeana ja liukuvana: ovathan kentät jatkuvassa yhteydessä toisiinsa.

6 KERTOMUKSIA POISSAOLEVASTA ÄIDISTÄ

6.1 Meidän äiti oli aina poissa

Muistan kerrannii ku äit ol kirkolla, kuinka monasti se ol siellä kirkolla, ussein oli. Ja ni huuttoo pulloin kovasti sinne Järvenpiähän päin kun tiesin, että sieltä se tulloo, vaikka tiesin varmaan että ei se kuule. Vaan se helepotti minua, että sain huuttoo ku penska huuti kätkyessä, vai kiikkuko se oli. Tuota ilimmeisesti se ruokkoo huuti, kun ei tarpees paljo arvanna varata sitä, että kuinka paljo sitä männöö ku myöhää viipy. (äidinäiti 70 v, 1)

Yllä oleva kertomus on ehkä lyhydestään huolimatta aineiston koskettavimpia. Siinä tiivistyy lapsen hätä ja kaipuu poissaolevan äidin perään. Eikä tuo kaipuu ole ollut ainutkertaista. Kertomus jatkuu lapsen mieltä kalvaneella, ehkä ajallekin tyypillisenä, rangaistuksen pelkona. Tarinalla on kuitenkin onnellinen loppu: vaikka oli vaikeaa, niin mitään pahaa ei sattunut ja äitikin oli tyytyväinen. Kyseinen kertomus ei ole aineiston ainoa, josta luen monia tuolle ajalle tyypillisiä elämänpiirteitä. Kertoja on ollut todennäköisesti vanhin sisarussarjasta ja siten joutunut lapsenvahdin tehtävään. Hänelle on annettu vastuuta, joka on tuntunut raskaalta ja se on konkretisoitunut äidin perään huutamiseen, vaikka tietäen, että äiti ei huutoa saavuta. Äidin poissaolon syytä ei haastattelun missään vaiheessa valoteta sen enempää. Äiti oli joka tapauksessa poissa, vaikka häntä olisi tarvittu.

Muistossa tiivistyy myös se, mitä aineistosta etsin ja mihin kiinnitän huomioni. Eli tärkeää ei ole niinkään se, missä äiti on ollut vaan se, miltä äidin poissaolo tai läsnäolo on tuntunut, mitä ajatuksia ja tilanteita asian ympärillä liikkuu, mitä uskomuksia siitä esitetään. Sekä, mitä eri sukupolvet tästä äidin paikasta puhuvat. Lisäksi on huomioitava, että samalla kun kiinnitän tarkkaavaisuuteni äitiin, tulen myös kirjoittaneeksi usein isän positioista. En näe tätä ongelmana vaan pikemminkin käytännön välttämättömyytenä: äidistä puhuminen ei sulje pois vanhemmuuden toista osapuolta, isää, eikä sen oikeastaan pitäisikään. Myös Nätkin (1997, 195) etsiessään äitiyden juonta omaelämäkerroista, hämmennytti siitä, kuinka paljon naiskeskeisiksi oletetuissa tarinoissa kerrottiinkin miehistä. Hän havaitsi, että miessuhde rakenteisti äitiyden tarinaa kaikkein selvimmin.

Niinpä annan isien kulkea mukana niin itse äänessä kuin muutoinkin paikannettuna. Huomioni on vain korostetusti äidissä isien jäädessä taka-alalle.

Nyt edelliset ajatukset mukanani takaisin alun isoäidin muistoon ja haastatteluun. Äitiin rinnastettuna kertoja ei puhu isästään muuta kuin, että *isän piti olla siellä työhommissa aina*. Isäkin oli siis pois, mutta tämä ilmaistaan vain sivumennen, eikä hänen peräänsä kaivata. Äidin poissaolon kerrontaa yhdistääkin seikka, että isistä ei juurikaan puhuta vaan kerronnan keskipiste on äiti. Tämä vertautuu mielenkiintoisesti Korhosen (1994) tutkimuksensävyyn, jossa kasvatusta koskevien haastattelujen isäkuvaukset korostuivat hyvin tunnepitoisina, kun taas kuvaukset äideistä jäivät vähäisemmiksi ja neutraaleiksi. Vanhemman poissaolon kontekstissa tunteellisen muistelun keskiöön pääsee kuitenkin vain äiti. Jokinen kirjoittaa (1996, 51–52), että hänen lukemissaan kotityökirjoituksissa poissaolo on usein hyvin voimakas olemassa olemisen muoto. Tärkeät ihmiset, vaikkakin poissaolevat, punotaan tiukasti omaan tarinaan. En kuitenkaan ajattele, että vähäinen puhe isästä tässä kohden tekisi isästä jotenkin äitiä vähempiarvoisemman tai vähemmän tärkeän. Todennäköisesti äidin poissaolo on tuntunut lapsen arjessa vahvemmin, isähän oli joka tapauksessa poissa. *Ehkä sitä pienenä tottuki, että isä oli aina niis omis hommis, ettei sitä niin kaivannu ja odottanutkaan.* (tytär 22 v, 5).

Vaikka edellä korostin kertomusten tunnepitoisuutta, jakaantuvat kertomusten tilanteet kuitenkin aika selkeästi kahtia. Toisaalta tilanteet saatetaan esittää hyvinkin arkipäiväisinä, ne vain todetaan ohimennen: *minun äitillä oli aina se työnteko (...)* (isoäiti 60 v, 14) ja jatketaan arkipäivän kuvausta. Usein nämä kertomukset ovat vanhimman sukupolven muistoja, joissa juuri työnteko korostuu. Kertomuksista ja muistoista voi lukea, että työnteko on ollut osa kaikkea ja kaikkien, myös lasten, elämää. Näin myös puhe äidistä on vain osa työnteon sanelemaa arkipäivää. Toisaalta kerronta voi olla alunkin isoäidin muistelun kaltaista, hyvin tunnepitoista ja kokemuksia avaavaa. Näissä kertomuksissa itse kertojakin on vahvasti läsnä. Nämä tilanteet saattavat ikään kuin tupsahtaa aivan yhtäkkiä lukijan eteen ja sitten kadota näkyvistä. Usein tunnelman vahvuus jää kuitenkin mieleen.

Kerronnan jakautumista yleisempiin ja yksityisempiin, arkisimpiin ja tunnepitoisempiin kuvauksiin voi tarkastella myös muistojen kautta. Lyhykäiset arkipäivän maininnat edustavat enemmän yleisiä muistoja. Näihin muistoilmaisuihin ei juurikaan liity omakohtaista elettyä elämää. Ne ovat toki henkilökohtaisia muistoja, mutta hyvin yleisiä ja yleistäviä. Näissä voi lukijakin hämäännyä siitä, kertovatko ne todella omasta kokemuksesta vai enemmän yleisistä, jaetuista käsityksistä ja tapahtumista. Episodisia, henkilökohtaisia muistoja edustavat puolestaan ne muistot, joissa kertoja itse on vahvasti läsnä: hän toimii, kokee ja tuntee. Tämänkaltaiset muistot tarjoavat jo varsin mainioita tähystyspaikkoja elettyyn elämään. Kososen (1998, 87) sanoin näissä muistoissa kohtaavat muistelijan omat tuntemukset ja toiminta sekä suhteet tilannetta määrittäviin diskursseihin ja toisiin ihmisiin. Seuraava isoäidin muisto edustaa juuri jälkimmäisen kaltaista muistoa. Siinä, kuten luvun alunkin isoäidin muistossa, äidin poissaolo on taustana lapsuuden tapahtumille, usein niille vähän kurjille ja ikäville:

Äiti oli töissä ja eikä se ollu kotoon ensikään, äiti joskus kävi vaan, oli tehtaal töissä ja asu viikot siellä, se oli sellasta huonoo aikaa, ett ei ne sen kummemmin olis voineet kasvattaakaan, mut ei olis saanu sillee pelotella niin kuin minulle tehtiin, kun minä joskus itkin pienenä yöllä niin telkesivät joskus kellariin, mummo tietyst joskus hermostu kun sen piti hoitaa meittii. (isoäiti 79 v, 22)

Muistosta huokuu pienen lapsen äidin kaipuu, joka yön pimeinä tunteina saa vallan. Rangaistus, kellariin telkeminen, tuntuu kohtuuttomalta, kun kyseessä on itku ja äidin ikävä. Tapahtuma onkin jäänyt kertojan mieleen, koska omien lasten kohdalla hän korostaa sitä, että *ketää mie en kyll kellariin laittanu*. Hän on halunnut irrottautua lapsuuden kokemuksistaan ja tehdä toisin. Lukijanakin harmittaa, kun tämä isoäiti kuitenkin toteaa, ettei lasten kasvatus sujunut ilman ankaria rangaistuksia. Hän toteaa: *Miehän haluaisin olla hyvä äiti, sellain joka ei keppiä anna, vaikka tulihan sitä annettu ku joskus oli pakko (...) tulihan niitä räpsitty tai läpätty ja se minuu harmittaa sekii kun mie olen läpänny, katokkun ne ei totellu senkun räimi ovii ja juosvatten siel kaupan puolella*. Hän on isoäitinsä tavoin itsekin hermostunut lapsiinsa (jotka ovat häirinneet kodin yhteydessä ollutta kaupanpitoa), ja se harmittaa. Samalla hän tulee määritelleeksi hyvän äidin, joka ei ainakaan lyö lastaan. Yhtä kaikki hän on kuitenkin itse jatkanut varsin ankaran kasvattajan mallia. Sukupolviketju tuntuu tässä vaikeasti katkaistavalta.

Luenkin eteenpäin sukua, joka tosin muuttuu edustamaan suvun miespuolisia jäseniä. Isoäidin oma poika ei suoraan millään tavalla moiti äitiään, toteaa vain, että *kun ihminen on kuitenkin vajavainen niin pitäs ajatella, että se on minun äiti ja se yrittää parastansa* (isä 56 v, 22). Samalla isä toivoo, että äiti voisi olla *ihan kotiäiti*. Toiveen voi tulkita muistikuvaksi omasta lapsuudesta, jossa äiti oli työssä ja jonka vuoksi mummo oli se, joka hoiti ja jonka melkein kuuroon korvaan huudettiin, *jos oli jotain sellaista sydänsurua*. Suvun nuorimmainen, poika, ei kuitenkaan enää millään tavalla määrittele äitiä, ei ota kantaa äidin toimintaan saatikka äidin paikkaan. Hän puhuu pelkästään vanhemmista, joskin vanhemmuuspuheen päätteeksi toteaa hieman yllättäen, että *isän pitää olla kodin pää* (poika 21 v, 22). Mielenkiinnosta suuntasin katseeni tämän suvun isäpuheeseen ja löysinkin varsin auktoriteettisen ja fyysistäkin valtaa käyttävän isän. Puhe isästä 'säilyi' näin ollen pitemmälle kuin puhe äidistä. Tosin kyseessä olivat suvun miespuoliset jäsenet, naisilla asia olisi voinut olla toisin.

Kaikkiaan muistot äidin poissaolosta välittävät tunnelman, jossa on häivähdyks jotain ikävää ja koskettavaa. Mutta millaista on äidin puhe omasta poissaolostaan? Kohtaavatko äidin kokemukset ja lapsen muistot?

6.2 Äidin kaipuuta ja syyllisyyden tunteja

Kiinnittäessäni huomion äidin puheeseen omasta poissaolostaan löysin perin "äidillisen" äänen. Tarkoitan tuolla ääntä, josta kuultaa vastuu, aika, huoli ja hoiva. Ääntä, jonka taakse piiloutuvat monet odotukset ja toiveet äidin elämästä. Tuota oman poissaolon kerrontaa värittää nimittäin toistuvasti syyllisyys siitä, *että liian vähän on ollut aikaa lapsille. Sitä toivois että enempi olisi ehtinyt olla ja hoitaa* (äiti 46 v, 123). Äidin syyllisyyden tunteja kuvattiin myös äidin läsnäolon kerto-

muksissa. Ja kaikista syyllisyyden tunnoista ei voi edes tulkita äidin paikkaa. Puhun syyllisyydestä kuitenkin tässä kohdassa, sillä voimakkaimmin se esiintyy juuri oman poissaolon kontekstissa.

Syyllisyys on ehkä jotain, jota on koettu jo silloin aikoinaan lasten ollessa pieniä, tai se voi olla jotain, minkä äiti huomaa nyt katsoessaan elämäänsä taaksepäin. Onhan tuohon syyllisyyteen liittyvä aikakysymys myös eräänlainen nykypäivän tapa puhua perheestä, vanhemmuudesta ja lapsista (Daly 1996). Syyllisyydestä kuultavat läpi myös äitiin osoitetut odotukset ja uskomukset. Äidillä pitäisi olla aikaa lapsilleen, äidin pitäisi hoivata ja huoltaa yli omien tarpeiden ja toimien. Äiti ei saisi olla poissa. Syyllisyyttä tunnetaan sellaisista teoista, jotka ovat rikkoneet sääntöjä, normeja, tabuja, tai joilla on tehty väärin muita ihmisiä kohtaan (Giddens 1991, 67). Näin ajateltuna myös yleisesti ylläpidetyt uskomukset voivat toimia sääntöinä, joita vastaan rikkominen tuottaa syyllisyyden tuntoja. Joka tapauksessa syyllisyyden tunnot ovat äitiaineistossa hyvin koskettavia ja inhimillisiä, läheisiä äidin elämälle. Nämä tunnot myös yhdistävät eri sukupolvien äitejä.

Paljo seurustelua se lapsi kaipais, mutta me ei jouettu ennen vanhaan niin paljon seurustella, ku mejän piti lähteä joka paikkaan, pellolle töihin ja se navetta oli aina. Lapset hoiettiin vaan siinä sivussa, että ei niitä jouettu helliin ja lemmiin ja vanhempi huolehti pienimmistä. Kyllähän niitä sitte ku oli aikaa illoin ottaa syliin, mutta kyllä siinä päivällä ei niitä joutannu sylissä pitää. **Kyllähän niitä lapsia pitää ottaa syliin ja painaa poski poskia vasten.** Kyllä sitä monta kertaa nyt sitte syyttää ihteäkin siitä, että ku ei ole joutannu lapsia hoitaa nii ku ois ajatellu. (isoäiti 76 v, 19)

Vaikka edellä olevassa muistossa on kyseessä henkilökohtainen kokemus, niin samalla isoäiti puhuu tavalla, josta voi löytää laajemmankin kokemuksen. *Me ei jouettu* viittaa erityisesti kertojan omaan perheeseen, mutta todennäköisesti laajemminkin kertojan ikäpolven edustajiin. Samalla hän puhuu auki yleisemmän näkemyksen, uskomuksen siitä, mitä lapsi tarvitsee ja kaipaa. *Kyllähän niitä lapsia pitää ottaa syliin* luo eräänlaista kollektiivista vaatimusta lapsen tarvitsemasta huomiosta ja läheisyyden tarpeesta. Arkipäivässä ja työn tohinassa tämä on kuitenkin ollut melko mahdotonta ja se painaa edelleen äidin mieltä. Luenkin hänen tyttärensä haastattelua, näkyvätkö äidin syyllisyyden tunnot millään tavalla tyttären kerronnassa:

(...) minutkin annettiin 6-vuotiaana nii kasvatusvanhemmille, minun isän veljelle ja se oli parturi sen vaimo ja se oli 10 km tästä mun kotoa, ja ne luuli vanhemmat, että mulla on hyvä olla ku mä sain kaikkea mitä mä haluan, meillä oli iso perhe ja ne tieten aatteli vain mun parasta, mutta ne ei aatellu sen lapsen parasta, minkälainen mieli mulla oli ko omista siskoista ja veljistä erotettiin. Ja mä itkin siellä monta kertaa. (äiti 55 v, 19)

Tätä lukiessa voi ymmärtää ainakin osittain isoäidin kerrontaa ja tunteja. Oman lapsen luovuttaminen toiseen kotiin ja oman äitiyden jakaminen ja siirtäminen saattoi olla ainoa keino keventää ison perheen huoltotaakkaa, mutta jotain on jäänyt painamaan mieltä. Pohjola (1999, 93–96) puhuu tämänkaltaisissa lapsen luovuttamistilanteissa joustavasta äitiydestä. Äitiydestä luovuttiin esimerkiksi silloin, kun oltiin liian nuoria tai muutoin kykenemättömiä huolehtimaan lapses- ta. Usein hoiva siirrettiin lähipiirille: oman perheen tai suvun hoitoon. Hän kertoo

joustavan äitiyden olleen varsin yleistä aina 1950-luvulle saakka, joskaan se ei tarkoita, että se olisi ollut kulttuurisesti täysin kunniallista. Joustava äitiys piti Pohjolan mukaan mukanaan myös enemmän tai vähemmän salailua ja häpeää, naapurien ja tuttavien aavisteluita, hiljaista tietoisuutta ja juoruiluja. Toisinaan asiaa peiteltiin jopa sukulaisilta. Mieluusti kurkistaisin tarkemminkin joustavan äidin elämään, hänen ajatuksiinsa siitä, kuinka joustavaa äitiys onkaan ollut. Pohjola viittaa lyhyesti aineistonsa joustavien äitien katsovan mennyttä rauhallisin mielin. Itselle on annettu anteeksi ja omaa elämäntyötä arvostetaan (mts. 24). Edellä siteeratun isoäidin kohdalla ajatusta voi hapuilla, mutta ei kuitenkaan täysin saavuttaa. Kerronta jää kesken. Kaikki ei kuitenkaan ole mennyt niin kuin isoäiti olisi ajatellut ja halunnut.

Isoäidin lapsen, joka nyt on äiti itsekin, äänestä voi kuulla pientä katkeruutta ja surumielisyyttä vanhempien ratkaisua kohtaan. Hän haluaakin omassa kasvattajana toimimisessaan korostaa, että lasta tulee kuunnella ja *että pietty on mukana joka asiassa ja määki oon ollu kotona sillo*. Tämä äiti on halunnut olla mahdollisimman läsnäoleva omille lapsilleen.

Äidin syyllisyys saakin usein vastaavuutensa lapsen muistoissa. Edellinen esimerkki on tosin rankimmasta päästä, tavallisemmin kohtaaminen näkyy äidin kiireessä ja lapsen sylin ja hellyyden kaipuussa. Näistä kohtaamisista paikannan usein myös korjaavuuden ja irtioton elementtejä: tytär saa ja voi tehdä toisin kuin oma äitinsä. Tytär voi ikään kuin parantaa oman elämänsä kautta sitä, minkä kokee menneen huonosti oman äitinsä elämässä (Määttänen 1993, 153).

Ei meil ainakaa kotona sillan, ni mä en muista et oisin saanu sellasta hellyyttä, m i t ä minust lapset kaipaa. Meit oli enemmän lapsii, nii ei sillee niin lasta otettu yksilönä, niinku minä oon ottanu omat lapset. (äiti 79 v, 78)

Tämä äiti on onnistunut ilmaisemaan irtioton lisäksi ajatuksen, joka löytynee monen muunkin muiston taustalta: käsitykset ja uskomukset lapsesta ja lapsuudesta ovat tiiviissä yhteydessä myös siihen, miten vanhemmuus määritetään ja miten vanhemmat toimivat (Ambert 1994, 529). Suomalaiseen lastenkasvatusperinteeseen ei ole kuulunut juurikaan osoittaa hellyyttä tai huomata lasta yksilönä, mikä on heijastunut myös siinä, miten isät ja äidit ovat käyttäytyneet ja miten he ovat lapsen osan käsittäneet (Ruoppila 1954; Virtanen 1988). Toki myös perheet ovat aikaisemmin olleet nykypäivään verrattuna lapsilukuisampia, joten se vähäininkin aika on täytynyt jakaa useammalle lapselle. Siteeraamalla äidillä itsellään on eri aikakauden vanhempana ollut kuitenkin jo toisenlaiset ajatukset ja uskomukset huomioida omat lapsensa ja tehdä toisin kuin omassa lapsuuden kodissaan.

Lapsuuden muistoissa äidin poissaolo heijastuu siis näkyvimmin äidin hellyyden kaipuuna. Äidin syliä tai sylin puutetta muistellaan vuosienkin päästä. *Sitä minä vielä vanhana muistelen, että minä en oo saanu äidin hellyyttä* (isoäiti 74v, 77). Vanhimman ja keskimmäisen sukupolven kertojilta voinkin kuulla todellisen äidin hellyyden puutteen. Nuorimman sukupolven kertojilla ei ole samanlaista, totaalista hellyyden kaipuuta, mutta ehkä jotain yhtä tärkeää on taustalla varsin monen nuoren puheessa ilmaistussa läheisyyden tarpeessa, lapsen kanssa vieteen ajan korostamisessa ja perheen yhdessäolon kaipauksessa.

6.3 Kuka lasta kasvattaa?

En minä aenakaan ite oo osanna olla hyvä äiti. Meellä olj suurperhe ja kun sanon suoraan nii meellä olj lapset enemmän mummon kansa, minun äejin kansa (...) Ihan ku suoraan sanon, niin minä hyvin vähän puutuin, minä tein niitä töetä ja minun oma äeri se, niin minä olin sitä mieltä että äeti tietää kaiken ja en minä yllesä omasta mielestän puuttunsa aenakaan siihen. Melekeen siinä mummon ja äejin helemassa kasvo lapset. Miehet olj hyvin vähän mukana. (äidinäiti 68 v, 110)

Kuka vastaa lapsen hoidosta ja kasvatuksesta kun äiti on poissa? Aineistoni puhe lasten hoitojärjestelyistä sukupolvesta riippumatta kertoo aiheen tärkeydestä niin ennen kuin nykypäivänäkin. Tällainen puhe kertoo myös perheen ja työn yhdistämisen vaikeudesta, sekä vastuun siirrosta etenkin naisen, äidin näkökulmasta. Luenkin edellisen kaltaisia muistoja erityisellä tarkkuudella. En halua vain kertoa, että kun äiti oli poissa, niin lapsenhoito täytyi järjestää jollakin tapaa, oli se sitten mummon, sisarusten, päiväkodin tai jonkin muun avulla ja tuella. Yritän tarttua myös mahdollisuuksien mukaan niihin tuntemuksiin ja mietteisiin, joita aiheesta kerrotaan.

Edellä siteeratusta äidinäidin muistosta heijastuu luottamus omaan äitiin ja hänelle on annettu varsin vapaat kädet kasvatuksessa. Äiti ei puuttunut ainakaan mummon kasvattamiseen, jos vaikka jostakin muusta saattoikin tulla keskustelua. Tosin mielenkiintoisen sivujuonteen tuo tässä mukaan viittaus hyvään äitiin, jolla hän liittää itsensä yleisempään keskusteluun äidistä. Äidin kun ilmeisesti olisi kuitenkin pitänyt olla lastensa kanssa ja kertoja ei ole voinut niin tehdä töiltään. Tai jos hän on ehtinyt, hän on ollut ehkä liiankin ankara ja tiukka lapsilleen. Hänellä on edelleenkin epäilyksiä siitä, että *jos minä en oo osanna olla*, äiti. Vastaavuuden etsintä jostakin itseä paremmasta ja 'täydellisemmästä Äidistä' näyttäytyy yhä vieläkin osana äidin elämää, vaikka aktiivisin äitinäolo onkin jäänyt jo taakse.

Muistossa mainitaan myös varsin yleinen huomautus miesten vähäisestä osallistumisesta lasten hoitoon ja kasvatukseen. Chodorowin (1978, 3) yksi tärkeimmistä käsitteistä on jakamaton äitiys (exclusive mothering), jolla hän tarkoittaa, että pieniä lapsia hoitavat lähes yksinomaan naiset. Silloinkin kun lapsen oma äiti on poissa, tehtävään astuu helposti toinen nainen, ei mies. Pohjola (1999, 94) toteaa lisäksi, että nyky-yhteiskunnassa lastenhoitoa jakavat äidin lisäksi perhepäivähoidon tai päiväkodin naiset. Isät ja miehet jäävät herkästi sivuun. Miesten poissaolo kulkeutuukin äitiaineistossa halki sukupolvien. Läsnaolevampaa isää toivotaan, muttei vielä juurikaan toteuteta. Muutos voi tosin löytyä niistä nuorista, jotka odottavat vielä vanhemmuuttaan ja toivovat osallistuvaa isää. Nyt lastenhoitaja äidin poissaollessa on kuitenkin löytynyt muualta, vaikka sitten sisaruksista. *Jos minua joku kasvatti, niin ne oli ne sisaret* (äidinäiti 80 v, 103).

Vanhempien sukupolvien edustajat kertovatkin luottaneensa oman suvun ja perheen hoitoon. Nykyiset päiväkodit ja hoitojärjestelyt saatetaan nähdä epäilyttävinä. Nuoremmat pitävät näitä puolestaan varsin itsestään selvinä vastuun jakajina. Seuraavassa seuraan erään suvun jäsenten näkemyksiä, joiden näkökulman muutoksen löydän perin samanlaisena muissakin suvuissa. Suvun vanhin vertaa:

Nythän ne on ne päiväkojit ja viijään sinne uamusilla lapset ja ne ei niitä ite vanahukset jouva hoitammaankkaan kun ne mennöö muualle töihin, että ei oo niinku ennen-vanahhaa ol muataloja paljo ja siinä ne pyöri samoissa. Se ol kokopäiväistä yhdessä olloo, en tiä onko se rikkaampata siihe aikkaa henkisesti. (äidinäiti 70 v, 1)

Hyppäys tämän suvun nuorimman haastatteluun kääntää käsityksen suvun merkityksestä kuitenkin jo täysin päinvastaiseksi. Edellisen kertojan lapsenlapsi pohtii:

Nykyään on ihan toisin, että työpaikoilla on vanhemmat muitten kans tekemisissä ja lapset on kouluissa ja siinä on melekonen muutos tapahtunu, mun mielestä tää on parempi näin, että suvun keskelläkii nii tuota siinäheleposti tullee hulluks kun ei näe muita ihmisiä, se on hyvä nykypäivänä että on koulut ja tolleen nii näkkee useamman sorttista ihmistä, ei oo niin suppee katsomus. (poika 18 v, 1)

Pojan käsitys on ehkä karrikoiva, mutta se kuvaa nuorimmilta haastatelluilta heijastuvaa käsitystä perhettä laajemman sosiaalisen kanssakäymisen tärkeydestä ja myös itsestäänselvyydestä. Erään tyttären (27 v, 43) käsitys siitä, *että se mikä taas silloin ennen oli rikkaus oli se, että elettiin, oli monta sukupolvea samassa huushollissa ja silloin oli läheisemmät suhteet myöskin isovanhemmilla ja lasten lapsilla, semmonen rikkaus meiltä vähän puuttuu*, näyttää vastakkaiselta pojan kerronnalle. Heitä kumpaakin kuitenkin yhdistää erilaisten mahdollisuuksien avoimeksi jättäminen. Tämä puuttuu vanhimman sukupolven katsantokannasta, heille riittää perheen yhteisyys.

Miltä sitten kuulostaa keskimmäisen sukupolven pohdinta? Seuraamani suvun pojan äiti sanailee hillitysti:

Sosiaalinen kanssakäyminen toisten lasten, ikäistensä, kanssa on tärkeää ja opettavaisia, pyrimme järjestämään myös yhteisiä harrastuksia, käymme laskettelemassa ja pelaamassa tennistä. (äiti -, 1)

Äidin puheesta kuultaa, että sekä oma perhe että ulkomaailman kontaktit ovat tärkeitä. Häneltä kuulee myös sen, että perheen yhdessäolo on yhdessä tekemistä ja harrastamista, ei vain saman katon alla ja pihapiirissä olemista ja työskentelemistä. Keskimmäisen sukupolven äitien kerronnassa vilahtelee lisäksi **vastuun** jakamisen ongelma, jota ei ole yhtä selkeänä muilla sukupolvilla. He haluavat korostaa, että äidin ja isän tehtävänä on ottaa vastuu *perheestä ja kasvatuksesta ja kaikesta* (äiti 42 v, 16). Kasvatusvastuu on nimenomaan vanhemmilla, eikä sitä voi *sysätä esimerkiksi koululle* (äiti 43 v, 62). Vastuupuhe kertonee jotain yleistyneestä keskimmäisen sukupolven äitien kodin ulkopuolisesta työssäkäynnistä ja siitä, että lapsen hoitoa jaetaan päivähoidon ja koulun kesken. Puhe kertonee lisäksi siitä, että näkemykset vanhempien vastuusta ja vastuun jakamisen tahoista ovat saaneet eri muodon verrattuna entiseen. Muutos entiseen perhekeskeiseen selviytymiseen on selvä ja se mietityttää.

Kun ajattelen varsinkin vanhimman sukupolven mietteitä entisaikain mallista ja nykypäivästä, on vastassa ristiriita. Vanhukset ihannoivat entisaikain päivittäistä yhdessäoloa. Lapsia ei tarvinnut viedä hoitoon ja koti tuntui turvalliselta paikalta. Perhe oli yhteistä henkistä voimaa ja äiti sai olla lastensa kanssa. Lapset olivat paremmissa käsissä *äidin hoivassa kuin nyt jossain laitoksissa*, kuten eräs isoisä mielipiteensä ilmaisee. Mutta oliko asia aivan näin? Mitä kertovat

aikaisemmat kirjaamani muistot ja kertomukset äidin poissaolosta? Pikemminkin näyttää siltä, että äiti oli pois saatavilta, isä töissä ja usein lapsikatras sai selvitä itsekseen. Elämä saattoi olla rankkaakin. Muistot lapsuudesta eivät siis kovin hyvin vastaa esitettyä perheen yhtenäisyyden ihannointia. Entisaikain ihannointia voikin pitää ainakin osittain nostalgiana: aika kultaa muistot. Varsinkin lapsuusmuistoissa lapsuudesta voi helposti tulla paratiisi, joka on menetetty (Strandell 1995, 52). Toisaalta taustalta varmastikin löytyvät myös kiinteämmät suhteet perheenjäsenten, suvun tai jopa kylän kesken. Nykypäivän eräänlainen rauhatonmuus, ehkä välinpitämättömyyskin ja perheenjäsenten etäisyys (maantieteellinenkin) asettuu taustaksi vanhuksen lapsuusmuistoille ja entisaika näyttäytyy turvallisemmalta. *Aikaisemmin lapsilla oli turvallisempi koti kuin nykypäivänä, nyt äiti on aika paljo töissä ja isätkin on töissä ja sitten niillä on vielä iltamenot* (isoäiti 65 v, 98).

Lasten hoivan ja päivittäisen kasvatuksen järjestelyjä yhdistävä seikka läpi sukupolvien on kuitenkin isovanhempien ja erityisesti isoäitien tärkeä paikka lapsen elämässä. Viivähdänkin vielä tuokion muistojen isoäideissä. Kun äidit olivat jossakin poissa, hoivan antajana olivat mummot. Pienet muistot hätkähdyttivät lyhyydellään, mutta silti voimakkaalla turnepitoisuudellaan. Miten mummo muistetaan lapsen silmin?

6.3.1 Tärkeä ja tiukka mummo

Se oli sellaanen hyvä mumma, se otti sylihin ja sillä oli sitte sellaaet oikein pitkäkarvaaset fällyt, minä olin sellaanen häjynpäiväinen ja se otti mun aina vierehensä kun tupa oli kylmä. (isoisä 76 v, 5)

Se piti hyvänä ja sylissä, luki ja kampas tukan. (äiti 56 v, 50)

Se on ollut semmonen niinku toinen äiti tai yks semmonen perheen suola, joka on tukenut. (poika 31 v, 55)

Isoäiti näyttäytyy läpi sukupolvien henkilönä, jolla on ollut aikaa, joka on lohduttanut, ymmärtänyt ja neuvonut lasta, kyselty ja ottanut osaa lapselle sattuneisiin tapahtumiin. Mummo on hoivannut lapsia. *Mummo on joutunu meitä hyysäämään ja hoitamaan ja kahtomaan perrään* (tytär 25 v, 13). Mummo saattoi myös puolustaa lasta ankaralta ja tiukalta äidiltä tai vihaiselta isältä. Vanhempien vihoittellessa *mummusta löyty sitte sitä hellyyttä, että mummu niinkö ymmärsi ja tuli aina niinkö puolesta* (isoäiti 60 v, 14). Käsin kosketeltavaa on mummon lämmin syli ja läheisyys vaikka kirjaa luettaessa.

Miten mummot, jotka muutoin haastateltujen puheessa saattavat näyttäytyä erittäin ankarina vanhan kansan kasvatuksen edustajina, ovatkin yhtäkkiä näin lempeitä? Tähän vastaa monen muun tavoin erään isän toteamus, että vaarille ja muorille lapsenlapsi on todellakin jotain muuta kuin oma lapsi. Paikannan useissa isovanhemmuuskokemuksissa juonteen, jossa oma ankaruus ja kyvyttömyys osoittaa hellyyttä omille lapsille korjataan suhteessa lapsenlapsen. Lapsenlapselle halutaan suoda nyt helpompi elämä. *Elikkä lapsenlasta pitä kasvatata villakopassa*, toteaa yksi isistä (50 v, 52) miettiessään oman äitinsä mummona toimimista.

Kaikki muistot isoäidistä eivät kuitenkaan ole mukavia, turvallisia ja lämpöisiä. Nuorimman sukupolven silmin mummo saattaa olla ymmärtämätön tai

vanhanaikainen. Löydän myös isoäidin, joka voi olla ilkeä, tiukka, arvosteleva, kurittava, piiskaava tai huutava. Eräskin äiti kertoo olleensa maatalon lapsi, jossa ei niin äidillä kuin isälläkään ollut töiden ohessa aikaa lapsilleen. Lapset menivät siinä sivussa ja peräänkatsojana oli mummo. *Mummo oli älyttömän tiukka, hän oli kova ja katkera, hää oli hirmu äkänen, siihen aikaan saatiin selkään vaikei olis ollu aihettakaan. Toisaalta mummossa oli sellasta sydämmellisyyttä ja se kerto näitä vanhoja asioita* (51 v, 124). Mummo on ollut ankara, mutta myös huomioinut lapset ja se muistetaan kaiken pahankin jälkeen.

Isoäitimuistoissa korostuukin erityisesti lapsen huomiontarve. Äiti ei taitanut tai joutanut huomioimaan ja hellimään lasta.

Äidilläni ei ollut minulle juurikaan aikaa, isoäidin muistan lohduttaneen minua jonkun epäonnistumisen jälkeen ja se tuntui hyvälle. (isoäiti 70 v, 40)

Mummo oli lähellä ja häneltä sai tukea, vaikka hän välillä saattoikin olla ilkeä tai äkänen. Esimerkiksi tukan kampaaminen on hyvinkin intiimi ja läheinen hetki, kampaaminen ei ole kenen tahansa tehtävissä. Huomioni kiinnitti myös seikka, että tuollaisia läheisyyden hetkiä ei kuvata äidin kanssa. Isoäidin hiusharjat ja fällyt ovat aivan oma maailmansa.

6.4 Tuvassa ja tehtaassa

Olen tähän asti puhunut aika pelkistetysti poissaolevasta äidistä. Mutta missä äidit ovat, kun he ovat poissa? He ovat työssä, pelloilla, niituilla, navetassa, tehtaissa, kaupassa, konttorissa. Työssä joko kodin piirissä tai kodin ulkopuolella. Kotitöissä tai palkkatöissä. Tai muutoin vain jossakin, poissa. Oman poissaolon muotonsa on lisäksi aiheuttanut vanhimman sukupolven elämään läheisesti liittynyt miniänä olo: *kuus ensimmäistä vuotta kasvatti minun mummo, äiti oli miniänä talossa ja miniät oli aina töissä* (äiti 64 v, 118). Miniän ja anopin suhdetta ei ole "perinteisesti" nähty helppona (Määttänen 1993, 156–157), eikä siitä vielääkään mielellään puhuta (Pohjola 1999, 102). Aineistoni miniätarinoista yksikään ei kuitenkaan ole sävyiltään arvosteleva tai anopin ja miniän suhdetta selkeän negatiivisesti käsittelevä. Pikemminkin ne kuvaavat arkipäivän pakkotilannetta: äidin on miniänä täytynyt olla työssä ja lapsen hoidosta on tällöin vastannut anoppi.¹⁷ Anopin hoitoon oli pakko luottaa, toiset hieman pitkin hampain, toiset avoimemmin.

Kato ku sillo aikaa oltiin miniänä, minäkin olin viistoista vuotta miniänä, kuule miniä lähti aina menehen ja lapset jättää vain sinne, ei niitä joutannu hoitaa. Vanhempi emäntä, mummu, niin sitte vaihetti housut. Se että ruoka-aikana ruokki lapset ja lähti taas. (isoäiti 76v, 19)

¹⁷ Mietin tätä aineiston piirrettä sitä kautta, että miniä-anoppi -asetelmaa ei ole haastattelussa pyydetty kertomaan. Haastateltava on saanut tuoda sen esille omia aikojaan ja näin määrittää sen omalla tavallaan osaksi elämäänsä. En väitä, etteikö taustalla olisi vaikeitakin suhteita, nyt ne eivät vain näyntyä, vaan tilanne rakentuu arkipäiväisenä elämän sujumisena tai selviytymisenä.

(..) minä näin kun minut otettiin hyvin vastaan, Taavetti oli hevosella vastassa ja anoppi hoiti hyvin Leilan, hän kiinnostui niin kovasti siihen lapseen, se oli kaikki kaikessa. (isoäiti 78 v, 82)

Kaikkiaan äidin poissaolo liittyy siis läheisimmin työntekoon ja jokapäiväiseen touhuun. *Se oli työntäyteistä se elämä, varsinkin työntäyteinen äitillä* (isoisä 72 v, 52). Äidin työt eivät näyttäisi vähentyneen sukupolvien saatossa, ehkä ne ovat vain muuttaneet muotoaan. Enää ei olla miniänä, mutta työssä kuitenkin. Tai muussa touhussa. Velvollisuudentuntoinen ja työteliäs äiti on tutkimuksenkin piirissä taajaan käytetty (Strandell 1984; Gordon 1990; Korhonen 1994; Nätkin 1997), kritisoitukin, mutta ei aineistonikaan silmin suinkaan turha, moittiva tai millään tavalla kaventava ilmaisu suomalaisesta naisesta ja äidistä. Elämästä puhutaan mielellään työn tai muun tekemisen kautta.

Haastatellut kertovat toki muustakin äidin poissaolosta kuin työhön liittyvästä. Lapsen silmin katsottuna äidin poissaolo on aina jollakin tapaa vaikeaa, mutta rankimmillaan se näyttäytyy kuitenkin sairauden tai kuoleman kautta. Tällöin vastuu arkipäivän selviytymisestä painaa myös lapsen harteita. Välillä jopa tuskallisen painavana, varsinkin jos isä jää etäiseksi. Rankkaa on myös joidenkin vanhimpien sukupolvien jäsenten kertoma täydellinen ero äidistä sotalapsena¹⁸ tai kasvatusvanhemmille annettuna. Näissä äidin totaalista poissaoloa kuvaavissa tilanteissa erityisenä kaipuun kohteena on äidin neuvonta ja ohjaus. Niiden puute ei jää useinkaan koskettamaan vain lapsuutta vaan konkretisoituu myös epävarmuutena omassa äitiydessä.

Minä oon joutunut liian varhain maailmalle ja vielä vieraaseen maahan, kahdeksan vanhana äiti lähetti mut Ruotsiin sotaa pakoon, kasvoinkin siellä iäkkäiden naisten seurassa, en oo koskaan itte saanut mallia siitä että miten kasvatetaan, varmasti oon tehnyt paljon virheitä omien lasteni kohdalla. Tänä päivänä tekisin monta asiaa eri tavalla. (isoäiti 62 v, 29)

Edellisen kaltaisessa kerronnassa äidin ja lapsen suhde näyttää varsin korvaamattomana. Isoäiti ei koe saaneensa häntä kasvattaneilta naisilta sitä mallia, jota olisi voinut soveltaa omassa kasvatustyössään. Näin kerrottuna poissaolevaa äitiä ei voi korvata kukaan. Äidin ja tyttären suhde on lisäksi monella tapaa latautunut, niin positiivisesti kuin negatiivisestikin. Vaikka nykyisin puhutaan jo paljon vaikeista asioista, kuten äidin väsymyksestä pienen lapsen kanssa tai synnytyksiin liittyvistä peloista, on äidin ja tyttären suhde edelleen pitkälti läpikäymätön alue (Pohjola 1999, 102). Aineistossanikin vain harvoin tyttäret esittävät suoraa kritiikkiä äitiään kohtaan. Huonot muistotkaan eivät jollakin tapaa oikeuta moittimaan tai tuomitsemaan äitiä. Hän on kuitenkin todennäköisesti yrittänyt olla Jokisen (1996, 190) sanoin niin hyvä kuin kykenee tai jaksaa. Samaa yrittävät tyttäret itsekkin.

¹⁸ Aineistossa on ikäpolvia, jotka ovat eläneet sota-ajan lapsena. Monen lapsuuden äidin ja isän poissaolon kokemuksen takana voikin olla sota-ajan elämä, ei pelkästään sotalapsena vaan muutoinkin. Noista ajoista on vain vaikea puhua, eikä niitä ehkä halutakaan edes muistaa. (Ks. Eriksson-Stjernberg & Ahonen 1999.)

6.5 Äidin poissaolo sukupolvikokemuksena

Kun katson äidin poissaoloa sukupolvittain, huomaan, että nuorimman sukupolven edustajat eivät juurikaan kerro poissaolevasta äidistä, vaikka juuri heidän äitinsä ovat todennäköisesti olleet suurimmalta osin palkkatyössä. Äidin työ on todennäköisesti heille hyvinkin itsestään selvä asia. Samalla äidin työssäolo on erilaista poissaoloa kuin vanhemmilla sukupolvilla: äiti tulee kotiin viideltä ja on mahdollisesti muutoinkin puhelinsoiton päässä, jos lapsi tarvitsee jotain. Samoin päiväkodit, koulut, kaverit ja harrastukset korvaavat äidin huolenpitoa, ottavat vastuuta kodilta. Ne kuuluvat nykylapsen elämään.

Vaikka nuorimmat eivät siis puhu oman äidin poissaolosta, niin he kuitenkin esittävät pieniä lausahduksia siitä, miten he itse haluaisivat toimia. *Mä en aina kyllä ole töissä jos mulla on lapsia* (tytär 19 v, 20) kertonee jotain nuoren kokemuksesta, jota hän ei halua omille lapsilleen. Toiveet yhdessäolosta ja yhdessä tekemisestä kertovat puolestaan nykypäivän perheen arkipäivästä, sen usein kiireisistä kuvioista. Toiveet kertovat ehkä myös jotain vanhempien, niin äidin kuin isänkin, toisinaan etäisestä paikasta lapsen ja nuoren elämässä. Toisaalta puhe yhdessäolosta kuuluneen enemmän juuri nuoremman sukupolven maailmaan ja odotuksiin (ks. Heikkilä 1999, 238).

Keskimmäisen sukupolven kohdalla vastassani on melkoinen hiljaisuus koskien omaa poissaoloa. He kyllä muistelevat pitkäänkin omaa lapsuuttaan ja oman äidin poissaoloa, mutta eivät juurikaan puhu omasta poissaolostaan. Viitteinä poissaolon tilanteisiin toimivat ajoittain ilmaistut syyllisyyden tunnot sekä pohdinnat vanhempien vastuusta. Tosin näiden äitien poissaolon voi lukea toistakin kautta, heidän toimintansa kautta. Jokinen (1996, 100) näkee, että esimerkiksi valmiiksi katettu aamiainen tai puhtaat lakanat ovat poissaolevan äidin (rakkauden) esityksiä. Tämänkaltaisia huomionosoituksia on ajoittain myös aineistoni kertomuksissa. Äiti huolehtii vaikka ei olisikaan läsnä.

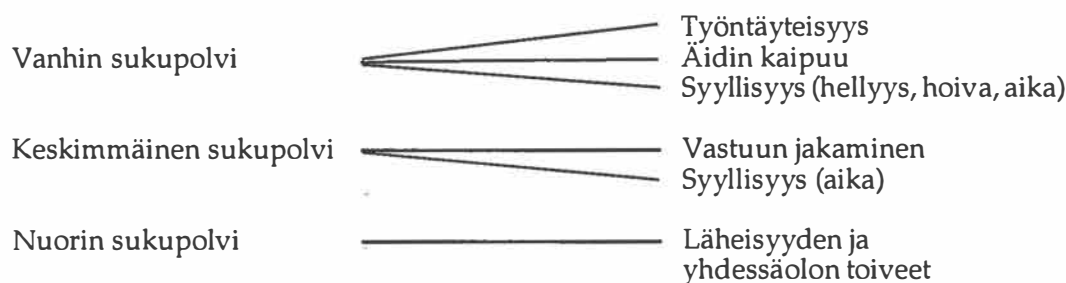
Miksi vanhimmilla haastatelluilla on muistoja äidin poissaolosta eniten? Miksi heillä äidin kaipaaminen on koskettavinta? Saarenheimo (1997, 208) vertaa muistelututkimuksensa antia stereotyyppiseen uskomukseen vanhojen ihmisten valtavasta muisteluvimmasta. Hän ei allekirjoita sitä. Pikemminkin hän tulkitsee asian niin, että vanhuksat pyrkivät tietoisesti ohjailemaan muistojaan riippuen yhteisön odotuksista ja omista tarpeistaan: muistoja ei haluta kertoa liikaa tai jopa lainkaan. Muistot voivat olla viihdyttäviä, mutta myös kutsumattomien vieraiden kaltaisia. Vanhus muistelee, jos hän luottaa, että hänen muistoihinsa uskotaan. En siis oletta, että tässä haastatellut vanhuksat muistelisivat asioita enemmän kuin muut. Pikemminkin äidin poissaolon muistelut kertovat, että asia on koettu vahvasti.

Kun pohtii niitä erilaisia tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet etenkin vanhimman sukupolven muistoihin, tulee mieleen, että kyseessä on ajan ideaalisten odotusten ja kokemusten kohtaaminen. Äidin olisi pitänyt aikakauden odotusten ja ihanteiden mukaan olla kotona, kodinhengettärenä ja lasten hoivaajana. Häntä olisi tarvittu kotona. Isän puolestaan kuului käydä töissä. Käytäntö on kuitenkin lähes aina ollut toinen. Äidin on myös täytynyt osallistua perheen elannon hankkimiseen ja käydä usein työssä kodin ulkopuolellakin. Äidin ja isän poissaol-

lessa lapset ovat olleet kotona joko isovanhempien tai muiden sukulaisten hoivassa, tai sitten lapsikatras on saanut pärjätä omillaan. Usein sisarusarjan vanhimmalta on *liian aikaisin vaadittu liikaa, liian nuorena vastuuta, lapsena paljon nuorempien sisarusten hoitamista* (äiti 42 v, 29). Arkipäivän rankat kokemukset muistetaan vieläkin.

Äidin poissaolon muistojen vähenemiselle sukupolvien saatossa voi vaikuttaa hakea myös yleisemmästä kulttuurisesta muutoksesta, siitä miten ja mitä asioista puhutaan. Keskimmäisen sukupolven vaikeneminen omasta poissaolostaan sekä nuorimman sukupolven vähäsanaisuus eivät todennäköisesti johdu siitä, etteikö äiti olisi ollut poissa. Äidin poissaolo on vain ehkä asia, joka on niin 'tavallista' tai se on asia, josta ei kuulu puhua. Se voisi kuulostaa valittamiselta tai varsinkin nuorimmalla sukupolvella epälojaaliselta omaa äitiä kohtaan.

Kaikkiaan äidin poissaolo korostuu siis vanhimmalla sukupolvella, mutta on kuitenkin osa kaikkien sukupolvien kerrontaa. Eri sukupolvien kertomuksissa on myös paljon samoja piirteitä, jotka usein vain värittyvät eri tavoin eri sukupolvissa. Esimerkiksi äidin tuntema syyllisyys on osa äidin kertomaa oli sukupolvi mikä hyvänsä, toisinaan vain syyllisyyttä saattaa aiheuttaa enemmän ajanpuute, toisinaan hellyyden- tai hoivanpuute. Toisaalta eri sukupolvien kerronnasta voi myös havaita omat erityiset piirteensä, jollainen on esimerkiksi keskimmäisen sukupolven puhe äitien vastuusta. Yhteenvedoksi olen kirjannut kuvioon 2 tiivistetysti eri sukupolvien kertomuksissa keskeisimpinä ilmenevät piirteet heidän puhuessaan äidin poissaolosta. Äidin poissaoloa on kuitenkin vaikea sitoa muutamaan sanaan, joten taulukkoa on katsottava suuntaa antavana ja hyvin pelkistävänä. Lisäksi sukupolvien rajat ovat usein häilyvät.



KUVIO 2 Äidin poissaolon keskeisimmät piirteet eri sukupolvien kertomuksissa

7 KERTOMUKSIA LÄSNÄOLEVASTA ÄIDISTÄ

Toinen suuri teema on äitien läsnäolo, joka on läheinen edelliselle teemalle, osittain päällekkäinenkin. Aika ajoin rajanveto poissaolon ja läsnäolon välillä tuntui liian karkealta ja keinotekoiseltakin, kun taustalla oli elävää elämää. Tuossa elämässähän äiti on vaihtelevasti sekä paikalla että poissa. Päädyin tulkitsemaan asioita siinä yhteydessä, missä ne nähdäkseni parhaiten tai selkeimmin löysivät paikkansa. Sidettä läsnä- ja poissaolon väliltä ei ole tarkoitukseen, eikä varmasti mahdollistakaan katkaista täydellisesti.

7.1 Äidit ne oli paljo kotona

Isillähän yleensä on aina paljon menoja ja ne on paljon töissä, aikasemmin ku se äiti yleensä oli siellä kotona ja siellä se hääras ja hommas siellä omassa pirtissään niinkö ennen oli ne isot pirtit niin lapset oli turvallisempia, vaikkei ne saaneet niin paljon kaikkea maallis- näitä tavaroita, mitä ne nykyään lapset saapi, niin tuota se oli kuiteski turvallisempaa, isä kävi töissä ja äiti hääras. (isoäiti 65 v, 98)

Isoäiti kuvaa haikeana vanhan ajan mallia. Kuvaus virittää mielikuvan lämpöisestä pirtistä, jossa äiti touhuaa esiliina edessään, lapsilla on omat touhunsa äidin lempeän silmän alla ja elämä sujuu auvoisesti isää odotellessa. Äiti on läsnäoleva ja turvallinen. Isä hoitaa perheen elannon. Tämän isoäidin tytär kertoo kuitenkin pelänneensä vanhempiaan ja varsinkin äidistään hänellä on rankkoja muistoja. Äiti kasvatti lapsiaan varsin alistavaan tyyliin. Tytär kertoo päässeensä peloistaan eroon vasta vuosikymmenien jälkeen. Isän hän toivoo kuitenkin edelleen pitävän perheen pään paikan ja hankkivan rahaa, joskin välillä isä voisi lukea vaikka iltasadun lapsille.

Toisin kuin poissaolevan äidin kohdalla, läsnäoleva äiti vertautuu hyvin usein isien poissaoloon. Alkuvaikutelma onkin haastateltavien hyvin yksinkertainen toteamus, että *äidit ne oli paljo kotona ja huolehtivat perheestä, isät teki paljon töitä* (isoäiti 70 v, 17). Kyseinen kertoja jatkaa kuitenkin myöhemmin, että itse asiassa äidillä ei niinkään ollut aikaa, vaan lapset kasvoivat porukassa, *toinen kasvatti*

toista. Isä sen sijaan oli iltaisin hyväntuulinen koti-isä, *vaikka meitä oli niin paljon*. Kertojan isä erottautuukin aineistossani varsinkin vanhimman sukupolven joukosta sillä, että hän on mitä ilmeisemmin viihtynyt lasten kanssa, vaikka suuresta joukosta olikin paljon huolta ja melua. Itse asiassa isä asettuu näin lapsen näkökulmasta läsnäolevammaksi kuin äiti. Isän on ollut helpompi vetää raja kodin ja työn välille, ja olla lapsille läsnä kokonaisvaltaisemmin. Kyse voi olla myös siitä, että mahdollisesti harvat hetket isän kanssa muistetaan paremmin kuin jatkuvammin näköpiirissä oleva äiti.

Äidin kotonaolo jäsentyykin hyvin erilaisiksi kokemuksiksi. Kun vanhimman sukupolven haastatellut liittivät äidin kotiin, he eivät yleensä tarkoittaneet varsinaista kotiäitiyttä vaan pikemminkin työntekoa kodin piirissä. Työn alla on ollut usein niin karja, koti kuin lapset. Seuraavassa eräs isoäiti muistelee kotonaoloaan varsin yleiseen sävyyn. *Me ja ne* voivat jälleen viitata niin omaan perheeseen kuin muutoinkin ajalle tyypilliseen tapaan suhtautua lapsiin:

Ei me jouettu ennen vanhaan niin paljon seurustella (...) lapset hoiettiin vaan siinä sivussa (...) silloin aikaa miehet ei pitäny lapsia sylissä lainkaan, ei ne kerta kaikkiaan joutannu, että se oli vain iltasella jos kerkes ja halus, eihän kaikki halunnukkaan, äiti hoiti sitten iltasellakin. (isoäiti 76 v, 19)

Luen kuvausta viitteenä eräänlaisesta tauottomasta äidin huolenpidosta, joka on taustalla vaikei aikaa olisikaan. Äiti yrittää hoitaa lapsensa siinä sivussa. Isällä on puolestaan valta valita, osallistuuko hän huolenpitoon ja lastenhoitoon vai ei. Böök (1997, 40) toteaa, että kuva siitä, kuka arkea pyörittää, on yhä edelleenkin varsin yksiselitteinen ja ehkä naisellekin yllätyksellinen. Isä voi halutessaan vetäytyä, vedoten vaikka työhönsä. Kotoinen huolenpito on kiinni äidin panoksesta. Isän läsnäoloa ja osallistumista kaipaavatkin kaikki sukupolvet: vaateissa on isän osallistuminen kotikasvatukseen ja toiveissa *ettei isä taas huitele muualla* (äiti 46 v, 58).

Etsiessäni tarkemmin tätä kotonaolevaa ja läsnäolevaa äitiä huomasin, että haastatellut kertoivat tällöin suurimmaksi osaksi äidin hoivasta ja huolenpidosta. Se, miten läheistä ja kaukaista, melkein poissaolevaa, tämä huolenpito on, toimi kerrontaa erottelevana tekijänä.

7.2 Niin lähellä mutta kaukana

Äiti kyllä oli lähellä, mutta en muista myöskään sitä että äiti olis mua hyvänä pitäny koskaan. (äiti 51 v, 124)

Äiti saatetaan siis kuvata fyysisesti läsnäolevaksi, mutta silti äidiksi, jolla ei ole aikaa, voimia tai mahdollisuuksia olla lapselle läsnä. Korhonen (1994) erottaa tutkimuksessaan keski-ikäisten naisten lapsuuden äideistä erääksi äitityypiksi "etäiset huolehtijat". Vaikka tämä äiti huolehtikin kodin ja erilaisten töiden lisäksi lapsista, hän oli – usein olosuhteiden pakosta – emotionaalisesti melko etäinen. Tämän kaltaisia muistoja äidistä oli varsinkin vanhimman ja keskimmäisen sukupolven kertomuksissa. Heidän ajalleen tyypillisen äidin ehkä läheisintä

kosketusta lapseen on ollut opastus työhön.

Mä en muista, että mejän äiti ja isä ois ollu ikinä lasten kanssa, mutta töissä oltiin yhdessä, määkin olin navetalla yhdessä äitin kanssa ja opin asioita siinä. (äiti 46 v, 123)

Ajanpuutteen lisäksi läheisempään läsnäoloon ei saattanut olla edes mallia. Virtanen (1988, 112–113) toteaa, että vanhassa kansankasvatuksessa hellyyden tai huomaavaisuuden osoittaminen saattoi merkitä jopa heikkoutta, mutta työnteko yhdisti perheenjäseniä. Läsnäolosta kävi se, kun tehtiin askareita ja työtä yhdessä. Äskeisen äidin oma äiti kertoo lasten työhön osallistumisen olleen luonnollista, *se kuului ilman muuta asiaan*, muuta ei edes ajateltu. Eräs toinen isoäiti miettii kuitenkin että, *ei se niin paljon olis vaatinut, jos sitä aina lasten kanssa olis lähteny tuonne luontoon ja sinne, mutta se oli sitte tietysti että lapset oli paljon mukana työssä ja touhussa* (isoäiti 75 v, 86). Kerronnasta kuultaa syyllisyys siitä, että lapsille ei tullut oltua läsnä muulla tavoin kuin sen tavallisen arjen, työn, kautta. Isoäidin haastattelun hyvin lämmin puhe lapsen rakastamisesta kertoo kuitenkin välittämisestä, joka ei välttämättä näkynyt kovin suoraan vaan välillisesti, etäisestikin tekojen kautta. Yksi äideistä tiivistää osuvasti oman lapsuudenkokemuksensa ja todennäköisesti yleisemmänkin sukupolvensa kokemuksen: *tämmönen hellyys ja rakkaus se näky käytännön asioissa, mut sitä ei laps ymmärrä vielä pienenä* (äiti 51 v, 124). Asioista ei puhuttu ja äidin itsensä korostamia rakkautta, turvallisuutta ja hyväksymistä ei ollut tapana näyttää. Äidin toimintaa saatetaan nyt ymmärtää, mutta rivien välistä voi myös lukea äänettämiä syyttöksiä etäisyydestä, välinpitämättömyydestä sekä kaikenlaisten tunteiden piilottamisesta (ks. myös Nykyri 1998, 155).

Äiti on siis ollut kotona, mutta useimmiten sielläkin työn touhussa. Etenkin näissä kuvauksissa ja muistossa toistui erittäin usein sana **läheinen**. Äiti oli läheisempi. Äiti oli lähellä. Äiti on läheinen. Käsitän, että tuon läheisyyden kautta kertojat hakevat yhteyden äitiin, tekevät äidistä läsnäolevammän. Vaikka äiti ei niin joutaisikaan, hän on kuitenkin jossakin saatavilla ja joka tapauksessa läheisempi kuin isä. *Isähän oli jatkuvasti töissä, että kyllä se äiti oli ainaki läheisempi, mutta silloin ei vanhemmat kerenny niin paljon* (äiti 43 v, 64).

7.3 Huolehtimisia ja hosumisia

Äidin läsnäolo voi myös olla todellista äidin läheisyyttä, seuraa, huolenpitoa ja ohjausta. Varsinkin nuorimman sukupolven edustajat muistelevat omaa äitiään tältä kannalta, hänet muistetaan jopa liiallisesta huolenpidosta: *äiti ehkä lelli meitä liikaa, mä en esimerkiksi osannut laittaa ruokaa kun menin naimisiin*. (tytär 21 v, 27) Korhonen (1996) varoittaa äidillisen huolenpidon ansoista. Yksi ansoista on, että äiti tekee liikaa lapsen puolesta. Elämisen mallin helpottuminen verrattuna entiseen tarjoaa vähemmän yhdessä tehtävää ja suoritettavaa. Kodin askareet ovat kutistuneet roskapussin vientiin, tiskikoneen täyttöön ja tyhjennykseen sekä oman huoneen siivoukseen. Äidin huolehtimisesta tuleekin helposti ylihuolehtimista. Entisaikaan siihen ei ollut aikaa tai edes vaaraa sortua. (Mts. 18–19.)

Huolenpidon ansan ajatus tuntuu osuvalta aineiston keskimmäisen sukupol-

ven äideillä. Useasti nämä äidit sanovat tietävänsä, että äidin ei pitäisi tehdä liikaa, että se ei ole oikein, tai että lapselta viedään siten itsenäisyys ja kyky ottaa vastuuta. *Monesti väärin aatellaan, että sen äitin pitää tehdä kaikki sen lapsen puolesta, ei se oo oikein* (äiti 43 v, 97). Mutta edelleenkin näiden äitien lapset saattavat kertoa äidistä, joka yhä huolehtii enemmän kuin tarvitsisi: *Äitillä on ainakin se vika että se passaa liikaa muaki vielä* (poika 21 v, 97). Kun katson näiden sukujen vanhinta jäsentä, löydän yleensä sen hyvin työntäyteisen elämisen mallin. *Työtä piti tehdä lujasti meillä* (isoäiti 77 v, 97). Elämisen mallin muuttumisen sekä muuttuneet kasvatuskäsitteetkin ovat helposti kuviteltavissa ehkä toisinaan liiallisestikin muuttuneen huolenpidon taustalle. Äidin ja pojan puheista paljastuu myös uskomusten ja toiminnan välisen suhteen vaikea luonne: ihminen ei välttämättä toimi kuten ajattelee tai uskoo. Siteeraamani äiti ottaakin varsin moittivasti kantaa kaikkensa lapsen puolesta tekevään äidin ihanteeseen, mutta tekee pojan paljastamana silti toisin.

Äidin huolenpidon keskeisyyttä kuvaa se, että sitä on alettu arvioida ja määritellä omana tutkimusalueenaan. Huolenpito ja hoiva ovat saaneet etenkin naistutkimuksen piirissä vilkasta keskustelua osakseen ja hoivasta on työn lisäksi tehty, ehkä liiaksikin, osa suomalaisen naisen tarinaa. (Koivunen 1998; Vuori 1999.) Tässä käsittelen huolenpitoa kuitenkin hyvin aineistolähtöisenä: puhe hoivasta ja huolenpidosta on aineiston yksi silmiinpistävä piirre. Se myös yhdistää eri sukupolvien naisia. Huolenpidosta kerrotaan niin ylpeänä, arkisesti kuin hieman häpeillenkin.

Tarkasteleman äidin läsnäolo on siis pitkälti huolehtimista ja touhuamista, joskus myös unohtaen sen ehkä tärkeimmän: *Ainaki mä itte oon syyllistynyt siihen että mä oon vain siivonnu ja hosunu ja tuota olis pitänyt olla lasten kans enemmän* (äiti 45 v, 83). Mielessäni rakentuukin kuva, ei äitiydestä yleisesti, vaan eräänlaisesta **emännyysäitiydestä**. Mielikuvassani äiti touhuaa, hosuu, hoivaa ja huolehtii. Tekee kaiken toisten puolesta, eikä malta lopettaa, saati ottaa rennosti. Nätkin (1997, 180) kirjoittaa, että äitiys ei ole ravitsemista ainoastaan tunnemerkeyksessä vaan myös ruualla ja huolenpidolla. Mielikuva emännyysäitiydestä on yhdistelmä tällaisesta äidistä ja perheenemännästä, äidin rakkaudesta ja kotityön taidosta. Entisaikain äitien ja emäntien työntäyteinen malli säilyy nykyäidinkin mukana, mutta saa ylihuolehtivuuden leiman. 'Kotona täytyisi saada kaikki tehtyä' -ajattelu seuraa äitiä vähintäänkin huonona omatuntona (ks. myös Welles-Nyström 1996, 200–201).

Nuorimman sukupolven haastatteluissa äidin huolenpito näkyy toiveena äidistä, joka *huolehtii, muttei liikaa*. Hieman epäselväksi jää, mitä nuoret tällä liiallisella huolehtimisella oikeastaan tarkoittavat, sillä harvoin lausetta jatkettiin tuota pidemmälle. Haastattelun aihepiiri voisi ohjata siihen, että pelätään uhrautuvan, kaiken jaksavan äidin taakkaa. Toisaalta nuoret itse elävät tilanteessa, jossa omien siipien kantavuutta kokeillaan ja noilta siiviltä vaaditaan tietynlaista itsenäisyyttä, selviytymistä ja kykyä toimia. Äidin läheinen huolenpito saattaa tuntua taakalta, josta halutaan vähitellen irti. Eräs äiti sanailee ehkä asian ytimeen:

Miten mä kokisin että minkälainen on hyvä äiti, niin se on tietenkin huolehtivainen mutta se ei saa olla liian huolehtivainen, esim niinku mulla itellä on tapana että mä oon ehkä vähä liian huolehtivainen näistä lapsista, että niistä ei tuu sit itsenäisiä ja sitte äitin pitäis ymmärtää se, että se lapsiki itsenäistyy, ett sillä on omia haluja, että ei

niinku tukahduta niitä kaikkia. (äiti 43 v, 98)

Nuorten "ei liikaa" -puhe käy hyvin yksin heidän äitiensä "ehkä liikaa" -puheen kanssa. Nuoret haluavat tehdä jotain toisin, mutta onko olemassa mitään selkeää säännöstöä siitä, milloin äidin hoivaa ja huolehtimisia on liikaa, tai ehkä liian vähän? Entä äidin läsnäoloa?

7.4 Päivän pienet asiat

Milloin äiti on konkreettisesti läheinen? Miten äiti on lapselle läsnä? Nämä kysymykset johdattivat katseeni niihin pieniin ja välillä aika olemattomiinkin asioihin ja vivahteisiin, joita ensilukemalta en aina edes havainnut. Ribbens (1994) toteaa, että näitä äidin ja lapsen välisiä pieniä hetkiä ei ole yleensä nähty tärkeinä tuoda tutkimuksissa esille. Aikaisemmin olen todennut, että varsinkin isoäidin ja lapsen suhde kuvataan tavalla, jota en löydä äidin ja lapsen väliltä. Nyt kuitenkin yritän löytää tuon äidin ja lapsen yhdessäolon.

Minulle jäikii oikee mielee aina lapsuudesta ko tota käytiin illalla nukkumaa ja sitte äiti laulo noit kaikkii hengellisii laului, luettii iltarukous ja äiti lauloi noit laului, se oli sit jotenki sellanen, teki semmosen turvallisen olon. (isoäiti 65 v, 59)

Isoäidin muisto laulavasta äidistä on rauhallinen. Hän kertoo olleensa vilkkaaman puoleinen lapsi ja usein häiriöksi päivän touhuissa, varsinkin mummolleen. "Mee pois siitä suoltamast" kuuluu isoäidin korvissa vieläkin. Äidin suoma pieni hetki päivän jälkeen riitti kuitenkin tuomaan turvallisuuden tunteen lapsen mieleen. Hetken tärkeyttä ei käy kiistäminen. Samaa päivän viimeiseen hetkeen latautunutta turvallisuuden, läheisyyden ja läsnäolon tunnetta kuvaavat muistettut ja toivotut hyvänyönsuukot, iltasadut ja mieltä painavien asioiden purkamiset ennen nukkumaanmenoa.

Äidin poissaolon yhteydessäkin mainitusta äidin sylistä koostuu myös yksi läsnäolon tärkeimmistä hetkistä. Äidin kuuluu *ottaa lähelle* ja keskustella. Äidin syli opettaa myös hellyyttä, turvaa ja niitä *päevän pieniä asioita, jotka kuuluu ihmisen elämähän* (isoäiti, 72 v, 107). Äidin syli antaa myös sen *lämpimän kosketuksen*, jota lapsi kaipaa. Toisaalta äidin syli voi olla vain haave, joka on jäänyt arkipäivän jalkoihin. Äidin syli on siis konkreettisimmillaan fyysistä sylissä ja lähellä olemista. Esimerkiksi Ribbensin (1994, 29) haastattelema äiti koki tärkeänä hiljaiset, fyysiset hetket lapsensa kanssa. Tärkeintä oli vain olla, ei tehdä tai puhua. Syli voi myös laajemmassa merkityksessä tarkoittaa jaettuja tunteita, kommunikaatiota ja kuuntelemisen taitoa, läsnäoloa sen ehkä syvimmissä merkityksessä.

Viittaukset jutteluhetkiin äidin kanssa kertovat myös tärkeästä yhdessäolon muodosta. *Äitille kaikki huolet kerrottiin rakkausasioita myöten, heti aina mentihin äitin kans kamarihin, kysyttihin, että miten se passaa* (isoäiti 69 v, 12). Katkelmasta voi lukea, että äiti on ottanut lapsensa asian vakavasti, sitä on menty yhdessä pohtimaan, eikä selvitelty kaikkien kuullen. Tämän isoäidin toimintaa ei kuitenkaan voi pitää ehkä kaikkein yleisimpänä vanhimmalle sukupolvelle. Yleisempää

kuvaa välittää ehkä kommentti, että *yks hyvä puol on tullunna, katoppa sillon ennen vanhaan ni sillon ei kuunneltu mitä lapset puhuu* (isoäiti 64 v, 108). Parhaimmillaan äidille voi kuitenkin kertoa kaiken, ne salaisetkin asiat. Parhaimmillaan äiti on myös saatavilla, kun lapsi sitä kaipaa. *Mä olen voinu aina äitin tykö mennä* (poika 22 v, 98). Äidin läsnäolo voi olla siis lapsen asioiden kuuntelua, selvittämistä, ymmärtämistä, lapsen huomioimista, neuvomista. Lapsen asioiden tärkeyden huomioimista. Yhdessä keskustelua, mutta ei kuitenkaan aivan kaikesta. Löydän tilanteen, jossa jutteluhetket ovat ahdistaneet lasta. *Äiti kertoi joskus taloudellisista vaikeuksistamme, mikä aiheutti minulle paljon ahdinkoa ja surua, minusta tuntui, että on minun syyni kun meillä on tiukkaa.* (äiti -, 1)

Mistä yhdessäolon hetkistä haastateltavat kuitenkin vaikenevat? Ehkä hieman yllättävä seikka on, että yhtä ainoaa poikkeusta lukuun ottamatta aineistossa ei ole leikkipuhetta. Äiti ei kokemuksissaan tai muistoissaan leiki lapsen kanssa. Lapsen äänessäkin ei kuulu leikki, ainoastaan kaikenlainen muu touhu ja harrastaminen. Korkiakankaan (1996, 243–244) eri sukupolvien ihmisten lapsuusmuistojen työtä ja leikkiä koskevassa tutkimuksessa työ saa korostuneen aseman. Esimerkiksi hänen käyttämässään kyselyaineistossa yli puolet leikkiä koskevista vastauksista kuuluivat ryhmiin 'ei vastausta' ja 'en muista' tai 'vanhemmat eivät leikkineet'. Työnteosta kysyttäessä näitä vastauksia oli kuitenkin vain harvoja. Myös muihin haastattelu- ja kirjoitelma-aineistoihin nojaten Korkiakangas päättelee, että työnteeseen osallistuminen vanhempien kanssa hallitsee muistoja, leikit sen sijaan eivät. Vastaukset antavat viitteitä, että vanhemmilla oli paljon työtä ja huolta jokapäiväisestä elannosta, eikä aikaa tai voimia riittänyt lasten kanssa leikkimiseen. Vastauksista huokuu myös ajatus, että leikkiminen on lasten asia ja että se on ikään kuin turhuuttakin. Leikki ei ole ollut aikuisten ja lasten yhteistä elämänaluetta. Myös Heikkilä (1999) toteaa tutkimuksessaan varhaishoivasta Suomessa, että pikkulapsen hoitaminen tai lapsen kanssa leikkiminen eivät olleet 1900-luvun alussa ylevänä pidettyjä asioita. Leikin tapainen läsnäolo lapselle ei ollut välttämätöntä lasten onnelle (mts. 238). Seuraavassa lausahdus tutkimukseni ainoasta haastattelusta, jossa leikistä puhutaan:

Meillä ei saanut ikään leikkiä, paikat ei saanu olla epäkunnos. (isoäiti 65 v, 67)

Leikin pitämistä turhana ja järjestystä sotkevana, kuten koko käsitystä lapsesta, korjataan kuitenkin suvun myötä:

Äitinäitini on oikeen tämmönen tyypillinen lasten pitää olla hiljaa, ne ei koskaan saa tulla sanomaan mitään (...) Meijän äiti on sanonutkin aina, että se oli niin kauheeta lapsena ku ei viittiny mitään tehä, paperinukeilla leikkiä eikä mitään ku aina piti olla niin kauheen siistiä. Hän on antanu meijän leikkiä ja niin leikitään meilläki ehkä vähä liikaaki sitte saa olla sotkua. (äiti 44 v, 67)

Äiti jatkaa, että isomummo ei vielä tähänkään päivään saakka ole muuttanut näkemystään lapsista ja tämän vuoksi lapset eivät *tykkää käydä siellä*.

Haastatellut puhuvat siis kysymättäkin työntäyteisestä elämästä, kerronta kietoutuu yhä uudelleen työn ympärille, ja siitä puhuminen näyttäytyy luonnollisena. Mutta leikeistä ei puhuta. Korkiakangas (1996, 243) pohtiikin, että todennäköisesti leikki muistetaan ja on osin koettukin ikään kuin työnteon linssien kautta.

Leikki jää muistoissakin työnteon taakse tai sekaan. Työn ja jokapäiväisen huolenpidon rinnalla leikki on todennäköisesti myös jotain vähempiarvoisempaa. Se, että leikkipuhe puuttuu kaikilta sukupolvilta, viittaa myös todennäköisesti leikin arkipäiväisyyteen. Siitä ei huomata puhua tai siitä puhumista ei pidetä haastattelutilanteessa arvokkaana. Kyse voi myös olla siitä, että etenkin puhuttaessa äidistä ei puhuta leikistä, vaikka se olisikin ollut yleistä. Pikemminkin muistetaan ehkä harvemmat ja siten erityisemmät isän kanssa vietetyt leikkihetket tai muut yhdessä olon hetket (Korhonen 1994; 1999; Innanen 2001).

Edellä käsittelemilleni hetkille äidin kanssa on yhteistä se, että ne vaativat aikaa. Niinpä tarkensin katseeni äitiaineiston ihmisten tapoihin kertoa ajasta. Mitä ajasta puhutaan?

7.4.1 Onko äidillä aikaa?

Katsoessani nuorimman sukupolven haastatteluja edessäni on usein toive, että olisi *aikaa tehdä lapsen kanssa kaikkia juttuja* (tytär 27 v, 78). Ajasta puhuminen ei ole kuitenkaan vain nuorempien puhetta vaan sukupolvesta toiseen löytyvää. Erityisesti äidille aika on taustana syyllisyyden ja riittämättömyyden tunteille. Aika on työn ja perheen yhdistämistä, elämän järjestämistä. Aika on läsnäoloa ja lapsen huomioimista. Aikaa voi myös yrittää korvata. *Kyllä liika helposti on rahalla korvattu se ajanpuute* (äiti 45 v, 83). Paljon puhutusta laatuajasta löydän kuitenkin viitteitä **vain** nuorimmalta sukupolvelta. Sillä viitataan siihen, että äiti *jaksaa* olla lapsen kanssa tai, että *mä yritän olla sen lapsen kanssa silloin kun mä oon sen kanssa, en mieli muita asioita* (tytär 28 v, 52). Laatuajalla viitataan siis lapseen keskittymiseen ja muiden asioiden sivuun jättämiseen. Lisäksi erityisesti äidin jaksaminen liitetään läheisesti ajan laatuun. Myös Heikkilä (1999, 238) toteaa, että vasta nykypäivän ihmiset puhuvat äidin jaksamisesta silloin, kun on kyse lapsen kanssa seurustelemisesta. Ennen kyse oli nimenomaan ehtimisestä, ei jaksamisesta.

Aikapuhetta on siis jokaisella sukupolvella, joskin eri sävyisenä ja eri tavoin luettavana ihmisten toiminnasta ja kerronnasta. Ollila (2000) pohtii 1800-luvun lopun aikakäsityksiä käsittelevässä tutkimuksessaan, että tuolloin ajasta ei puhuttu suoraan vaan se oli pikemminkin läsnä toiminnassa. Aika ei ole jotain ihmisten ulkopuolella olevaa vaan aikaa eletään ja niinpä ajatuksiin ja uskomuksiin ajasta on mahdollista päästä käsiksi aineiston tarkalla lähiluvulla ja yksityiskohtiin keskittymällä (mts. 13–15). Tutkimuserni vanhimalla sukupolvella aika on juuri pieniä hetkiä lapsen kanssa työn ohessa tai vaikka nukkumaan mennessä, silloin kun *vain on ehtinyt*. Ajasta ei juurikaan puhuta suoraan vaan se ilmenee pikemminkin tekojen ja toiminnan kautta. *Siinä sivussa mitä hoihkas niille (lapsille) jottain* toteaa yksi isoäideistä (70 v, 1) ja välittää samalla kuvaa kiireisestä ajankäytöstä. Keskimäinen sukupolvi puhuu kuitenkin jo suoraan ajan käytöstä ja nimenomaan *ajan antamisesta*¹⁹ monin eri tavoin:

¹⁹ Jallinoja (2000, 119) pohtii, että ajan antaminen liittyy erityisesti muuttuneisiin käsityksiin perheestä ja parisuhteesta. Aikaa antamalla hoidetaan suhteita ja tällöin on myös vaarana, että sitä annetaan epätasaisesti, jolloin joku perheenjäsenistä saattaa tuntea saaneensa liian vähän huomiota.

On käyty teattereissa ja lapset on pidetty mukana lähinnä kaikkialla, ravintoloissa, ja kaiken näköisissä juhlissa ja illan istujaisissa ja eräretkillä, ja kaikki tämmöset kodin juhlat, joulukuukuu, pääsiäiset, vaput, juhannukset niin niistä on yritetty luoda semmonen perinne, yritetty antaa aikaa (...). (äiti 41 v, 36)

Nuorimmalla sukupolvella aika on jo selkeä toive ja itsestäänselvyyskin. Itse asiassa nuorten tulkitsemana esimerkiksi heidän isovanhempiensa elämäntapa on saattanut vaikuttaa siltä, että lapsista ei välitetty tarpeeksi, koska heidän kanssaan ei oltu yhdessä, ei *vietetty aikaa*. Näinhän ei liene asia kuitenkaan ollut, nykyihmisen silmissä ajalla on vain jo eri merkitys ja ajattelun taustalla ehkä eri uskomuksiakin ajan tärkeydestä, laadukkuudesta ja jakamisen ongelmasta. Vanhimman sukupolven edustajan silmin saattaa nimittäin puolestaan näyttää siltä, että nykypäivän lapset eivät edes osaa olla yksin vaan aina pitäisi olla vieressä. Ollila (2000, 13–15) toteaaakin osuvasti, että käsitykset ajasta ja ajan hahmottaminen ovat kulttuuriin sisäänrakennettuja järjestelmiä, joita ihmiset toteuttavat omassa elämässään mutta joista he eivät yleensä ole tietoisia. Aika opitaan ja omaksutaan vähitellen kuten muutkin kulttuuriin sisältyvät säännöt, tavat ja uskomukset.

Ajan pohtiminen näkyy siis äitiaineistossa varsin voimakkaana. Aikaan liittyy sukupolvesta riippuen joko enemmän tai vähemmän ehtimistä, antamista ja jaksamista. Ehkä ajan äänekkyyys varsinkin nuoremmilla sukupolvilla johtuu siitä, että ajasta ja ajan moninaisuudesta kuuluu nykypäivänä puhua. Ajasta on voinut tulla jopa eräänlainen kahle, jota on pakko järjestellä, jotta elämä pysyisi hallinnassa. Morgan (1996, 141) kylläkin pohtii, että kyse voi olla siitä, että ajasta puhuminen ei liity nykypäivään sinällään vaan enemmänkin tietoisuuteen ajan erityisyydestä ja moninaisuuksista. Aika on aina ennenkin ollut moninaista, nyt siitä vain puhutaan enemmän (myös Ollila 2000). Äidille ajan pohtiminen kautta sukupolvienei välttämättä olekaan mitenkään nykytilanteeseen kuuluvaa "muoti-puhetta" vaan todellista elämän sujumiseen liittyvää ajattelua ja erilaista aikaa vaativien asioiden ja toimien yhdistämistä. Kuuntelen ympärillänikin, työyhteisössäni, kaupassa, televisiossa ja lehdissä olevien äitien puhetta ja huomaan, että varsinkin pienten lasten äidille aika on kullannarvoista, sitä halutaan järjestää yhä uudelleen ja uudelleen, kohti jotain parempaa tilannetta, jossa kaikilla olisi hyvä olla.

Äitien näkökulmasta voikin olla huomion arvoista pohtia aikakokemuksia erilaisten aikakäsitysten yhteentörmäyksiä (ks. Morgan 1996; Ollila 2000).²⁰ Esimerkiksi kodin ja työn yhdistäminen voi tuntua vaikealta, koska koti elää erilaista aikaa kuin työelämä. Tällöin myös ajan kokemukset ja kiireet muodostuvat erilaisiksi ja vaikeasti yhteen sovitettaviksi (Ollila 2000, 133). Yhteentörmäykset voivat selittää osaltaan myös muutoinkin pienten lasten äitien kokemia ristiriitaisuuden ja syyllisyyden tuntemuksia: pieni lapsi ei osaa elää kellon rytmittämää arkielämän aikaa vaan pikemminkin syklistä, lähinnä nukkumisen

²⁰ Yleensä aika ymmärretään syklistä tai lineaariseksi ajaksi. Lisäksi voidaan puhua henkilökohtaisiin kokemuksiin liittyvästä subjektiivisesta ajasta ja spatiaalisesta, tilaan liittyvästä ajasta. Näissä ajan määrittelyissä keskeisellä sijalla on sosiaalinen toimija. Painopiste voi olla myös enemmän teoreettisessa tai metodologisessa ajan määrittelyssä, jolloin voidaan puhua esimerkiksi historiallisesta ja henkilökohtaisesta ajasta, kohortteihin ja ikään liittyvästä ajasta, kalenteriajasta tai sosiaalisesta ajasta. (Ollila 2000, 11; Morgan 1996, 137–138.)

ja syömisen rytmittämää aikaa. Perheen tehtävänä on sovittaa yhteen näitä eri aikoja ja tämän tehtävän kantoa saatetaan odottaa erityisesti äidiltä.

Ribbensin (1994, 170) mukaan yksi yleisemmistä syyllisyyttä ja epäonnistumista äitiydessä aiheuttavista tekijöistä on tunne siitä, ettei ole ollut tarpeeksi aikaa (myös Björnberg 1992, 88). Sama tunne toistuu haastateltujen äitien kerronnassa. Mietinkin, että äidin niin usein kokemien ajanpuutteen aiheuttamien syyllisyyden tunteiden taustalla on muutakin kuin oma kokemus. Miksi syyllisyyttä liian vähästä ajasta on vaikea pudottaa äidin harteilta? Daly (1993; 1996, 467) pohtii, että äitien aikaa, äitien läsnäoloa ja saatavilla oloa, pidetään usein itsestään selvyytenä. Jopa silloinkin kun toinen vanhempi, isä, on paikalla. Vuori (2001, 359) huomauttaakin, että perheasiantuntijoiden usein piiloinen oletus on, että äiti on aina saatavilla tueksi silloin, kun isä hoitaa lasta. Äidin aika on siis kärjistetyksi "aina aikaa" lapsille, kun isän aika on pääsääntöisesti kodin ulkopuolista toimintaa ja tästä erotettua "erityisaikaa" lapsen kanssa. Tästä poissaolevan isän ja läsnäolevan äidin parista on vaikea päästä edelleenkään eroon. Äidin kokemat syyllisyyden tunteet liian vähästä ajasta voi näin palauttaa ainakin osittain tähän ajatteluun ja sen luomiin uskomuksiin kaiken aikaa saatavilla olevasta äidistä.

Voisi sanoa, että haastattelujen aikapuhetta leimaa perhekeskeisyys. Ajasta ei puhuta aikana itselle ja omille tarpeille. Nämä olisivat ehkä vaatineet erilaisia kysymyksiä haastattelussa ja keskittymistä enemmän juuri äitiin itseensä. Nyt aikaa heijastetaan suhteessa kotiin, perheeseen ja erityisesti lapseen. Tämä puheen painottuminen kertonee kuitenkin asian tärkeydestä ja ehkä vaikeudesta läpi sukupolvien.

Ribbens (1994) liittää ajan pohtimisen yhdeksi keskeiseksi asiaksi silloin, kun äidit puhuvat lasten kasvatuksesta. Äidin poissaolon kertomuksissa kysyin, kuka lasta kasvattaa silloin, kun äiti on poissa. Nyt tarkennan läsnäolevan äidin paikkaa kasvattajana. Mitä puhutaan kun puhutaan äidistä kasvattajana?

7.5 Äiti lasta kasvattaa

Äitihän se oli, äiti se oli joka kasvatti ja isä opetti muuta. (isoäiti 69 v, 12)

Aineistossa on paljon puhetta kasvatuksesta, onhan haastatteluissa kysytty eri sukupolvien ajattelun eroja lastenkasvatuksessa, ohjenuoria kasvatuksessa sekä erityisiä kasvatussanontoja (ks. s. 38). Tutkimukseni aiheen kannalta ei ollut kuitenkaan tarkoituksenmukaista lähteä yksityiskohtaisesti purkamaan kaikkea erilaisiin kasvatusten menetelmiin, kasvatuksen tavoitteisiin ja ohjenuoriin liittyvää puhetta. Luinkin aineiston kasvatuspuhetta kokonaisuutena ja mielessäni äidin paikallisuus ja erityisesti äidin läsnäolo. Poissaolevan äidin kertomuksissa kysyin, kuka lasta kasvattaa, kun äiti on poissa. Nyt kysyn, mitä silloin kerrotaan, kun lasta kasvattaa äiti.

"Hyvä äiti rakastaa lastaan", "hyvä äiti kurittaa lastaan" tai "hyvä äiti on kärsivällinen" kuuluvat hyvin kiinteästi suomalaisen hyvän äidin mielikuvaan (Perälä-Littunen 2001). Nämä asiat toistuvat kaikkialla aineistossa puhuttaessa äidistä

kasvattajana ja samalla ne tekevät äidistä erityisen läsnäolevan lapsen nähden. Näiden asioiden kautta äiti voi olla konkreettisesti läsnä lapselle tai tuntua etäältäkin läsnäolevammalta lapselle, niin hyvässä kuin pahassa. Esimerkiksi erään isoisän muistelmissa äiti ei kotona ollessaankaan juurikaan ehtinyt kasvatamaan, mutta silti *mä tunsin rakkautta hänen taholtaan* (isoisä 71 v, 18). Puhunkin alla äidin rakkaudesta, äidin kurista ja äidin hermoista, jotka paikoin hyvinkin tiiviisti yhdessä, jopa erottamattomasti, rakentavat kuvaa äidistä kasvattajana.

Äidin rakkaus on ehkä arvostetuin ja kiistellyin äitiin liitetty ominaisuus (Richardson 1993). Äidin rakkaudesta puhuttaessa liikutaan herkillä alueella, jossa sekoittuvat niin omat kokemukset kuin erilaiset uskomukset. Smart (1996, 46) kirjoittaa, että hyvän äidin vaatimukset ovat lisääntyneet oikeanlaisen fyysisen huolenpidon tarjoamisesta *oikeanlaisen rakkauden* tuntemiseen ja osoittamiseen. Äidin rakkaus ei tarkoita hemmottelua vaan erityisten eleiden ja mielipiteiden ilmaisemista lapselle. Äidin rakkauden tavoitteena on kasvattaa lapsesta kunnan kansalainen. Smartin ilmaisemana äidin rakkaus voi siis olla jotain, mikä määritetään tietynlaiseksi ja mikä äidin tulisi hallita kasvattaakseen lapsesta oikean ihmisen. Näin äidin rakkaus saa liitoksia myös aikakautensa ajattelutapoihin ja uskomuksiin siitä, millainen äidin pitäisi olla.

Aineiston äidit esittävät äidin rakkauden hyvin paljon äidille kuuluvana, luonnollisena, jopa ikuisena asiana. Siitä myös puhutaan helposti, aivan kuin ohimennen. Hoikkala (1993) on todennut, että kasvattamisesta puhuminen voi olla vaikeaa, itsestä ei välttämättä edes haluta puhua kasvattajana. Mietinkin, että monen haastatellun äidin kohdalla voi kyse olla siitä, että kasvattamisen sijaan voi tuntua helpommalta puhua rakastamisesta. Äidin rakkaudella voidaan korvata ehkä vaikeammilta ja vieraammilta tuntuvia asioita:

En minäkään ole osannut mikään malliäiti olla, että kun joku on kysynyt minulta, että miten minä olen lapsia kasvattanut, niin minä olen aina sanonut että minä en ole lapsia osannut kasvattaa, ne on eläneet kuin pellossa, mutta rakastanut olen heitä ja rakastan vieläkin, että ei se äidin rakkaus mihinkään häviä, ei varmasti koskaan. (äiti 50 v, 116)

Rakastavan äidin rinnalla kulkee myöskin kurittava äiti. Rakastava äiti on myös henkilö, jonka täytyy kurittaa lastaan. *Äitiltä vaaditaan niin paljon kaikenlaista, rakkauttahan nyt täytyy antaa niin paljo kun pystyy, että ne oppii ymmärtämään sen että äiti rakastaa heitä vaikka se kurittaaki* (isoäiti 65 v, 98). Äidin rakkaus ja äidin kuri näyttävätkin saman kolikon kahtena eri puolena, joiden tasapainottaminen ei aina ole äidille helppo tehtävä. Myös lapsi voi vasta vanhempana ymmärtää, että äidin ankaruus tarkoittikin sitä, että *se tosiaan välitti* (äiti 47 v, 54).

Äidin rakkautta ja äidin kuria voi pitää myös jonkinlaisina äidin voiman ja vallan ilmaisuina. Ribbens (1994, 174–175) lähtee tutkimuksessaan liikkeelle siitä oletuksesta, että kuri on yksi keskeinen osa äitinä toimimista. Hän pohtii, että jokaisen äidin täytyy jollakin tapaa ottaa kantaa äidilliseen auktoriteettiin tai äidilliseen valtaan. Näin on siinäkin tapauksessa, että äiti itse ei mielellään puhu kurista. Kannanotto voikin olla usein enemmän tiedostamatonta kuin tiedostettua. Hän toteaa, että suhtautumisessa kuriin on kyse erilaisten tarpeiden tasapainottamisesta: äidin itsensä, lapsen ja koko perheen. Äitien kannanotot kuriin heijastavat usein lisäksi heidän käsitystään itse lapsesta. Tutkimukseni eri sukupolvien äidit puhuvat niin kurin puolesta kuin kuria vastaan. Eri sukupolvien

suhtautuminen etenkin fyysiseen kuriin näkyy mielipiteiden muutoksena kohti hellempää keinoja (myös Kemppainen 2000). Ajattelun erot voivatkin aiheuttaa ristiriitaa eri sukupolvien välille. Yksi äideistä on kokenut tilanteen varsin selvästi omaan poikaansa kohdistuneessa kurinpittoon liittyvässä tapauksessa. Hän ei pitänyt siitä *ku [iso]äiti anto tukkapöllö Johannekselle, ni minä muistan loukkaantuneeni tilanteesta, siinä olin eri mieltä, ettei ois saanu niinku hän enää sitte kovasti, en enää hyväksyny sukupolvien ylitse sitä napsautusta* (äiti 48 v, 121). Äidin loukkaantumisen taustalla voi nähdä oman halun välttää lapseen koskemista, mutta samalla halun suojella omaa paikkaansa tai valtaansa toimia vanhempana. Toisinaan äiti joutuu kuitenkin vastentahtoisesti rikkomaan tätä rajaa. Aina fyysisen kurin käyttö ei ole ollut varsinaisesti äidin kuria vaan äidin toimimista odotetulla tavalla, muiden painostuksella:

Kerran jouduin antamaan risua ja jouduin kyllä kärsimään siitä itsekin kovasti. (äiti 47 v, 60)

Mie en ois halunnu piiskaa käyttää, mutta joskus annoin toisten pakotuksesta, mutta en miun omasta tahdosta . (isoäiti 68)

Lapselle kuri on kuitenkin aina ollut yhtä todellista. Ensimmäisen siteerauksen äidin tytär muistaa hyvin tuon *kerran kun sain risusta* (tytär 25 v, 60). Ei hän kuitenkaan pidä kokemustaan huonona vaan on omissa ajatuksissaankin sitä mieltä, että *ei risunkaan ripsuttelemisen ole pahasta*. Ruddicin (1982) näkemysten mukaan äidillinen toiminta vaatii joskus sellaistenkin kulttuuristen asioiden välittämisen, jotka ovat ristiriitaisia hänen omien ajatustensa kanssa. Tässä suvussa ruumiillisen kurituksen käytön voi katsoa välittyneen sukupolvelta toiselle, vaikka yksi suvunjäsenistä, äiti, ei olisi tämänkaltaista kuritusta halunnut edes käyttää.

Äidin kasvattajana toimiminen vaatii myös kärsivällisyyttä ja itsehillintää. Äidin pitää jaksaa huomioida lapsi ja toimia siten, ettei *tule sitä maltinmenetystä* (tytär 25 v, 91). Kärsivällisyyden puute voidaan katsoa myös epäonnistumiseksi toimittaessa vanhempana, äitinä. *Äitiltä ei saa proput palaa, ymmärrätkö en mie tarkoita mitään pahaa, sillä minulla on hyvät lapset ja en mie ehtinyt sillä tavalla kasvat-
taa* (isoäiti, 84 v, 20). Isoäidin lausahdus on hieman arvoituksellinen, selville ei käy miten pahasti hänen omat "proppunsa" ovat palaneet. Joka tapauksessa jotain on tapahtunut. Hän viitanee ainakin yleiseen käsitykseen hyvästä äidistä, joka on kärsivällinen ja kykenevä kasvattamaan. Hänellä itsellä on kuitenkin ollut niin paljon työtä ja tekemistä, että lapset ovat saaneet paljolti pärjätä itseksensä. Joskus hermot eivät ole vain kestäneet ja hän kokee olleensa jotenkin paha lapsiaan kohtaan. Pahuuteen viittaamisessa voi olla yhtymiä myös Saarenheimon (1997) samankaltaisesta tilanteesta tekemään tulkintaan. Hän katsoo, että pahuuteen viittaus on ikään kuin "lainaksi" saatu sana, joka tarjoutuu antamaan selityksen kyvyttömyydelle olla, tässä tapauksessa, hyvä äiti ja kasvattaja. Kyse ei tällöin olisikaan isoäidin pahuudesta, vaan sukupolvikokemuksesta (mts. 136). Isoäidin lausahdus on joka tapauksessa tiivis. Se kertoo muutamalla sanalla paljon menneen ajan ajattelutavoista ja käytänteistä sekä äidin tuntemuksista.

Edellisessä isoäidin lausahduksessa on viittaus myös aikaan, jota ei ole ollut tarpeeksi tai jota on ollut vaikea ehtiä jakaa kaikille. Ribbens (1994, 170) pohtii,

että kärsivällisyys on jossain yhteydessä aikaan: äidin pitäisi yrittää elää lapsen aikataulun mukaan, ei aikuisten, ja tämä kysyy monesti kärsivällisyyttä. Vanhimmankokemusten kokemuksissa lienee totuudenmukaista kuitenkin myös se, että kyse ei ole ollut niinkään ehtimisestä tai joutamisesta vaan siitä, että lapsen vaateisiin ei ole ollut tapana edes vastata. *Kyllähän äiti pisti jyrän alle, eikä se kuunnellu, se kait se pahinta oli* (isoäiti 68 v, 60). Isoäidin viittaus kykyyn kuunnella lasta kuuluu erityisesti nykypäivän lapsenkasvatuksen ihanteisiin. Kasvatuksen on katsottu muuttuneen vanhemman valta-asemasta neuvottelua ja keskustelua korostavaan suuntaan (Korhonen 1999). Keskimmäisen ja nuorimman sukupolven viittaukset äidin kärsivällisyyteen tai sen puutteeseen voivatkin viitata tähän vanhemmalle asetettuun vaatimukseen kuunnella ja ymmärtää lasta, olla läsnä lapselle. Arkipäivän kiireissä se voi olla vaatimus, johon tarvitaan *pitkää pinnaa, hermoja, rauhallisuutta ja ymmärrystä. Äiti tarvitsee ennen kaikkea sitä rakkautta ja pitkämielisyyttä* toteaa eräs äideistä (48 v, 92) ja onnistuu toteamuksellaan tavoittamaan monien muidenkin muistot ja mietteet.

Mitä sitten tapahtuu kun kärsivällisyyden raja tulee vastaan? Kärsivällisyyden menetys näyttäytyy pahimmassa tapauksessa fyysisenä rankaisuna: niskavilloista kiinni pitämisenä, tukkapölyynä, näpsäytyksenä, piiskana. Kuitenkin useimmiten äitiaineiston ihmisten mielissä on huutava äiti. Yksi isoäideistä pohtii, että hyvä äiti olis *semmonen joka ei millonkaan menettäis hermojaan eikä huuva*. Isoäiti joutuu kuitenkin myöntämään että, *kun minä oon aina menettänyt hermoni ja huutanu* (isoäiti 65 v, 67) ja se harmittaa. Nykyrin (1998, 139–144) tutkimissa äidin vihan ilmauksissa juuri lapseen, ei niinkään esimerkiksi mieheen, kohdistuva vihantunne aiheuttaa syyllisyyttä ja katumusta. Tällöin äiti siirtyy pois omalta paikaltaan, hän ei jaksa olla "kunnon äidin" positiossa vaan siirtyy toisenlaisten toimintatapojen piiriin. Seurauksena on tämän tutkimuksen äitienkin niin usein kokema syyllisyys normin rikkomisesta. Lapsen kokemana äidin kärsivällisyyden loppu voi jäädä mieleen pieninä häivähdyksinä, eikä niin kovin merkittävinä asioina. *Äitihän pälättää aina* (äiti 52 v, 44). Joillekin äidin toiminta on kuitenkin jäänyt muistoina kannettavaksi vuosiksi eteenpäin.

Mä aina muistan sen ku äiti opetti mulle, kirjaimia opeteltiin, ne mulla vissiin men aina jotenki sekasin ja äiti pani minut pöydälle istumaan, seisomaan ja sano että siinä minun piti hokia et minä oon pöllö, musta se oli ihan hirvittävää. (äiti 43 v, 98)

Kyseinen äiti kokee, että hänet on kasvatettu tukahduttamaan kaikki omat halunsa ja ajatuksensa. Hän toteaa päässeensä irti tuosta tunteesta vasta 30-vuotiaana: *että hetkinen määki oon joku, ja must oli aivan jännä huomata et semmosenki voi tajuta sitte*. Hän onkin omien lasten kohdalla pyrkinyt toteuttamaan ajatusta, *että ei niinku ajatella et se äiti on täällä ylhäällä ja lapsi täällä alhaalla*. Hänen lapsuusmuistossaan tämä asetelma oli varsin konkreettinen, vaikka hän joutuikin nostetuksi pöydälle äidin silmien eteen.

7.5.1 Huomaamatta, maalaisjärjellä ja yhdessä kasvattaminen

Vaikka kaikkien sukupolvien ihmiset puhuvat yhtä lailla äidin rakkaudesta, kurista ja hermoista, on lasten kasvatuksen taustalla ehkä kuitenkin erilaiset rationaalit. Seuraavassa irtoan hetkeksi konkreettisesta äidin läsnäolosta ja katson

ikään kuin sen taakse. Tällä tavoin katsottuna eri sukupolvien äidin paikkaa kasvattajana voisi kuvata tietyin iskulausein. Vanhimman sukupolven iskulause voisi olla "huomaamatta kasvattaminen". Keskimmaisella sukupolvella tuo lause kuuluisi "maalaisjärjellä kasvattaminen". Nuorin sukupolvi korostaa puolestaan "yhdessä kasvattamisen" ideaa.

Vanhimmalle sukupolvelle on tyypillistä kiertää koko kasvatustieteen sanaa. *Enhän minä osaa kasvattaa, siinä ne on vain kasvannu, sillaa huomaamatta* (isoäiti 79 v, 7). Isoäidin kaltaiset lausahdukset kielivät siitä, että kasvatuksesta ei ole heidän sukupolvensa aikana tavattu puhua, se on ollut jotain hienoa ja ehkä asiantuntijoille ja koululle kuuluvaa. Toisaalta kasvatusta saattaa liittyä vanhimman sukupolven mielissä erityisesti kuriin ja rangaistuksiin (Ojakangas 1997, 35–36), ei niinkään kasvatukseen laajemmassa mielessä. Korhonen (1994, 171) pohtii lisäksi, että sana kasvattaa sen pedagogisoituneessa merkityksessä ei kertakaikkiaan kuulu silloiseen elämänpiiriin. Yksi aineistoni isoäideistä toteaa, kun häneltä kysytään kasvatuksesta, että *en mittää erikoisuutta niille, muuta ku opettanu että pittää tehdä sillon ku minä käskin (...) että, ne on kasvaneet siinä vaan mejän rinnalla* (isoäiti 79 v, 13). Vanhimman sukupolven jäsenet puhuvatkin mieluummin jo aikaisemmin mainitsemani rakastamisen ohella opettamisesta, neuvomisesta, ohjaamisesta, mukana ja rinnalla kasvamisesta. Kasvatus ei ole monellekaan äidille ollut taito tai tavoite sinänsä vaan osa työntäyteisen arkielämän huomaamatonta, muusta elämästä poikkeamatonta kulkua. Lasta on kasvatettu, rakastettu ja kuritettu työn ohella ja avulla.

Äitiaineistossa huomioni herätti erityisesti keskimmaisesta sukupolven naisille kuuluva tapa puhua kasvatuksesta ja toiminnastaan yleensäkin. Kun nämä naiset puhuvat toimistaan kotona ja perheessä, lasten kanssa ja kasvatuksessa, he puhuvat **maalaisjärjestä**:

Tietysti sitä yrittää olla, jokainen tai ainakin mie yrittäny, että olisin hyvä äiti, mutta siin on niin paljon kaiken näköstä et sitä ei varmaan pysty aina, vaikka kuinka yrittää niinku haluais olla, mutta käyttää tota **tervettä maalaisjärkee** ja sen kans yrittää pärjäillä. (äiti 43 v, 59)

Muiden sukupolvien äidit eivät tätä mainitse, ainoastaan yksi nuorimman sukupolven tytär viittaa *kaupunkilaisjärkeen*. Maalaisjärjen ajatusta hakevat myös vetoamiset *sydämen ääneen, tunteeseen, omaan päähän, terveeseen järkeen* tai *talonpoikaisjärkeen*. Edellä siteeratusta äidin puheesta maalaisjärjen mukainen toiminta on jotain mitä tarvitaan arkielämän pyörteissä, jossa kaikki ei aina sujukaan kuten pitäisi. Taustalla on idea hyvästä äidistä, jolta kaikki sujuu ja jonka vaatimukset koskettavat kaikkia äitejä.

Maalaisjärjellä haetaan myös kompromissia tarjolla oleviin kasvatustieteisiin ja omaan käytäntöön: *en oo koskaan ymmärtäny kun puhuttiin joskus 60-luvun lopulla ja silleen vapaasta kasvatuksesta, en oo ikinä sitä hyväksyny ja se on ollu ihan tämmösen maalaisjären ja oman kokemuksen mukanen tää kasvatustieteen metodi* (äiti 45 v, 105). Lisäksi varsinkin tunteella kasvattamisella haetaan erontekoa kirjatietoon: *kirjojahan mä en mitään, kasvatustieteen kirjoja lukenu, et semmosella tunteella mikä sisästäpäin tuntu että näin se pitää olla* (äiti 47 v, 102).

Maalaisjärkeen vetoaminen heijastelee ehkä keskimmaisesta sukupolven paikkaa äiteinä sukupolvien ketjussa. Vanhat mallit lastenkasvatuksessa eivät

oikein tunnu hyviltä ja sopivilta ja uudet mallit ovat voineet tuntua oudoilta tai vääriltä. Vanhimman sukupolven äideillä on useinkin ollut laajempi perheyhteisö ympärillään, mutta näin ei ole enää keskimmaisella sukupolvella. Todennäköisesti maalaisympäristö on vaihtunut suljetumpaan kaupunkielämään, talonpoikainen perintö uusin elämäntapoihin ja -arvoihin (Strandell 1984). Äidin täytyy siis selvitä yksin käyttäen omia kykyjään ja järkeään. 41-vuotias äiti toteaa, että *mä oon aina kuunnellu oikeastaan vain sydämmen ääntä, lapsi on kasvatettu niinku on hyvältä tuntunu ja omien ohjeiden mukaan* (äiti 41 v, 56). Maalaisjärjen käyttöä voikin kaikkiaan tulkita eräänlaiseksi äidin selviytymiskeinoksi. Maalaisjärjen avulla asioiden kanssa *pärjätään, selvitään, yritetään ja päästään eteenpäin*, vaikka asiat tuntuisivat vaikeilta ja tarjolla olisi monia, joskus keskenään ristiriitaisiakin, vaihtoehtoja.

Nuorin sukupolvi eroaa muista siinä, että heillä korostuu kasvatuksen vastavuoroisuus ja yhdessä toimiminen. Äidin läsnäolo kasvatuksessa on toki tärkeää, mutta tätä äidin paikkaa kasvatuksessa halutaan kuitenkin laajentaa ja jakaa. Yhdessä kasvattaminen on äidin kohdistamaa kasvatusta lapseen, mutta myös yhtä lailla lapsen kasvattavaa vaikutusta äitiin. *Vaikka olen itse kasvattajana haluan lasten kasvattavan myös minua* (tytär 19 v, 32). Kasvaminen ei siis ole ainoastaan lapsen tehtävä vaan *lasten kans pitää osata kasvaa mukana* (tytär 18 v, 17). Nuorin sukupolvi muistaa myös korostaa äidin lisäksi isän tärkeää paikkaa lapsen kasvatuksessa. *Isän täytyy olla yhtä täysipainoisesti mukana kasvatuksessa kuin äidinkin* (tytär 24 v, 30) *eikä jättää sitä vain äidin vastuulle* (tytär 28 v, 50). Jos vanhimman sukupolven puheissa kasvatusta saattoi kuulua pikemminkin jonnekin äidin ja perheen ulkopuolelle, siirtyen keskimmaisen sukupolven kohdalla erityisesti äidille, niin nuorimman sukupolven puheissa kasvatusta on hyvin perhekeskeistä, kuuluen itsestään selvästi niin äidille kuin isälle.

7.6 Äidin läsnäolo sukupolvikokemuksena

Oli sitten kyseessä äidin läsnä- tai poissaolo, niin nuorilla näihin suoraan liittyvä puhe on vähäistä ja lyhyttä. Kuva äidistä muotoutuukin epäsuoran kerronnan kautta. Nuoret puhuvat, toisin kuin muut, äidin läsnäolon laadusta, äidin täsmällisestä työssäolosta, "avain kaulassa" -systemistä, äidin urasta ja yhteisestä ajasta. Ehkä nuorten toistaman yhdessäolon toiveen taustalta voisi löytää myös läsnäolevan mutta etäisen äidin (ja isän). Toisaalta nuorten käyttämä kieli kertonee yleisestä käytännöstä, jossa äiti on isän lisäksi säännöllisessä palkkatyössä – poissa – joskin täsmällisemmin (onko isällä lupa epäsäännölliseen läsnäoloon?), jossa lapset ovat iltapäiviä ehkä yksin, jossa yhteinen aika on rajoittunutta.

Toisaalta nuorten puheesta voisi tulkita, että heidän äitiensä läsnäolo on ollut jo kokonaisvaltaisempaa ja myöskin itsestään selvempää kuin aikaisempien sukupolvien äitien. Harrastukset, yhdessä tekemiset ja toimimiset kodissa ja kodin ulkopuolella luovat aikaisempaan nähden erilaista läsnäoloa. Nuorten äidit ovat myös osanneet osoittaa hellyyttään omia äitejään avoimemmin. Äiti on ollut *lämmiin, turvallinen ja kannustava* (tytär 28 v, 52).

Keskimmaisen sukupolven äidin läsnäolon löysinkin pitkälti hoivan ja

huolenpidon välityksellä. Heidän kerronnastaan voisi rakentaa läsnäolevan äidin, joka huomioi lastaan jo omaa äitiään enemmän. Hän on palkkatyöläinen, joka ei ole jatkuvasti läsnä, mutta hän on kuitenkin *tarvittaessa läsnä* (äiti 48 v, 20) kuunnellen, ymmärtäen ja viettäen aikaa lapsen ja perheen kanssa. Tässä on yhtymäkohtia Björnbergin (1992) tutkimuksen ruotsalaisiin vanhempiin. Vanhempien toiveet perheen yhdessäolosta ja yhdessä tekemisestä palautuvat haluun suojella lapsia ja olla osa heidän maailmaansa. Varsinkin äidille huoli lapsesta näyttäytyy myös syyllisyytenä liian vähästä ajasta. Björnberg pohtii, että näiden tunteiden taustalla puhuvat vanhemman ja lapsen muuttuneet suhteet, sekä varsinkin äidin osuuden painottaminen lapsen kehityksessä. (mts. 88–89.)

Keskimmäisen sukupolven äidin huolenpitoa on jopa niin paljon, että mielessä on ajatus, josko tuli tehtyä liikaa. Jäinkin miettimään näiden äitien niin usein ilmaisemia sanoja *liian, liikaa, ehkä liikaakin*. Äiti on yrittänyt, koittanut, tehnyt, touhunnut liikaa.

Ne (vanhemmat) ei hirveesti jutellu mun kanssa, oli vaikee puhua. Itse oon yrittänyt et vois lasten kanssa puhua, koittanu vissiin vähän liikaakin. (äiti 47 v, 74)

"Ehkä liikaakin" -puhe lienee kaikua muuttuneesta yhteiskunnasta ja kasvatuksen ihanteista, muuttuneesta lapsuuden ymmärryksestä ja äitiydestäkin. Omien vanhempien malli ei enää näyttäydy sopivana. Muuttunut äidin malli saattaa tuntua ehkä liiankin hoivaavalta, huomioivalta ja rakastavalta verrattuna entiseen. Yleisemmästä äidin kuvasta, kuten myös omasta äitiydestä, kerrotaan puolustelemaan sävyyn. Suonisen (1993, 25) mukaan jokapäiväiseen puheeseen liittyy vastatodisteluja ja selittelyjä: tunnetaan tarvetta puolustella esimerkiksi omia tekoja, vaikkei kukaan sitä vaatisikaan. Näin näyttävät varsinkin nämä keskimmäisen sukupolven äidit tekevän. Samoin kuin Nykyri (1998, 136–137) huomasi naisten vihapuheessa, niin myös tässä tutkimuksessa äitiydestä puhuttaessa itseä soimataan herkästi ja tehtyjä asioita kadutaan, (*paremmin ois voinu teherä*) selitellään (*minunki ois pitänyt, mutta*) ja suhteellistetaan (*enne on ollu semmonen tapa, mutta ei tänä päivänä*). Joskus itseä lohdutellaankin (*parhaani olen yrittänyt*) ja etsitään muutoksen mahdollisuutta (*sillai en enää*). Lisäksi äidin elämään liittyviä asioita vähätellään (*enhän minä osaa*) ja omille ratkaisuille etsitään ulkopuolista tukea (*mä jo kysyynkin neuvolasta*). Helpotusta äidin elämään tuo sen korostaminen, että kaikki meni kuitenkin ihan hyvin (*kyllä kaikista on ihan kunnollisia muksuja tullut*).

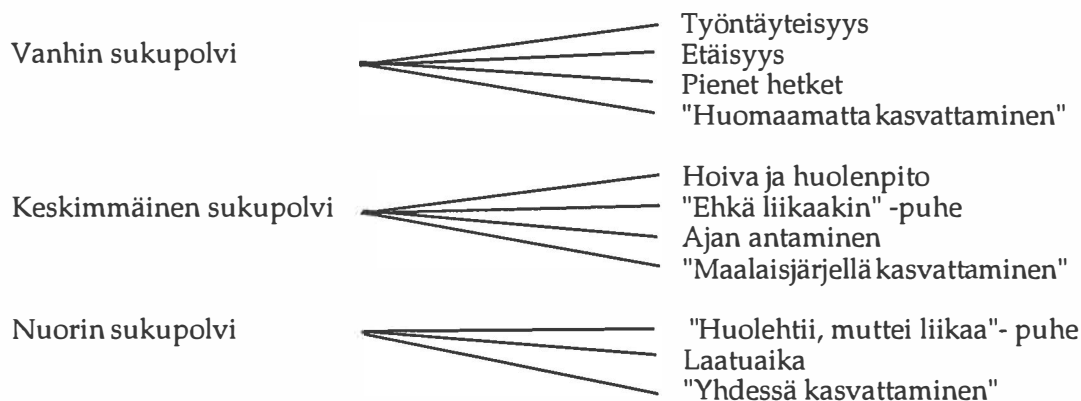
Keskimmäisen sukupolven muisto oman äidin läsnäolosta lähtee useimmiten lausahduksesta *meillä oli isä aina pois, kyllä äiti on yksin meijät hoitanu* (äiti 44 v, 67). Vanhimman sukupolven äidin läsnäolo onkin voinut sijoittua nuorempia sukupolvia useammin kodin piiriin, mutta läsnäolo on kuitenkin jäänyt usein kaukaiseksi, työn ehdoilla tapahtuvaksi. Vanhimman sukupolven elämästä onkin hyvin vaikea irrottaa työtä. Äideistä, kasvatuksesta, elämästä yleensäkin kerrotaan työn kautta. Lukijanakin välillä tuskastuin ainaiseen työn korostamiseen, kunnes hyväksyin, että se on heidän tapansa puhua asioista. Ihanteena on ollut äiti, joka toisella jalalla rukkia polkee ja toisella tuutii lasta (Heikkilä 1999, 238). Työllä saatetaan peittää tai työstää myös tunteet (Nykyri 1998, 172), joita joko ei ole ollut tai ei oikein vieläkään ole soveliasta näyttää tai kertoa. Vanhimmalle

sukupolvelle läsnäoleva äiti on siis hyvin kiinteästi työn touhussa. Kotona oleva äitikin on useimmiten työntäyteinen äiti, työtätekevä äiti (Korhonen 1996, 17). Siten hän on myös monesti etäiseltä vaikuttava äiti.

Oli kyseessä sitten mikä sukupolvi hyvänsä, niin äidin läsnäolo on täynnänsä pieniä asioita. Tuokio äidin kanssa on voinut olla lyhyt, mutta vuosienkin jälkeen muistamisen arvoinen. Näiden hetkien kautta etäinenkin äiti muuttuu läheiseksi ja lapsen silmin turvalliseksi. Tässä yhteydessä voi myös pohtia laatuajan merkitystä: voisiko olla niin, että ei ole olemassakaan mitään erityistä laatuai-kaa vaan kaikki, lyhykäinenkin aika ja läsnäolo lapselle on aina yhtä tärkeää. Merkittävää ei olisi niinkään se, että viettää erityistä aikaa lapsen kanssa vaan se, että on läsnä lapselle (ks. myös Ribbens 1994, 171.) 74-vuotiaan isoäidin lausahdus on lyhyt, mutta siihen sisältyvä sanoma sitäkin suurempi:

(Äiti) se on ihana, se on hyvä. Pienenä ottanu syliin ja pitäny lapsena.
(isoäiti 74 v, 77)

Kuten äidin poissaolon kertomuksista niin myös äidin läsnäolon kertomuksista olen kuvioon 3 koonnut tiivistetysti ja pelkistetysti keskeisimmät äidin läsnäoloon liittyvät piirteet eri sukupolvissa. Keskeisinä sisältöinä toimivat sukupolvesta toiseen huolenpidon piirteet ja ajasta puhuminen. Myös äidin toiminta kasvattajana saa omat erityispiirteensä eri sukupolvissa.



KUVIO 3 Äidin läsnäolon keskeisimmät piirteet eri sukupolvien kertomuksissa

8 ÄIDIN PAIKKA ON KOTONA – ÄITEJÄ JA USKOMUKSIA

Vahinko etteivät äidit saa lähteä milloin heitä huvittaa ja ruveta nukkumaan ulkosalla. Varsinkin äidit sitä toisinaan tarvitsisivat.
(Tove Jansson)

Äidin läsnäolon ja poissaolon tarkastelun kiinnekohtana on pitkälti toiminut koti. Toinen tärkeä seikka on ollut äidin ja lapsen välinen suhde: äiti on läsnä tai poissa suhteessa lapseen. Nämä kaksi toimivat myös lähtökohtana tässä luvussa, jossa paneudun tarkemmin juuri uskomuksiin. Olenhan toki jo edellisissä luvuissa tarttunut kohtiin, joissa uskomukset näkyvät, mutta nyt nuo uskomukset saavat päähuomion. Tarkoitukseni ei ole lähteä tyhjentämään kaikkia mahdollisia uskomuksia tästä aiheesta, se olisi tehtävänäkin mahdoton. Lisäksi olen tutkijana kulttuurini jäsen: yhtä lailla kuten tutkittaviin, niin myös minuun vaikuttavat kulttuurin uskomusjärjestelmät. Minullakin on omat uskomukseni. Voin vain yrittää olla näistä mahdollisimman tietoinen ja lisäksi avoin tutkittavien ajatuksille. Silti joku toinen voisi nähdä uskomukset eri tavalla ja eri merkityksessä.

Paikantaessani uskomuksia aineiston kertomuksista lähdin etsimään niitä erityisesti tilanteista, joissa äiti vertaa itseään hyvään äitiin (*haluisin olla hyvä äiti, mutta...; en ole hyvä äiti...*) tai joissa nykyistä verrataan entiseen (*ennen oli selkeempää kun äidit oli kotona*). Paikansin uskomuksia myös kohdista, joissa äidin pitäisi, tulisi tehdä tai olla jotain (*äidinhän pitäisi...*). Näissä kohdissa äitiyteen ja äitinä toimimiseen otetaan siis jollakin tapaa kantaa: perustellen, arvioiden, puolustellen. Etsin uskomuksia myös varsin selkeiden sanontojen tai metaforisten ilmausten muodossa (*äiti on kodin sydän*). Muille mahdollisille uskomuksille esitän aina kohdallansa tulkintaperusteen. Yhteistä näille kaikille äitiyden uskomuksille on, että ne liittyvät ideaaliseksi koettuun äitiyteen.

Tein myös uskomusten esittämistä koskevan ratkaisun. Vaikka aineistoni on laaja, en kuitenkaan lähtenyt laskemaan erilaisten uskomusten esiintymisen tiheyttä. Päätös johtuu äitiaineiston luonteesta. Perusteita laskennalle olisi antanut kaikkia haastateltavia yhdistävä kysymys tai teema, nythän näin ei äitipuheidenväisillä kohdalla ole. En siis tuo esille sitä, kuinka paljon uskomuksia haastatellut esittävät vaan *mitä* uskomuksia he esittävät. Esitän uskomukset ryhmissä, joista

ensimmäisessä korostuvat äitiin ja kotiin liittyvät uskomukset. Toisessa ja kolmannessa ryhmässä korostuvat äitiin ja lapseen liittyvät uskomukset, siten että ensinnä keskityn äidin ja lapsen väliseen suhteeseen ja toisena äitiin kasvattajana. Lopuksi esitän vielä omana ryhmänään ennen–nyt-vertailuun liittyvät uskomukset.

8.1 Äiti tykkää olla kotona

Äiti tykkää olla kotona, huolehtii ja hoitaa kotia ja lapsia, aviomiestäkin.
(isoäiti 70 v, 17)

Äiti tyytyväisenä huoltamassa ja hoivaamassa kotia ja koko perhettä on ehkä se kuva, johon äitiä yhä vieläkin verrataan. Konkreettisenä tuota kuvaa voisi hakea esimerkiksi suomalaisen kuvataiteilija Martta Wendelinin töistä. Hänen herkät ja rauhalliset kuvauksensa äidin hetkistä kodin askareiden ääressä ovat kuvittaneet esimerkiksi *Kotilieden* kansilehtiä (ks. Jokinen 1996, 192–193). Ajatukset äidin tärkeydestä kodille ovat näkyvillä myös aineistoni ihmisten kertomuksissa. Sukupolvesta riippumatta äiti ja koti sidotaan kiinteästi yhteen. Nuo ajatukset saavat muotonsa tavallisesti varsin lyhyinä, usein kiteytyneinä sanontoina, joita yhdistää metaforinen sävy:

Äitihän on tietysti sellainen kodinhaltija (isoisä 72 v, 52)
Äiti on kodin hengetär (isä 56 v, 22)
Äiti on kodin sydän (äiti 44 v, 66)
Äiti on perheen henkinen johtaja (isä 43 v, 107)
Äiti on perheen koossapitäjä (isä 42 v, 106)
Äiti luo perheeseen lämpöä (tytär 18 v, 17)

Edellisten kaltaiset uskomukset ovat lyhyitä, mutta sellaisinaankin perin voimakkaita. Hengetär, haltija, johtaja, koossapitäjä ja sydän luovat mielikuvan äidistä, joka on paitsi fyysisesti niin myös henkisesti läsnä kodissa. Äiti on lujasti kiinni kodissa. Erään äidin esiin tuoma miete, että *sellainen on kodin ilmapiiri kuin on kulloinkin äidin mieliala* (äiti -, 1) jatkaa samaa ajatusta ja laskee äidin harteille vastuun koko kodin onnesta tai onnettomuudesta. Kyseisen äidin lapsuudessa kotiolot olivat olleet hänen kertominaan surulliset ja synkeät pääasiassa isän alkoholin käytön ja väkivaltaisuuden vuoksi, mutta silti hän lukee perheen sovun ja ilmapiirin äidin vastuulle. Oma perhettään ajatellessaan hän toivoo, *ettei äidin heikko itsetunto toistuisi lapsissa*.

Mielenkiintoisen juonteen näiden kiteytyneiden ja metaforisten uskomusten esiintymiselle tuo seikka, että en juurikaan paikantanut niitä naisilta ja äideiltä vaan toistuvammin miehiltä ja isiltä. Etenkin erilaiset äidin johtajuuteen viittaavat uskomukset toistuvat miesten kerronnassa. Johtajuus ja hallitsevuus ovat hyvin voimallisia ja maskuliinisia ilmauksia, joihin liittyy myös ajatus vallasta. Ehkä äidit eivät pidä itseään kodin johtajina tai haltijoina näin suorasanaisesti. Ehkä ne muutenkin ovat enemmän miesten käyttämiä ilmauksia. Sen sijaan perhehistorian kulussa perin naisellisina ja äidillisinä pidetyt määreet (ks. Häggman 1994, 187)

lämpö, sydän ja sielu istuvat jo äitienkin puheeseen.

Äidin läsnäolon kertomuksista toin esille eräänlaisen emännöisyäitiyden, äidin, joka kotioloissa huolehtii ja touhuaa enemmän kuin ehkä tarvitsisikaan. Yksi keskimmäisen sukupolven isä kokoaa hyvin tämän äitiyden idean: *hyvä äiti hoitaa kotia hyvin ja lapset, ja saa kaikki työt tehtyä* (isä 48 v, 12). Pelkkä lastenhoito ei siis riitä oikeuttamaan äidin kotonaoloa. Emännöisyäitiys valaiseekin omalla tavallaan äidin ja kodin suhdetta, äidin paikkaa kotona. Emännöisyäitiyden taakse voisi lukea yhteiskuntamme kantamia uskomuksia siitä, että pelkkä kotonaolo on toisaalta tärkeää, mutta toisaalta myös jollakin tapaa väheksyttävää ja ei niin kovin arvokasta. Jotta kotonaolosta tulisi arvokkaampaa, siellä täytyy touhuta, tehdä työtä ja näyttää, ettei ole ollut laiska (ks. Böök 1997, 50; myös Gordon 1990; Welles-Nyström 1996). Äitiaineistosta näitä uskomuksia ei voi lukea suoraan, mutta ehkä äitien työntäyteisen ja huolehtivaisen puheen taustalle ne voisi kuitenkin asettaa.

Äidin kotoiseen huoltotyöhön ottaa eräs äiti vahvasti kantaa sanomalla, että *koti ei ole huoltopaikka, jossa äiti huoltaa*. Vähän myöhemmin hän kuitenkin toteaa, että *äidin rooliinhan kuuluu nää huolto tietysti* (äiti 52 v, 44). Tämä äiti vastustaa hyvään äitiin liitettyä huolenpidon taakkaa, mutta toisaalta näkee sen myös äidille *tietysti* kuuluvaksi. Nämä toteamukset ilmentävät sitä, että erilaiset käsitykset ja uskomukset elävät yhdenkin ihmisen arkipäivässä vaihtelevasti. Äidit elävät erilaisten, usein ristiriitaisten odotusten keskellä. Odotuksiin usein liittyvä vanhan ja uuden ajan kohtaaminen ei aina ole kivutonta. Yksi äideistä on lapsuudessaan joutunut tekemään paljon töitä, minkä pohjalta hän arvioi omaa äitiytään:

Minunki ois pitäny vaatia paljo enempi, ois pitäny sängyt petata ja jokaisen tehdä oma ossuutesa, mutta ei se kyllä menny ihan sillee. (äiti 43 v, 62)

Äidin mielessä on oman lapsuuden malli, jossa lapsetkin olivat jatkuvasti mukana töiden jaossa. Hänen äitiytensä ajoittuu kuitenkin jo aikaan, jolloin lapset ovat *päässeet helpommalla*, kuten hän asian ilmaisee. Ehkä kuitenkin enemmän olisi voinut vaatia ja vähemmän tehdä itse. Sovittelu näiden kahden mallin välillä on vieläkin mielessä. Saman kriittisen arvion äitinsä toimista antaa hänen tyttärensä. Hänen mielestään äiti olisi voinut *olla tekemättä sit, jos muut ei tehny* (tytär 23 v, 62). Äidin ei tarvitsisi tehdä kotona kaikkea. Tyttären ajatus on kuitenkin siinä mielessä ideaalinen, että hänellä ei ole omaa äitiyden kokemusta.

Äidin huoltamista ja hoivaa siis myös vastustetaan. Tavallisimmin tämä näkyy äidin läsnäolon kertomuksissa esille tuotuina "ehkä liikaakin" ja "mutta ei liikaa" -puheina. Äidin pitäisi huoltaa ja hoivata, mutta ei kuitenkaan liikaa. Muutamissa haastatteluissa liiallisen huolenpidon vastustaminen on saanut sanonnan muodon. Yksi äideistä kertoo varoneensa tekemästä kaikkea lapsen puolesta ja tietääkin sanonnan, että *visuäiti kasvattaa laiskoja tenavia* (äiti 42 v, 73), eli että ahkera äiti kasvattaa laiskoja lapsia. Arvioidessaan omaa äitiään toinen äiti toteaa, että *liialla tekemisellä, liiallisella hoivaamisella ja huoltamisella ei tehdä itsenäisiä ihmisiä vaan itsepäisiä ihmisiä* (äiti -, 103). Kyseisen äidin 80-vuotias äiti myöntääkin olleensa ylihuolehtiva yrittäessään olla sopiva äiti. Hän kuvaa haastattelussaan tilanteita, joissa hän on äitinä joutunut määrittelemään tekemisiään suhteessa johonkin "parempaan" malliin. Esimerkiksi hän pohtii, ettei ole osannut antaa

turvallista taustaa lapselleen, vaikka jokaisen vanhemman pitäisi sellainen lapselleen tarjota. Tätä yrittäessään hän on säikkynyt lapsen sairauksia, miettinyt kurituksen malleja ja pelännyt, josko lapset ovat osanneet käyttäytyä sopivasti. Vielä edelleenkin hän tuntee, ettei ole osannut olla turvallinen vanhempi.

Äidin läsnäolon ja poissaolon tematiikkaan liittyy myös ihanne kotiäidistä. Vaikka Suomessa ei kotiäitiys koskaan saavuttanut sellaista korostunutta asemaa kuin suuressa osassa muuta Eurooppaa tai Yhdysvaltoja (Julkunen 1994), niin tähän liittyvät ajatukset ja käsitykset toistuivat aika ajoin. *Ihannetapaus olis tietysti, että äiti olis ihan kotiäiti, vois luoda sellaisen kotoisen turvallisen ilmapiirin lapselle kasvualustaksi, olis niinkun sellanen kodin hengetär* (isä 56 v, 22). Haastateltujen joukossa oli kuitenkin vain kaksi selvästi kotiäidiksi itsensä laskevaa naista (sillä varauksella, että tätä ei aineistossa kysytty erikseen, joten kotiäitiys tulee ilmi vain, jos kertoja sen mainitsee). Toinen heistä, isoäiti, on kiitollinen siitä, että hänellä on ollut aikaa seurata lapsia ja olla ilman työssäkäyvän äidin kiirettä ja työpainetta. Hänen mielestään *kotiäidillä on enempi aikaa lapselle* (isoäiti 82 v, 47). Tavanomaisempi, tai ainakin aineistoa paremmin kuvaava on kuitenkin toisen isoäidin muisto:

Papsukii (aviomies) ol ain verstaas aamuviirest ilta pimiää, lapset ol äirin kaa kotoon, ei niit vieraalle hoirettavaks viäty, äirit sen korin hoisivatten ja lapsetkii siin saman, pitihää niit opettaa ihmisten tavoil (...) enhää minäkää viaraan töihin lähteny, vast ku Ritu ol kouluu käynny jo usiamman vuaren. (isoäiti 72 v, 25)

Ehkä hieman yleisillä tämä isoäiti kertoo itse hoitaneensa lapset, kuten äitien toisaalta itsestään selvästi kuuluikin tehdä. Lapset hoidettiin ja kasvatettiin töiden ohessa. Eroa näille kahdelle kotiäidille voisi hakea mahdollisesta kaupunkilais- ja maalaistaustasta: toinen kertoo varsin keskiluokkaiseen sävyyn kotonaolon hyvyydestä, toinen pikemminkin toteaa asian vain olleen niin, isät olivat poissa ja äidit läsnä.

Kotiäideistä puhuminen erottelee myös sukupolvia. Vanhimman sukupolven tuottamat käsitykset puhuvat joka tapauksessa äidin kotonaolon puolesta, vaikka hieman kierrellenkin: *Saahan hällä ura olla, mutta kyllä hänen huolehtia pitää lapsistaan* (isoäiti 69 v, 12). Keskimäinen sukupolvi tekee kotonaoloon jo pientä rajoitusta: *Äidin paikka on kotona lasten ollessa pieniä* (äiti -, 103). Nuorimalla sukupolvella on kotiäitiydestä jo vastakkaisia uskomuksia: *Kotiäiti ei ole parempi kuin työssäkäyvä tai opiskeleva äiti* (tytär 24 v, 122). Vaikka tytär puolustaa-kin erilaisia äitiyksiä, lausahduksellaan hän ottaa kuitenkin kantaa uskomukseen, että kotona oleva äiti on parempi muita.

Äitiaineistossa oli siis runsaasti varsin perinteisinä pidettäviä ajatuksia kotiäidistä. Sen sijaan vastatessaan alkuperäisen haastatteluaineiston kysymykseen 'millainen on hyvä äiti', eivät haastateltavat liittäneet hyvään äitiin kotiäitiyden vaatimusta lainkaan (Perälä-Littunen 2001). Kotiäitipuhe näyttäisi siis riippuvan siitä, missä yhteydessä äideistä puhutaan. Pelkästään äidin hyvyydestä kysyttäessä kotiäitiys ei näyttäydä oleellisena, mutta muissa yhteyksissä kylläkin. Joka tapauksessa kotiäidin ideaali ei ole irrallinen suomalaisen äitiyden kuvasta.

Äidin kotonaoloon liittyvät uskomukset palautuvat toistuvasti siihen, mikä on hyväksi lapselle. Seuraavassa lähdenkin tarkemmin katsomaan äitiä ja lasta yhdessä.

8.2 Oma äiti paras äiti

Äidin poissaolon kertomuksista etsin vastauksia kysymykseen kuka hoitaa lasta äidin poissaollessa. Varsinkin vanhimmassa sukupolvessa koko suku, joskus jopa koko kylä näyttäytyi tärkeänä ja vastuullisena vastattaessa lapsen hoidosta ja kasvatuksesta. *Minäkii olen kasvanu isossa perheessä, jossa oli sanottiin pappi ja mamma, sitten oli äiti ja isä, oli kaks setää, tättiä oli sielä, oli tuota jokaisella tietysti määrätynlainen seuranta lapsen kasvuun ja kehitykseen* (isoäiti 70 v, 39). Myöhemmillä sukupolvilla yhteiskunnalliset tahot ovat ottaneet yhä enemmän vastuuta lapsen hoidosta. Variaatio käytänteissä halki sukupolvien on siis varsin laaja. Tästä huolimatta kaikissa sukupolvissa uskomusten tasolla *omaa äitiä* pidetään lapsen parhaana hoitajana:

Arvelen lapsen varttuvan parhaiten äidin rakkaassa hoidossa (isoisä 80 v, 69)
 (Äiti) hoitaa ite, siis käsillään hoitaa lapsen (isoäiti 80 v, 103)
 Hyvä äiti hoitaa itse lapsensa (äiti 53 v, 11)
 Oma äiti on lapsensa paras hoitaja (tytär 20 v, 40)
 Äidin syli on lämpöisin (tytär 18 v, 15)

Aikoinaan ydinperheideologia satoi äidin ja lapsen yhteen, mutta varsinkin toisen maailmansodan jälkeen yleistyivät (kehitys)psykologiset teoriat äidin ja lapsen tärkeästä, jopa symbioottisesta, suhteesta sekä äidin suuresta vastuusta lapsen hyvinvoinnille (ks. Nätkin 1997; Heikkilä 1999). Teorioiden luomilla kuvilla on ollut varsin kauaskantoiset vaikutukset isän ja äidin määrittelyihin ja haastateltavien tuottamien uskomusten välityksellä nuo ajatukset ovat edelleenkin olemassa. Oman sävynsä uskomuksiin tuo myös se, että oma äiti korostuu nimenomaan äitien ja naisten puheessa.

Äidin keskeistä paikkaa lapsen elämässä ilmentää myös uskomus siitä, että äidin läsnäolo lapselle on isän läsnäoloa tärkeämpää. Vain äiti pystyy tarjoamaan lapselleen erityisen, syvästi emotionaalisen suhteen ja huolehtimaan lapsen hyvinvoinnista (Brown & Small 1997; Lupton & Barclay 1997, 147). Varsinkin vauva-aikana äidin uskotaan olevan isää tärkeämpi vanhempi. Näin nähdään aineistossanikin halki sukupolvien, oli lapsia tai ei.

Tietysti sillo kun lapsi on aivan pieni siis puhutaan vauvasta, silloin äidin rooli on minun mielestä tärkeempi, mutta mitä enemmän lapset kasvaa niin se tasaantuu siinä, että pikkuhiljaa isä pystyy tekemään aivan samalla tavalla lapsen kanssa asioita ku äitiki. (tytär 25 v, 90)

Tämän tyttären pohdinnan taustalla on, vastoin suurinta osaa nuorinta sukupolvea, jo kokemus äitiydestä. Äidin tärkeyttä perustellaan sillä, että vain *äiti synnyttää* ja vain *äiti voi imettää* tai, kuten eräs isä asian ilmaisee: *se lapsi tavallaan kasvaa äidin kylkehen kiinni* (isä 43 v, 107). Isä nähdään hieman *sivusta seuraajana*, sillä *isän huolet* alkavat vasta myöhemmin, kun lapsi *enemmän kasvaa*. Asiaa saatetaan myös pitää hyvin luonnollisena tilanteena, sillä *useimmiten lapsilla on läheisemmät välit äitiin kuin isään* (äiti 50 v, 126). Sitten myöhemmin *isäki tottakai saa olla hellä ja tämmönen rakastavainen, mutta enemmän ootan sitä äidiltä*, isän tehtävä on enemmän *toiminnan puolella* (poika 22 v, 98). Äiti hoitamassa ja isä leikkimässä on lujassa

istuva vanhemmuuden "työnjako".

Nykypäivän vanhemmuuskeskustelua määrittää kuitenkin hyvin pitkälle käsitys jaetusta vanhemmuudesta tai tasa-arvoisesta vanhemmuudesta. Kuronen (1999, 273) kritisoi sitä, että näiden kautta ehkä liikaakin yleistetään vanhemmuuden tapoja ja siten saatetaan peittää todellisemmat käytänteet. Jaetusta vanhemmuudesta on tullut se oikeana pidetty tapa puhua vanhemmuudesta (myös Welles-Nyström 1996). Tämä tasa-arvoliturgia näkyy myös joissain aineistoni haastatteluissa, jättäen kuitenkin mahdollisuuden nähdä asia toisinkin. Eräskin äiti on sitä mieltä, että *tasa-arvoisuus vanhempien välillä on säilyttävä*. Kuitenkin haastattelun kuluessa hän sanoo, että *äidin paikka on kotona varsinkin lasten ollessa pieniä*. Hän myös toteaa, että *isän tehtävää on huolehtia perheen toimeentulosta* (äiti -, 103). Samalla tavalla toinen äiti on sitä mieltä, että *isän ja äidin roolit pitäis olla samat*, mutta myöhemmin kuitenkin toteaa, että *äiti on aina niinku lähempänä lapsia kuin isä* (äiti 49 v, 47). Myös nuorimmalla sukupolvella on ristiriitaisia käsityksiä. 19-vuotias tytär on sitä mieltä, että *isässä ja äidissä ei oo mitään eroa, toinen vaan on isä ja toinen äiti*. Hieman myöhemmin hän kuitenkin esittää, että *tietysti äidin merkitys on suurempi, koska äiti enemmän huolehtii lapsista* (tytär 19 v, 51).

Edellisten kaltaisissa esimerkeissä näkyvät selvästi tapamme tuottaa haastattelutilanteessa keskenään ristiriitaisiakin näkemyksiä, niin yleisempiä kuin henkilökohtaisempiäkin. Mieluusti vedotaan tasa-arvoiseen ja isää ja äitiä yhdistävään vanhemmuuteen, mutta silti rinnalla elävät perin erilaiset tavat nähdä asia. Haastattelujen perusteella ei voi tulkita näkemysten paremmuutta suhteessa toisiinsa tai todellisen perhe-elämän kuvioita. Voi vain todeta, että nämä erilaiset näkemykset ja uskomukset ovat olemassa. Äidin merkitys ei kuitenkaan ole pelkästään joidenkin "ulkopuolisten" uskomusten tuottamaa. Myös äidit osaavat itse tehdä omasta läsnäolostaan ja osaamisestaan tärkeän asian, tärkeämmän kuin isän.

No, mikäli hän (isä) pystyy niitä (lasten hoito) tekemään, että jos se kovin törppöilyksi menee niin silloinhan se tietysti on parempi, että hän ei kovin paljon niihin sekoja, jos hän on näppärä mies ja pystyy niin joitakin asioita on varmasti kotitöissä, missä hän hyvin kokee pärjäävänsä ja ettei jouvu niinku moittimisen kohteeksi, että sillä tavalla alennetaan niinku isän arvoa, et jos hänet pannaan semmos sopimattomiin tehtäviin, et jokainen tarvii sen oman arvonantonsa sekä äiti että isä. (äiti 48 v, 121)

Äidin selostus saattaa hieman huvittaakin, mutta toisaalta se osoittaa pelottavanakin selkeästi sitä valtaa ja vastuuta, jota äidillä kotona on. Äidin arvo on sidoksissa kotiin, isän arvo on jossakin muualla. Koti on äidin osaamisen valtakuntaa. Samalla uusiutuu uskomus siitä, että kodin- ja lastenhoitoon liittyvät tehtävät eivät oikein kuulu isälle, mutta äidiltä ne hoituvat luonnostaan: äiti tietää mitä pitää tehdä (Parke & Stearns 1993, 164–166; Lupton & Barclay 1997, 147). Korhonen (2000, 5) toteaa lisäksi, että tässä naisen ja äidin valtakunnassa mies on usein vain vierailija tai auttaja, ja tätä asetelmaa nainen tulee itsekin uusintaneeksi kiittäessään miestänsä avusta. Toisaalta äidit osaavat hakea isälle myös toisenlaisia, läsnäolevampaa ja osallistuvampaa paikkaa. Äidin ja lapsen muodostamaa tiivistä kehää halutaan murtaa:

Tietysti pitäis ottaa myös isä huomioon, ettei äiti ois hirveen itsekäs, että antaa myös tilaa isälle olla sen lapsen isä, osallistua sen hoitoon, (äitin) pitäis viisaasti osata väistyä myös vähän syrjään. (äiti 47 v, 102)

Vaikka äiti haluaakin isän mukaan, hän tulee kuitenkin painottaneeksi äidin osuutta. Äiti on se, jonka tulisi viisaasti ja epäitsekästi antaa tilaa isälle. Isän tila ja läsnäolo on näin ajateltuna edelleenkin äidin vallan alla. Milloin isä tulee ottamaan tuon oman tilan? Siihen tutkimukseni ei pysty vastaamaan muutoin kuin nuorimman sukupolven tulevien isien lupauksina.

Äidin ja lapsen suhdetta sekä äidin merkitystä pohtivat varsinkin keskimäisen sukupolven edustajat. Heidän uskomustensa runsaus kuvaa jälleen tämän sukupolven paikkaa erilaisten näkemysten välimaastossa. Vähiten tätä asiaa koskevia uskomuksia esittivät vanhimman sukupolven edustajat. He eivät puhu äidin merkityksestä samalla tavalla kuin nuorempien sukupolvien edustajat. Samaan huomioon päätyi myös Helsti (2000) tutkiessaan synnytykseen ja äitiyteen liittyvää kulttuurin murrosta Suomessa 1900-luvun alkupuolella ja keskivaiheilla. Hän kertoo hämmästyneensä sitä, miten vähäisinä nykyaikaiset familistiset ja psykologiset äitiyden ja lapsuuden tulkinnat näkyivät aineistona olleissa kotisyntytyskirjoitelmissa. Muistelmansa pääasiassa 1920–1960-luvuille ulottavat ihmiset vaikenivat täysin esimerkiksi äiti–lapsi-suhteesta (mts. 24, 35).

Nuorimmalla sukupolvella oli jo odotetustikin keskenään hyvin erilaisia näkemyksiä äidistä. Toisaalta äiti nähdään vanhempana, jolla on päävastuu kodin ja lasten hoidossa. Toisaalta äiti on toki tärkeä, mutta *pitää kuitenkin myös omasta hyvinvoinnistaan huolen, jolloin on tämmönen onnellisempi ja tietenkään se sitten välittyy sille lapselle* (tytär 27 v, 43). Äiti saa myös *ajatella itseään*, hänellä saa olla *omia juttuja ja oma elämä*, hänen ei tarvitse olla *pelkästään lapsiaan varten*. Nuorimman sukupolven uskomuksissa on näin ollen myös ristiriidan aineksia, perinteet ja nykyaika etsivät paikkaansa. Pohjola kirjoittaa (1999, 137), että vanhan ajan äidin mallista, elämäntavasta, arvopohjasta, naiseudesta, suhteesta toiseen, itseen, työhön ja lapsiin juuri mitään ei ole siirtynyt uuden ajan tyttärille. Nuorimman sukupolven haastattelut eivät kuitenkaan tue tätä ajatusta. Nuorten ajatuksissa ja uskomuksissa 'vanha aika' on edelleenkin olemassa, 'uudet' ajatukset eivät ole niitä pystyneet kumoamaan vaan pikemminkin kyse on sekoittumisesta, rinnan elämisestä ja pienestä kilpailustakin.

Eri sukupolvien kantamien ajatusten ja uskomusten rinta rinnan eläminen ja samankaltaisuus korostuivatkin miltei häkellyttävänä kun äidistä kerrottiin kasvattajana. Vaikka äitiaineistossa paikka paikoin varsin selvästi vierastetaan kasvatusta (myös Hoikkala 1993), ei tämä ole täysin peittänyt alleen äitiin kasvattajana liitettyjen kertomusten ja ilmausten rikkautta.

8.3 Äiti tärkein kasvatuksessa

Ensimmäiseksi on se kasvatustalon ongelma, nähdään kuinka äiti toimii kasvattajana, siinä on sitä taas saa miettiä monta kertaa teinkö oikein. (isoäiti 82 v, 47)

Äidin läsnäolon kertomuksissa toin esille asioita, jotka korostuvat, kun puhutaan

äidistä kasvattajana. Äidin rakkaus, äidin kuri ja äidin hermot ovat osa äitien arkista kasvatustyötä lasten kanssa, mutta samalla myös osasia, jotka uskomusten tasolla rakentavat kuvaa hyvästä äidistä. Hyvä äitihän *kasvattaa lapsensa huolella ja rakkaudella, hän osaa rangaista tarvittaessa, mutta ei ole kuitenkaan liian ankara* (tytär 20 v, 57). Lisäksi hyvän äidin *perusedellytys on olla sellaanen hermonsa hallitseva* (isä 53 v, 55). Äidin rakkauden, kurin ja hermojen taustalla on kokoavana edellä siteeratun isoäidinkin ilmaisema ajatus äidin tärkeästä ja usein vaikeasta paikasta lastenkasvatuksessa. Tähän vetoavat aineistossani niin vanhat kuin nuoret, miehet ja naiset:

Äiti osoo kasvattaa lapset hyvin (isoäiti 76 v, 31)
 Kyllä äitille kuuluu olla lasten kasvattaja (isoäiti 69 v, 12)
 Äidin rooli on kasvattajana keskeisin (isoisä 69 v, 124)
 Kasvatusvastuu on ehkä enemmän äideillä (äiti 50 v, 126)
 Äitin tehtävä on se jälkipolven kasvattaminen (äiti 48 v, 121)
 Kyllä kasvatus on enempi niin kun äitien tehtävä (äiti 40 v, 25)
 Äiti on lapsen ensimmäinen opettaja (tytär 20 v, 57)
 Äiti on ihannekasvattaja (poika 20 v, 104)

Uskomuksista huokuu äidin vastuullinen paikka ja tehtävä lasten kasvattamisessa. *Et siinä eroaa ihmiset toisistaan, et minkälaista he ovat saaneet äidiltään* (äiti 48 v, 121). Uskomusten sanoma on, että äiti osaa ja kykenee kasvattamaan lapsensa paremmin kuin kukaan muu. Loppujen lopuksi lapsen onnistuminen tai epäonnistuminen elämässä on äidin vastuulla ja kiinni äidin onnistumisesta kasvatuksessa. Yksi äideistä pohtii tätä asiaa tyttärelleen varsin osuvasti: *Mie annan siun niiku ittes pärjätä ja siullon siun oma elämä mitä sinä elät, että jos sie onnistut hyvin elämässä ja opiskeluissas, se on siun ansio, mutta jos siusta tulee joku renttu, hurja tyyppi, ni sillo se on miun virhe* (äiti 48 v, 39). Tässä kohden haastattelijana toimiva tytär kysyy, eikö hän sitten ole 'renttu', ja äiti vastaa: *Et, ni minä tunnen itseni tässä hyväksi kasvattajaksi.*

Erilaisten vaatimusten edessä äiti voi tuntee kyvyttömyyttä siitä, *ettei sitä osaa kasvattaa* (äiti 47 v, 74), mutta silti pienoista ylpeyttä, että *lapsista on tullu hyviä ja kunnon kansalaisia ja hyvin menestyneet* (isoäiti 84 v, 4). Rehellisen, työteliään, rikollisia polkuja välttävän ja parempaan pyrkivän kunnon kansalaisen idea toistuu aineiston äitien puheessa sukupolvesta toiseen, niin jo tuloksena kuin vasta toiveenakin. Hirsjärvi (1981) toteaa, että suomalaisessa kasvatustutkimuksessa ja kasvatuksen päämääräajattelussa toistuu keskeisenä "kunnon kansalaisen" idea. Tämä oli hänen haastattelututkimuksessaan yleinen vastaus kun äideiltä kysyttiin, millaiseksi he haluaisivat lapsensa kasvavan. Nätkin (1997, 183–185) pohtii puolestaan, että kunnon kansalaisen kasvattamisesta puhutaan eniten juuri silloin, kun lapsilla on joitakin ongelmia. Hänen mielestään äidin ei oletetakaan toimivan, ainakaan suomalaisessa kulttuurissa, pelkästään siltana ja normien välittäjänä, vaan hänen oletetaan voittavan jopa sosiaalisen perimän, kuten isän juoppouden. Ruddick (1982, 77–85) näkeekin, että äidin tehtävistä vaikein ja tärkein on kasvattaa yhteisön hyväksymä lapsi, "kunnon kansalainen". Tässä tehtävässä äiti joutuu välittämään lapselleen myös niitä kulttuurin aineksia, jotka saattavat olla ristiriidassa hänen omien ajatustensa kanssa. Toisaalta äidillä on myös valta toimia toisin, jättää valmiit vaihtoehdot ja määrittellä tilalle uudet mallit toimia ja ajatella (ks. Honkonen 1993). Erityisesti uskomusten keskeinen

piirre on, että ihminen voi tiedostaa yleisen ajattelun, mutta silti muodostaa itselleen tästä poikkeavan näkemyksen. Yksi isoäideistä päätyi tähän ratkaisuun:

Kyllä kait se vähän se kurinpito, kait minä sitä koittelin pittää, mutta liekki sen kummempoo tullu, immeisiähän teistä on näkynnä tulleen. Paljon paremmin minä onnistuin sen pojan kanssa kun se oli niin kiltti, minä osasin siihen suhtautua niin että minä osasin olla tukena sille, kaikessa tässä elämässä. No minä taas yhen kerran tulin koulusta väsyneenä ja se poika ol keitännä kahvin ja ol hyvin noin murheellisen näkönen ja sitä juotiin siinä ja poika sanoo "sain kolomosen algebran kokkeista", **minä aattelin että nyt se ois vanaha tyyli semmonen** että minun pitäs ruveta sitä ääteemään että et oo valamistanna oot ollu laiska, **mutta kun tiesin** että se ol valamistanna eikä se suinkaan ollu laiska niin minä en puuttunna siihen sen enempää kun rupesin vua juttelemaan että no niin että kyllähän tässä mualimassa hirveen paljon surraan semmosia asioita joita ei surra tarvihtis, ja poika kyssyy "saitko sinäkii huonoja numeroita" minä sanoin voi veikkonen kerrannii jomman kokkeista kakkosen sain ja se ei oo minua hiastannaminkää vertoo, se ihan niinkun huokas helepotuksesta ja minä sanoin no niin töihin kai tästä on lähettävä, että siivoomaan pittää ruveta "joo kyllä minä oman huoneen siivoon" **että minä tykkeen että sillon minä onnistuin.** (isoäiti 80 v, 103)

Isoäidin kertomus on yksinkertaisuudessaan vaikuttava. Kertomuksesta voi lukea, että isoäiti on itsekin kouluja käynyt ja todennäköisesti ammatiltaan opettaja. Niinpä hän on osannut arvostaa lapsensa koulunkäyntiä ehkä tavanomaista enemmän. Tavanomaisemmin koulua on voitu pikemminkin vastustaa tai vanhemmat eivät ole siihen puuttuneet muulloin kuin juuri huonojen numerojen myötä (Korhonen 1994, 91). Kertomuksen tilanteessa äidillä on näin ollen ollut vastassaan vanhat totutut tavat toimia sekä oma käsitys tilanteesta. Hän on ratkaissut tilanteen itsensä hyväksi ja onnistumisen ilo tuntuu elävänä vieläkin muistossa.

Äitiin kasvattajana liitetään siis paljon odotuksia, vaatimuksia ja vastuuta. Näiden voisi olettaa muuttuneen paljonkin sukupolvien saatossa, katsotaanhan koko kasvatuskulttuurin kokeneen perinpohjaisen muutoksen sitten 1900-luvun alkupuolen (ks. Kemppainen 2000). Ehkä hieman odottamatta äitiaineistossa toistuvat kuitenkin yhä uudelleen samat ajatukset ja uskomukset. Toisaalta en ole lähtenyt tulkitsemaan, onkosamansanamuodon takana erilainen sisältö. Näinhän voisi helposti ajatella olevan esimerkiksi kurin tai jopa rakkauden kohdalla. Joka tapauksessa isoäidin vaade, että *äiti olis niinku opettamassa ja ohjaamassa ja neuvo-massa kaikkia elämäntehtäviä* (isoäiti 79 v, 13) pätee nuoremmillakin. Samoin toisen isoäidin vaatimus, että *äiti rakastaa kaikkia lapsiaan samalla tavalla* (isoäiti 68 v, 56). Nuoret tosin korostavat, että *kasvatus kuuluu ilman muuta molemmille vanhemmille* (tytär 19 v, 18), mutta ajatus löytyy kyllä vanhemmiltakin, joskin harvemmin. Toisaalta nuorimman sukupolvenkin jäsen voi olla sitä mieltä, että *äitin on jossain asioissa helpompi kasvattaa tytärtä ja isän sitte poikaa* (tytär 28 v, 152). Kaikkiaan äidin kuuluu kasvatuksessa olla hellä, rakastava, rauhallinen, ymmärtäväinen, joustava, määrätietoinen, kärsivällinen, voimakas, tiukka ja jämerä. Vastaavasti äiti kasvattajana ei saa olla liian ankara, mäkättävä, väkivaltainen, rähjäävä, vihanen, häijy tai turhasta tirisijä. 38-vuotias äiti kokoaa vielä, että *hyvä äiti ei roiku lapsisa ja joka on itsenäinen, mutta silti äiti ja kasvattaa* (äiti 38 v, 14).

Katsoessani eri sukupolvien äitiin kasvattajana liitettyjä uskomuksia rinnakkain, ainoaksi selvästi erottavaksi piirteeksi näyttäytyy **vastarinta**. Vasta keskim-

mäinen sukupolvi uskaltautuu kritisoimaan vanhemman auktoriteettiasemaa, ruumiillista kuritusta, äidin valtaa ja toisaalta uhrautumista. *Hyväkin äiti saa olla ärtynyt ja väsynyt (...) en ymmärrä tätä äidin auktoriteetti- ja marttyyripuolta, omat lapseni saavat kritisoida minua* (äiti 48 v, 20). Keskimmäisen sukupolven äitien moitteista löytyvätkin jo uudet uskomukset siitä, mitä lapsi tarvitsee ja kaipaa, sekä mikä arvo lapsella on. *On aina sanottu, ettei teistä ole mihinkää, se on jäänyt niinku kaikumaan korviin, siitä oon niinku tietosesti pyrkiny erroon omia lapsia kasvat- taissa* (äiti 44 v, 63). Nuorin sukupolvi täydentää vastarintaa vielä korostamalla kasvatuksen vastavuoroisuutta sekä isän vastuuta, kuten jo toin esille äidin läsnäolon kertomusten yhteydessä (luvut 7.5 ja 7.5.1).²¹

Kaikkiaan äitiaineiston ihmisten uskomuksissa ja toimissa korostuu ajatus, että äidin pitäisi osata tarjota sopivasti rakkautta ja rajoja. Äidin pitäisi myös olla lasta lähellä mutta silti päästää irti. Äitiin kasvattajana liittyykin paljon vastakkai- suuksia, joiden väliltä pitäisi *tuntosarvet herkkinä* löytää se *kultainen keskitie*. Parhaimmillaan äiti *pitää tiukan kurin mutta lempeästi* (isoäiti 70 v, 54) ja on *samaan aikaan kova ja kiva* (tytär 26 v, 31). Tähän vastakkaisuuksien vaatimukseen ja yleensäkin äidin tärkeäksi osoitettuun paikkaan kasvatuksessa liittyynee myös niin monien äitien kasvatustehtävän edessä ilmaisema voimattomuus ja osaamatto- muus:

Kasvatusasiat on vähän sellasia vaikeita asioita, että varmaan jokainen haluais kasvat- taan lapsensa ihan hyvin ja oikein, että sill lapsell olis hyvät menestymisen mahdolli- suudet elämässä, mutta ei aina kuitenkaan onnistu vaikka kuinka yrittää, kaikki ei aina mee niinku haluais. (äiti 43 v, 59)

Siinä on monta sellasta seikkaa ettei oo osannu kasvattaa niinku ois pitäny. (isoäiti 74 v, 77)

Ymmärtämätön äitihän minä olin, en vaan osannu. (isoäiti 74 v, 74)

Kuten myös tunnustuksen sävy erityisesti tilanteissa, joissa lempeän ja lujan kasvatuksen rajat tuntuvat vaikeille:

Enhän minäkään äitinä ketään pelkällä hellyydellä pystyny kasvattaa. (isoäiti 89 v, 150)

Kyllä minä myönnän että oon huutanu lapsille. (äiti 43 v, 80)

Emmillekin sillai niin sitte ihan näpäytin, että semmosta pientä. (tytär 28 v, 44)

Äitien esitys kasvattajana toimimisestaan saa myös usein vaatimattomuuden leiman. Itseä verrataan mieluusti johonkin parempaan, mallikkaampaan ja taitavampaan kasvattajaan. Mieluummin korostetaan onnistumisen sijaan epäon- nistumisia ja puutoksia omissa ratkaisuisissa ja toimissa:

Ei sitä voi kehuva että on ollunna hyvä, mutta minusta ei tää parempaa tule, olen parhaani yrittänä. (isoäiti 64 v, 108)

²¹ Samankaltaisten ja vastarintaa ilmaisevien uskomusten taustalle voisi myös asettaa luvussa 7.5.1 esiin tuomani *huomaamatta, maalaisjärjellä ja yhdessä kasvattamisen* ideat. Tällöin esimerkiksi uskomuksissa esiin tuleva äidin tiukkuus voisi tarkoittaa vanhimmalla sukupolvella itsestään selvää (huomaamatonta) vanhemman auktoriteettiasemaa lapseen nähden. Keskimmäisellä sukupolvella se voisi olla voimaa selvitä (maalaisjärjellä) erilaisista vaatimuksista ja osoittaa jopa vastustusta. Nuorimmalla sukupolvella puolestaan kykyä toimia (yhdessä) lapsen parhaaksi.

Työtä oli paljon eikä siinä joutanu miettimään miten kasvatetaan, en oo ollu malliäiti eikä kenenkään tarvii ottaa mallia minusta. (isoäiti 68 v, 60)

Sitä tuntee ittensä kauhian vajavaseksi kasvattajaksi, palijo parempi ois voinu teherä. (äiti 45 v, 83)

Uskon, ettei kukaan kasvattaja ole tyytyväinen siihen miten on lapsensa kasvattanut. (tytär 20 v, 53)

Olen korostanut, että etenkin nuorempien sukupolvien vastarinnasta ja irtiotoista huolimatta äidistä kasvattajana puhutaan hyvin pitkälle samoin ilmaisuin ja uskomuksin sukupolvesta toiseen. Välillä toki aineiston ihmiset muistavat muistuttaa, että *ennen kasvatettiin paremmin kuin tänä päivänä* (äiti 98) ja kaivataan sitä *hyvää vanhanajan kasvatusta*. Muutoinkin etsiessäni uskomuksia vastassani oli varsin usein vertailu vanhan ja uuden ajan välillä. Mennyt aika nähdään usein nostalgian kultaamana, mutta oliko ennen paremmin?

8.4 Ennen oli paremmin?

Ennen oli selkeempää kun äidit oli kotona ja äidit hoiti lapsia, teki ruuan ja huolehtivat puhtaudesta ja ehkä aika pitkälle myös se lasten murheiden ja surujen kuuntelukin oli äidin osalla, isät oli töissä ja tulivat illalla väsyneinä kotiin ja siirryttiin sohvalle lehtee lukemaan. (äiti 41v, 36)

Tämän äidin kuvaus on varmastikin monelle tuttu: äiti toimii kotona ja isä töissä. Illalla isä lepää, kun äiti edelleenkin pyörittää perheen arkea. Äidin kerronnan sävy ei ole kuitenkaan kriittinen vaan ehkä enemmän nostalginen. Äiti ei välttämättä halua oman perheensä olevan kuvauksen kaltainen, mutta kokee mallin kuitenkin selkeämpänä verrattuna nykyiseen. Ehkä taustalla on sama ajatus, minkä yksi monista vanhimman sukupolven isoäideistä tuo julki: *aikaisemmin lapsilla oli turvallisempi koti kuin nykypäivänä, ku se äiti yleensä oli siellä kotona* (isoäiti 65 v, 98). Äidin tehtävä on luoda kotoinen, turvallinen ilmapiiri lapselle. Isän tehtävä on antaa taloudelliset puitteet tälle äidille. Äiti kotona nähdäänkin ideaalisena, vaikka äidin kotonaolo ei useinkaan ole ollut läsnäoloa lapselle tai muutoinkaan kotiäitiyttä sanan varsinaisessa merkityksessä.

Äidin kotonaolon ideaaliin liitetään myös lasten opastaminen elämään:

Ennen ne (lapset) pyörivätten jaloisa aena, olvat mukana aena joka paekassa ja siinä ne oppivat kaekki mitä niijen tarvihti oppia, nyt ne lapset erotetaan kolomevuotiaina vanhemmistaa ja laetetaan päeväkotiloehin ja kerholoehin siks aekoo ku vanhemmat on töissä, eihän ne sillä tavalla just mittää opi ja työntekemisestä tulloo tervanjuontia. (isoäiti 64 v, 108)

Tämän isoäidin on mahdotonta ymmärtää nykypäivänmallia. Isoäidinäkemystä voi peilata hänen aikansa uskomuksiin lapsen ja vanhemman suhteesta. Silloin vanhemman valta lapseen nähtiin suoraviivaisempana, lapset olivat aikuisten silmien alla ja arvoasetelma oli selvä. Nyt yhteiskunnalliset instituutiot ovat irrottaneet lapset vanhemmista ja samalla vanhemman vaikutusvalta on vähentynyt. (Virtanen 1988, 112–115.) Isän ja äidin antama malli on isoäidin aikaan ollut se tärkein, neuvot ja opit on saatu kotoa. Nyt hänen on vaikea luottaa muiden

antamaan malliin. Isoäidin aikana lapset on myös varhain totutettu työntekoon, johon peilaten lasten nykyelämä ei tunnu oikealta tavalta päästä elämänmenoon kiinni.

Äskeinen isoäiti tulee myös esittäneeksi kritiikkiä nykyisten vanhempien työssäkäyntiä kohtaan. Saarikankaan (1991, 237–238) mukaan äitiyteen liitetään edelleen ajatus itsensä uhraamisesta. *Ennen oli semmonen paremmin uhrautuva äiti, nythän ne jättää lapset, ei ne niin niihen etteen tee* (isoäiti 83 v, 43) osoittaa selkeästi, miten helposti kodin ulkopuolella työssäkäyvä äiti on syyllistettävissä. Kyseisen isoäidin tytär kertoo äitinsä olleen varsin pidättyväinen niin sanallisesti kuin muutoinkin, äidin hellyys ja kommunikointi on ollut vähäistä. Hän toteaa myös, että äidillä *oli semmosta jaksamisen puutetta* (äiti 54 v, 43), lasten harrastuksiin ja virikkeisiin ei ollut aikaa. Siis äiti on ollut toki kotona, mutta siellä kovin kiireinen. Isoäiti on kuitenkin ollut kotona ja hän pitää sitä jollakin tapaa parempana verrattuna nykypäivän kodin ulkopuolella työssäkäyvään äitiin, äitiin joka *jättää lapset*.

Entisen ja nykyisen vertailussa entistä pidetään usein siis jollakin tapaa parempana, turvallisempaa ja selkeämpänä. Ainoa asia, missä nykyaikaa verrataan parempaan entiseen on sidoksissa aikakäsymykseen. Tuo vertailu myös yhdistää sukupolvia.

Nykyaajan nuorissa äideissä on parempaa kuin meillä, että heillä on enempi aikaa lapsillensa (isoäiti 75 v, 86)

Äidillä on paljon enemmän aikaa lapsille kuin ennen oli (isä 48 v, 53)

Äiti ei oo sillä lailla antanu aikaa niinku nyt ku on pieniä perheitä (äiti 39 v, 77)

Ennen ei oo ollu sillä lailla aikaa lapselle (tytär 30 v, 41)

Vertailuissa nykypäivän äidillä ajatellaan olevan enemmän aikaa lapsilleen kuin ennen oli. Silti, kuten äidin poissaolon kertomusten kohdalla jo kirjoitin, huono omatunto liian vähästä ajasta kuuluu nykyäidinkin elämään. Aikavertailut osoittavat myös ristiriitaisuutta muihin ennen–nyt-vertailuihin. Niissähän entisäikäin äidin kotonaolo näyttäytyy kaivattuna ja parempana verrattuna nykyiseen. Ennen oli paremmin. Silti näissä aikavertailuissa nykypäivän äidin tilanne nähdään parempana. Uskomuksen näkökulma riippuu siis siitä, missä yhteydessä asioista puhutaan, minkä suhteen entisaikaa ja nykyaikaa verrataan. Äidille viestitöitä joka tapauksessa kovin ristiriitaisia ja helposti syyllisyyttä aiheuttavia.

Äidin läsnä- ja poissaoloon liittyy siis edelleenkin hyvin perinteisiltä vaikuttavia ajattelutapoja ja uskomuksia. Voisivatko nämä uskomukset olla osasia jostakin laajemmasta ajattelutavasta? Voisiko niistä rakentaa mitään tiettyä uskomusten järjestelmää (Harkness & Super 1996), jossa tiivistyisivät äitiyteen liitetyt odotukset ja käsitykset? Seuraavassa yritän näin tehdä.

9 ÄITIYDEN USKOMUSJÄRJESTELMÄÄ RAKENTAMASSA

9.1 Voimakas, täydellinen ja pystyvä äiti

Uskomukset ovat pitkälti tiettyyn kulttuuriin, aikaan ja paikkaan sidottuja (Harkness & Super 1996; McGillicuddy-De Lisi & Subramanian 1996.) Siten tämän tutkimuksen jokaisella sukupolvella voisi olla oma uskomusjärjestelmänsä. Näin ajattelin aluksi käyvänkin, mutta äitiin liitetyt uskomukset eivät jakautuneetkaan sievästi sukupolvien kesken tai muodostaneet selviä rajoja. Äitiys näyttäytyi eri sukupolvien uskomusten valossa hyvin samankaltaisena. Sukupolvien ero näkyy ainoastaan siinä, että mitä nuorempi sukupolvi on kyseessä, sitä vaihtelevampia uskomukset olivat. Eli nuorimmilla oli eniten erilaisuuksia korostavia käsityksiä, mutta rinnalla näkyivät edelleenkin myös perinteisemmät uskomukset. Tästä syystä lähdenkin rakentamaan äitiyden uskomusjärjestelmää kaikki sukupolvet mielessäni.

Vaikkei suomalainen äiti ole koskaan ollut vankasti kotiäiti, niin silti tähän palautuvat käsitykset elävät kaikkien sukupolvien uskomuksissa. Äiti liitetään uskomuksissa tiukasti kotiin ja kotonaolevaa äitiä pidetään parempana verrattuna poissaolevaan, yleensä kodin ulkopuolella työssäkäyvään äitiin. Työssäkäyvän äidin yleisyydestä huolimatta, kotonaolevaan ja siten myös läsnäolevaan äitiin liittyvät uskomukset rakentavat varsin voimakkaasti yhtä osaa suomalaisesta äitiyden uskomusjärjestelmästä.

En ole pyrkinyt tekemään vertailuja miesten ja naisten kesken, mutta heidän välittämänsä uskomukset houkuttivat kuitenkin lopulta niin tekemään. Kun miesten uskomuksissa äiti liitetään useasti suoraan kotiin, niin äitien uskomuksissa tuo liitos kotiin tapahtuu enemmän lapsen kautta. Miesten uskomuksissa äiti johtaa ja hallitsee kotia. Sen sijaan naisten uskomuksissa äiti hoitaa lastaan kotona. Miesten uskomuksissa näyttäisikin korostuvan valtaan liittyvä näkökulma kun naisten uskomuksissa korostuu jälleen kerran hoivan näkökulma. Sekä miesten, että naisten uskomuksia yhdistää kuitenkin äidin tärkeyden korostaminen. Uskomukset oman äidin tärkeydestä lapselle, oman äidin hoivan parem-

muudesta, tekevät äidin läsnäolosta keskeisen ja samalla painottavat kodin tärkeyttä turvallisen kasvualustana lapselle. Äidin tärkeydellä on vankka paikkansa ihmisten ajattelussa, huolimatta arkipäivän mitä erilaisimmista käytännöistä.

Lupton ja Barclay (1997, 146) tuovat esille, että naisille huolehtiminen ja siitä puhuminen on kulttuuristen odotusten mukaista: hyvän äidin kuuluu huolehtia. Korhonen (1996, 17) esittää puolestaan, että huolenpito on paitsi vahvasti naisiin liitetty ominaisuus, niin myös naissukupolvelta toiselle peritty "toimintataipumus". Huolenpidosta puhutaankin halki sukupolvien sekä yleisenä tekemisenä ja toimimisena että uskomuksissa vaikuttavana asiana. Äidit pohtivat, vertaavat ja ottavat kantaa varsinkin huolehtivaan äitiin. Näin monet äitiyden kokemukset, tunnot ja uskomukset palautuvat kysymyksiin ja odotuksiin huolenpidosta. Huolehtiva äiti on siten myös monien ristiriitojen leikkauspisteessä: milloin huolenpitoa on tarpeeksi tai liikaa?

Uskomusten kautta äidin paikka kasvattajana on myös keskeinen ja tärkeä. Jo 1800-luvun lopun koti-ideologiassa ihannoitiin äitiä, joka omistautuu tulevan sukupolven kasvattamiselle (Markkola 1994, 193–218; Häggman 1994). Yhä edelleen äidille osoitetaan lukemattomia odotuksia ja vaatimuksia, ja äidin vastuuta kasvatuksessa korostetaan jopa yli inhimillisten kykyjen. Tällöin äiti on vastuussa siitä, että kansakunnan jälkipolvesta kasvaa kunnon kansalaisia: raittiita, reippaita ja rehellisiä. Äitien voimattomuuden tunteet mutta yhtä hyvin onnistumisen ilot kasvatuksessa ovat arkipäivän vastauksia tilanteisiin, jossa erilaiset kokemukset ja uskomukset etsivät paikkojaan.

Nykypäivänä puhutaan erilaisista perheistä, erilaisista vanhemmista, erilaisista isistä ja äideistä. Yhtä oikeaa mallia ei haluta osoittaa. Böök (1997, 85) väittää kuitenkin, että huolimatta isän ja äidin roolien hämäryydestä, selkeä yksidimensionaalinen malli isästä elättäjänä näyttäisi edelleen elävän suomalaisessa yhteiskunnassa. Myös haastateltujen uskomukset kotiäitiydestä, äidistä kotona ja isästä elättäjänä sekä yleensäkin äidin isää tärkeämmästä osasta lapsen elämässä osoittavat, että tuo perinteisenä pidetty vanhemmuuden jako on osa arkipäiväämme edelleenkin, ainakin uskomuksissa.

Äitiyden uskomusjärjestelmää voisi siis rakentaa kotonaolevasta äidistä, huolenpidosta ja äidin tärkeydestä. Mutta miten uskomuksista välittyvää kuvaa voisi vielä tiivistää? Tässä kohden lähdin keräämään jokaisesta paikantamastani uskomuksesta keskeiseksi katsomani äitiin liitetyn ilmauksen. Esimerkiksi "äiti on kodin hengetär" uskomuksesta poimin ilmauksen "hengetär". Taulukkoon 1 olen koonnut kymmenen tyypillisintä ilmausta äidistä tutkimukseni kannalta keskeisistä näkökulmista katsottuna. Ilmaukset eivät kuitenkaan ole mitenkään hierarkisessa järjestyksessä, vaikka jotkin uskomukset saattavatkin näyttäytyä muita 'ylempinä' ja tiukemmin kiinni pidettyinä (ks. Goodnow 1996). Ilmauksista ensimmäiset liittyvät äitiin kotona ja perheessä, toiset ilmentävät taas enemmän itse äitiyttä ja samalla äidin ja lapsen välistä suhdetta. Kolmanteen riviin olen puolestaan koonnut äitiin kasvattajana liittyviä ilmauksia. Näiden kaikkien ilmausten pohjalta tulkitsemani *voimakas, täydellinen ja pystyvä* äiti tarjoaa yhden suunnan katsoa suomalaisen äitiyden uskomusjärjestelmää.

TAULUKKO 1 Uskomusten välityksellä äitiin liitetyjä ilmauksia

ÄITI KOTONA JA PERHEESSÄ	ÄITI & LAPSI ÄITIYS	ÄITI KASVATTAJANA
hengetär	rakastava	lempeä
haltija	hoivaava	rauhallinen
johtaja	uhraava	ymmärtäväinen
koossapitäjä	huolehtiva	kärsivällinen
jaksava	kuunteleva	määrätietoinen
sielu	syli	osaava
sydän	hellä	opettava
voima	ihana	tiukka
perusta	läheinen	tärkeä
ilmapiiri	lämpöinen	ankara
=> VOIMAKAS	=> TÄYDELLINEN	=> PYSTYVÄ

Kuva äidistä kotona ja perheessä rakentuu uskomusten välittämien ilmausten kautta varsin keskeiseksi ja **voimakkaaksi**. Äiti on sekä henkisesti että fyysisesti läsnä kodissa, joko enemmän sieluna ja hengettärenä tai perheen jokapäiväisten asioiden johtajana ja suuntaajana. Kodissa äidillä on valtaa mutta toisaalta myös vastuuta: kodin onni on kiinni äidistä. Uskomusten kautta äiti on kaikkiaankin tiukasti kotiin sidottu, sillä mitä olisi koti ilman sydäntä, äitiä. Kuva äidistä kotona jättää myös isän tyylyksi ulkopuolelle.

Itse äitiydessä kuva äidistä lähentelee jotain hyvin **täydellistä**. Äiti rakastaa, hoitaa ja uhrautuu. Tarkoitan täydellisellä äidillä sitä Äitiä, johon on helppo verrata itseään, mutta jonka tarjoamaa mallia on hyvin vaikea, ellei mahdollonkin tavallisessa arkielämässä toteuttaa. Tämä uskomusten välittämä äiti ei ole masentunut, väsynyt, itsekäs, ymmärtämätön, ankara tai katkera. *Äiti ei oo vihaanen eikä häijy* (isoäiti 79 v, 113) vaan *äijin tehtävää on olla semmonen kuuntelija, pyykkäri, niin semmonen sylykykkipi* (isä 38 v, 108). Siis äiti, jolle kaikki huolet kerrotaan ja asiat kannellaan. Äidin tehtävänä on jaksaa kuunnella, ymmärtää ja olla läsnä. Äidin syli on myös aina lämmin ja avoinna lapselle.

Uskomusten välittämä kuva äidistä kasvattajana kertoo taitavasta äidistä. Kasvattajana äiti **pystyy** lähes mihin vain. Hän kykenee vaikeuksista huolimatta kasvattamaan lapsestaan kunnon kansalaisen. Tämä äiti jaksaa kärsivällisesti ohjata, neuvoa ja opettaa lasta, sillä *äidin neuvot ovat monelle ohjenuorana kautta elämän* (isoisä 69 v, 124). Hän osaa myös taiteilla lempeän ja lujan kasvatuksen välimaastossa: hän rakastaa mutta samalla kurittaa. Uskomusten kautta piirtyvä äiti on kasvatustehtävässään tavattoman hallitseva mutta myös haavoittuvainen, onhan lapsen onni tai onnettomuus lopulta äidin vastuulla.

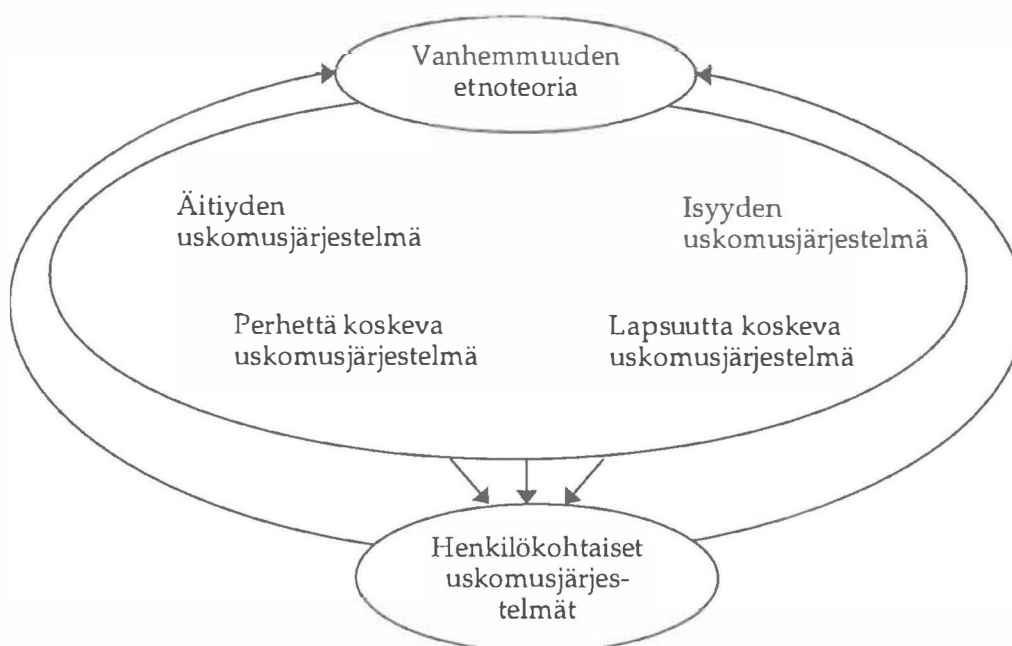
Voimakas, täydellinen ja pystyvä äiti kokoavat alleen tutkimuksessani risteileviä erilaisia uskomuksia. Voimakkaan, täydellisen ja pystyvän äidin voi näin ollen katsoa tiivistävän kulttuurissamme vallitsevia ajattelutapoja äidistä ja äitiydestä ja äidin paikasta. Koko äitiyden uskomusjärjestelmässä voimakas, täydellinen ja pystyvä äiti rakentavat siitä kuitenkin vain osaa. Tarkoitukseni ei ole ollut "täyttää" järjestelmää vaan tarjota siihen rakennusaineita tämän tutkimuksen tarjoamin mahdollisuuksin ja rajoituksin. Uskomusjärjestelmä on elävä ja liikkuva 'järjestelmä' ja tässäkin tarjoamani uskomukset voivat saada eri

aikoina eri muotoja ja painotuksia, joskus jopa hävitä. Voimakas, täydellinen ja pystyvä äiti eivät mahdollisesta sitkeydestäkään huolimatta ole ikuisia vaan jatkuvan muutoksen kohteena olevia.

Äitiys ei myöskään ole oma erityinen alueensa, joka eläisi omaa elämäänsä erillään muusta vanhemmuuskeskustelusta. Mihinkin siis tässä esittämäni äitiyttä dominoivat ajattelutavat asettuvat kun katsetta laajennetaan äitiydestä vanhemmuuteen?

9.2 Äiti ja vanhemmuuden kulttuurinen kuva

Äitiyden uskomusjärjestelmä ei ole irrallinen järjestelmä vaan yhteydessä siihen, millaiseksi näemme myös isyyden, lapsen, perheen ja koko vanhemmuuden. Äitiyden uskomusjärjestelmän voikin nähdä osana yleisempää, vanhemmuuteen liittyvää uskomusjärjestelmää, *vanhemmuuden etnoteoriaa*.²² Kuvioon 4 olen sijoittanut vanhemmuuden etnoteoriaan yhteydessä olevia erilaisia uskomusjärjestelmiä. Kuvion tarkoitus ei ole olla hierarkinen vaan pelkistäen tuoda esille niitä erilaisia tahoja, jotka uskomusten muodossa rakentavat kuvaa vanhemmuudesta. Kuvio ei myöskään ole millään tavalla tyhjentävä vaan se on avoin lisäyksille.²³



KUVIO 4 Äitiyden uskomusjärjestelmä osana vanhemmuuden etnoteoriaa

²² Käytän tässä, vastoin tähän astista käytäntöäni, käsitettä vanhemmuuden etnoteoria, vaikka se yhtä hyvin voisi olla vanhemmuuden uskomusjärjestelmä. Tarkoitukseni on vain eri käsitteellä erottaa se laajemmaksi uskomusten järjestelmäksi kuin mitä esimerkiksi äitiyden ja isyyden uskomusjärjestelmät ovat.

²³ Tällainen lisäys voisi olla esimerkiksi kasvatukseen liittyvä uskomusjärjestelmä.

Yleinen vanhemmuuden etnoteoria käsittää kulttuurisesti jaetun, yleisesti hyväksytyyn kuvan vanhemmuudesta (Harkness & Super 1996, 2; Harkness 2001²⁴). Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että kaikki kulttuurin jäsenet jakaisivat sen yhtä lailla. Yksilö ei ole alisteinen vanhemmuuden etnoteorialle vaan suhde on pikemminkin toiminnallinen ja vastavuoroinen, palautetta saava ja antava. Jokaisella kulttuurin jäsenellä voi näin ollen olla myös omat uskomuksensa, omat henkilökohtaiset uskomusjärjestelmänsä vanhemmuudesta, äitiydestä, isyydestä, lapsesta ja perheestä. (Ks. Lightfoot & Valsiner 1992; McGillicuddy-De Lisi & Subramanian 1996.)

Omien, henkilökohtaisten uskomusten voima on siinä, kuinka ne ylläpitävät tai pyrkivät heikentämään vallitsevia uskomuksia. Tutkimuksessani eri sukupolvien ihmiset ottavatkin yllättävän usein kantaa uskomuksiin. He arvioivat, tulkitsevat ja pohtivat toimiaan uskomusten välittämän äitiyden kuvan kannalta. Kannanotto voi olla myötäilevä (*kyllä äitille kuuluu, minäkin...*), mutta myös vastustava (*ei äitin tarvi olla*). Erityisesti uskomuksia kohtaan osoitettu vastarinta ja irtiotot odotetuista tavoista toimia tuovat mukanaan myös mahdollisuuden muutokseen. Vanhemmilla on näin myös oma tärkeä osansa uskomusten säilymisessä tai murtumisessa ja muuttumisessa. Uskomukset eivät siis ole elämästä irrallisia, jossakin ulkopuolella vaikuttavia asioita vaan osa elämää ja sitä kulttuuria, jonka jäseniä mutta myös tuottajia olemme.

Kaikkiaan ottamalla kantaa äitiyteen haastatellut ihmiset tuottavat samalla myös rakennusaineita yleisempään keskusteluun vanhemmuudesta. Tällaisia ovat esimerkiksi pohdinnat vanhempien vastuusta ja tasa-arvoisesta, jaetusta vanhemmuudesta. Welles-Nyström (1996) tulkitsi tutkimuksessaan, että tasa-arvon ihanne muodostaa yhden ytimen ruotsalaisessa äitiyden uskomusjärjestelmässä. Tutkimuksessani on siis myös näkyvillä tämä jaetun vanhemmuuden idea, mutta näkisin, että se muodostuisi pikemminkin yhdeksi vanhemmuuden etnoteorian ytimeksi, ei niinkään osaksi äitiyden uskomusjärjestelmää. Kun aineiston ihmiset puhuvat vanhemmuudesta ja vanhempana toimimisesta he vetoavat jakamiseen, yhdessä tekemiseen ja tasa-arvoon, mutta kun puhe siirtyy enemmän isiin ja äiteihin nämä ihanteet saavat rinnalleen poikkeavia käsityksiä ja käytänteitä. Tällöin esiin astuvat erilliset uskomukset isyydestä ja äitiydestä.

Nykypäivänä puhutaan vanhemmuuden muutoksista, pirstoutumisesta ja jopa vanhemmuuden häviämisestä tai katoamisesta. (Ks. esim. Hoikkala 1993; Kurki-Suonio 1996; Rotkirch 2000.) Kuviossa 4 vanhemmuuden etnoteorian myötä näyttäytyy se verkosto, joka uskomusten muodossa pitää vanhemmuutta yllä, vahvistaa tai vastustaa sitä. Vanhemmuus on tiukasti kiinni äitiydessä, isyydessä, perheessä, lapsuudessa ja vaikka kasvatuksessa. Vaatisi näiden kaikkien uskomusjärjestelmien rajua muutosta, jotta vanhemmuus esimerkiksi kokonaan katoaisi. Voimakkaat, täydelliset ja pystyvät äidit eivät ainakaan omalta osaltaan tue vanhemmuuden rajua muutosta tai irtiottoa aikaisempien sukupolvien perinteistä. Pikemminkin tutkimukseni tukee Rotkirchin (2000, 188) ennustusta, että 2000-luvulla vanhemmuus ja ylipäänsä sukupolvien väliset suhteet osoittautuvat yhä tärkeämmiksi alueiksi niin ihmisten elämässä kuin tutkimuk-

²⁴ Henkilökohtainen keskustelu 16.1.2001.

sessakin.

Toisaalta vanhemmuuden etnoteorian kautta voi pohtia, voivatko uskomukset itse asiassa estää muutosta esimerkiksi tasa-arvoisempaan vanhemmuuteen? Totesin jo kuinka jaetun vanhemmuuden ihanteet jäävät usein taustalle kun puhe siirtyy erikseen isiin ja äiteihin. Vanhemmuutta koskevat mielikuvat ja odotukset kohtaavat siis miehet ja naiset edelleen hyvin eri sisältöisinä (myös Kurki-Suonio 1996, 12–13). Vuori (2001, 361) havaitsi asiantuntijoiden kirjoituksista rakentuvaa vanhemmuutta tutkiessaan, että kerta toisensa jälkeen vanhemmuus määrittyykin äitiydeksi. Myös tässä tutkimuksessa äiti oletetaan usein itsestään selvästi isää keskeisemmäksi vanhemmaksi, hoivaajaksi ja kasvattajaksi. Äitiyden uskomusjärjestelmä osana vanhemmuuden etnoteoriaa onkin perin vahva, ainakin jos mittarina on äidin tärkeä paikka kotona ja lapsen hoitajana. Tutkimukseni uskomuksista rakentuneet voimakas, täydellinen ja pystyvä äiti voivatkin vahvimmiltaan omalta osaltaan ylläpitää paitsi äidille niin myös isälle osoitettuja vaateita, ja samalla estää vanhemmuuden kehitystä esimerkiksi molemmat yhdenvertaisina näkevään suuntaan.

9.3 Hyvät ja huonot äidit

Haastateltujen esittämien uskomusten välittämä kuva äitiydestä ja vanhemmuudesta yleensä on varsin 'raaka' ajatellen nykypäivää. Se on juuri sellainen kuva, jolle halutaan tutkimuksenkin piirissä tuoda vaihtoehtoja ja erilaisia katselukulmia. Äitiys on toki monimuotoisempaa kuin tässä uskomuksista esiin piirtyvä kuva ja myös aineistoni äidit ovat paljon muutakin, eräät hyvinkin kaukana tästä uskomusten äidistä. Löytämäni uskomukset halki sukupolvien kuitenkin kertovat, että kulttuuri ja sen kantama uskomusten järjestelmä on hitaasti muuttuvaa. Shweder ym. (1998, 868) pitävät ihmistä perinnettä säilyttävänä agenttina, jolloin perinteiset tavat ajatella, toimia ja ymmärtää asioita tuntuvat oikeilta ja tosilta. Äitiys näyttäisikin olevan alue, josta on vaikea kitkeä välillä kauaskin menneisyyteen ulottuvia uskomuksia. Äiti halutaan sinnikkäästi nähdä tietynlaisena, hyvänä tai jopa täydellisenä. Niinpä nykyäiti saa edelleenkin puolustella monia tekemisiään.

Miksi äiti vertautuu tutkimuksessanikin niin helposti johonkin vielä parempaan äitiin ja samalla äidistä itsestään tulee jollakin tapaa huono? Brown ja Small (1997) huomasivat kysyessään australialaisilta äideiltä kokemuksia äitiydestä, että haastatellut harvoin kyseenalaistivat hyvän ja huonon/pahan äidin olemassaolon. Jos haastatellut äidit kokivat olleensa esimerkiksi kärsimättömiä ja ymmärtämättömiä lapsiaan kohtaan, he eivät kokeneet itseään hyviksi äideiksi (vaan siksi juuri huonoiksi). Tähän äidin kaksijakoisuuteen voi taustaa hakea erityisesti länsimaiselle ajattelulle tyypillisestä tavasta jakaa asioita kaksinapaisesti (esimerkiksi hyvä/huono, heikko/vahva, järki/tunteet). Tämä ajattelu johtaa helposti siihen, että kahtiajako hyvään ja huonoon äitiin ei salli äidin olla sekä hyvä että huono, tai joskus hyvä ja joskus huono. (Myös Oakley 1992; Nykyri 1998.)

Brownin ja Smallin (1997) tutkimuksen äidit tiesivät mahdolltomaksi täyttää kaikkia hyvän äidin vaateita, mutta tämä ei kuitenkaan poistanut yritystä elää

tämän ideaalin mukaisesti. Tämä yritys on luettavissa myös tämän tutkimuksen äitien puheissa ja toimissa. Syyllisyyden tunteet, voimattomuuden tunnot, viittaukset osaamattomuuteen ja kyvyttömyyteen voivat kertoa yrityksestä sovittaa yhteen uskomusten välittämää kuvaa äidistä sekä arkielämän vaateita. Toisaalta ratkaisuja on monia, myös sellaisia, joilla ei välttämättä ole mitään tekemistä äitiyden uskomusten kanssa. Toki muutama äiti innostui haastattelutilanteessa myös suoraan ja selkeästi arvostelevaan äidille osoitettuja odotuksia ja vaatimuksia:

Hyvä äiti ei elä lastensa kautta vaan hänellä on myös oma elämä (äiti 48 v, 20)
 Hyvän äitin ei tarvi olla täydellinen äiti (äiti 44 v, 94)
 Minä en ole äidillinen äiti, en mikään mammo-tyyppi (äiti 44 v, 67)
 Ei äitin tarvi olla kuitenkaan hirveen uhratuva (äiti 43 v, 97)
 Hyvä äiti on ihan tavallinen ihminen, jolla on hyvät ja huonot puolet (äiti 38 v, 48)

Mutta eivät äidit kyllä kehukaan itseään, asioista puhutaan usein kovin vaatimattomaan sävyyn. *Enköhän niin mallikeleponen oo ollu kasvattamaan* (äiti 52 v, 13). Joskus harvoin äidit kertovat suoraan onnistuneensa, mutta usein onnen hetket tulevat pieninä annoksina lukijan eteen. Osaamattomuuden ja vaatimattomuuden ilmausten taustalle voisi paikantaa Welles-Nyströmin (1996, 205–207) ruotsalaisessa vanhemmuutta ja äitiyttä käsittelevässä tutkimuksessa esiin tuoman ajatusrakennelman, josta hän käyttää nimitystä Janten laki. Tämä laki sisältää ajatukset että, "en ole mitään", "en osaa mitään" ja "en tiedä mitään". Itsensä ja yhtä lailla toisen suoraan kehuminen ei kuulu asiaan vaan ylpeyden aiheet, tiedot ja taidot piilotetaan vaatimattomuuden ja kriittisyyden taakse. Itselle ei äitinä tavallaan anneta lupaa olla huono mutta ei myöskään liian hyvä.

Mikä sitten on huono äiti? Äitiaineistosta on kovin vaikeaa osoittaa varsinaisia pahoja tai huonoja äitejä. Millaisia he olisivatkaan? On toki muistoja, joissa äiti näyttäytyy lapsen silmin pahana. Äiti on ollut vihainen ja suuttunut, lyönytkin tai muutoin osoittanut hermostumistaan. Esimerkiksi jo aikaisemmin esillä ollut 43-vuotias äiti muistaa lapsuudestaan, kuinka hänen äitinsä nosti hänet pöydälle seisomaan ja käski hänen toistaa olevansa pöllö. Tämä vain siksi, että häneltä menivät opeteltavat kirjaimet sekaisin. Mutta se ei tarkoita että tuokaan äiti olisi aina ollut paha, pikemminkin kyse voi olla siitä, että lapsi muistaa helposti sen yhden ainoankin kerran, kun vanhempi on aiheuttanut lapselle tuskaa tai syvästi loukannut lasta (Roos & Rotkirch 1997, 12).

Tutkimukseni poissaolevaa äitiä voisi ehkä pitää huonona äitinä, ainakin uskomusten perusteella. Äidinhän pitäisi olla kotona ja läsnä. Kertomukset poissaolevasta äidistä palautuvat kuitenkin siihen, että ei äiti pahuuttaan tai huonouttaan ole ollut poissa vaan useimmiten se on ollut arjen välttämättömyys. Aina arvostetun ja aineiston ihmisten puheissa toistuvan työteliään, jaksavan ja toimeliaan äidin rinnalla elää myös eräänlaisena näkymättömänä vastinparina laiska ja toimeton äiti. Tämän äidin huonoutta voi pohtia, mutta ainakin se pysyy piilossa. Voi jopa kysyä, olisiko laiskalle äidille kulttuurissamme edes sanoja?

Haastateltujen ihmisten puheista voi siis paikantaa hyvän ja huonon äidin kahtiajaon: joko tähän viitataan suoraan (*en minä ole hyvä äiti ollu*), tai epäsuoraan siten, että esimerkiksi paikantamani vastarinnan kertomukset ja irtiotot jo sisältävät vertauksen parempaan pidettyyn tapaan olla ja toimia. Tunnustuksen sävyis-

säkin tiedetään se jokin hyvä äiti. Kun äiti sanoo haastattelussa, että *kyllä minä myönnän huutaneeni lapsille*, hän samalla osoittaa tietävänsä paremmin toimivan äidin vaikka ei ole näin itse toiminutkaan. Hyvän äidin kuuluvuuden voisi katsoa johtuvan haastattelun kysymyksistä. Vaikka haastatteluissa kysytään suoraan, millainen hyvä äiti on, niin en usko, että tämä on suurin selitys vertauksille tähän äitiin. Äidin hyvyys pääsee tässä tutkimuksessa niin suureen ääneen ehkä siksi, että aineistossa ei ole kovin rankkoja tarinoita. Epäilen olisiko kukaan opiskelijoista valinnutkaan haastateltaviksi perheitä, joissa tietäisi olevan ongelmia. Näitä perheen vaikeita asioita ei myöskään todennäköisesti kovin helpolla kerrota. Itse haastattelutehtävä ei myöskään anna tilaa laajemmalle kerronnalle, josta voisi löytyä väsynyt, masentunut tai uupunut äiti (esim. Jokinen 1996; 1998), tai muutoin omia tuntojaan laajemmin pohtiva äiti. Syy on ehkä myös enemmän siinä, että hyvä äiti -puhe täyttää äitiin kohdistuvat kulttuuriset odotukset (Lupton & Barclay 1997, 146). Hyvästä äidistä puhuminen on siis jotain sellaista, jota on lupa käyttää ja jolle aina löytyy tilaa. Kuten Helsti (2000, 35) toteaa, ei ole hallitsevien konventioiden mukaista kertoa, että ei pidä lapsista tai että ei eri syistä ole jaksanut hoitaa tai kasvattaa lapsiaan.

Hyvä äiti ja äidin elämän kahtiajakoisuus on siis haastatteluissa tavattoman vahvasti läsnä. Uskomusten äiti tavallaan pakottaa rinnalleen 'huonon' äidin. Toisaalta tätä huonoa äitiä ei haluta selkeästi pukea sanoiksi. Kun aikoinaan haastattelin pro gradu-tutkielmaan ensimmäistä lastaan odottavia äitejä ja kysyin heiltä määritelmää huonolle äidille, sitä ei mielellään haluttu määritellä. Näiden naisten mielestä jokaisesta naisesta tulee aina "jonkinlainen äiti" (Katvala 1996, 81). Huono äiti pysyy siis tavallaan piilossa ja sitä paljastavaa verhoa raotetaan vain sen verran, että se kuitenkin tiedetään olemassa olevaksi. Näin se myös säilyy hieman pelottavana ja uhkaavana, jopa mystisenä. Kaikkiaan äitiyden uskomusten huomiota herättävä piirre on, että vaikka hyvän ja huonon äidin vertailun jättäisi huomiotta, niin uskomukset välittävät kuitenkin varsin selkeää 'toisaalta mutta toisaalta'-asetelmaa. Esimerkiksi uskomuksista tulkitsemani voimakas ja pystyvä äiti eivät täysin sovi lempeänä, turvallisena ja aina uhrautuvana pidetyn hyvän äidinmuottiin. Kulttuurimme äitiyden uskomusjärjestelmässä on näin myös sisään rakennettuna eräänlainen kahtiajako. Uskomukset näyttävät, että ideaaliseenkin äitiin kuuluu liittää lempeyden ja lämpöisyyden rinnalle tietynlainen voimakkuus, tiukkuus, ankaruus ja vahvuus. Voisi väittää, että vasta hellyyden rinnalla osoitettu kovuus tekee suomalaisesta äidistä hyvän.

Tutkimukseni keskeisenä juonena on äidin paikallisuus. Äidin paikan ajatusta jatkaen myös ideaalisella äidillä on oma tärkeä paikkansa kun puhutaan perheestä, vanhemmuudesta, isästä, äidistä ja kasvatuksesta. Ehkä siksi halusinkin koota juuri tämän – voimakkaan, täydellisen ja pystyvän äidin – ja antaa siten aineksia paikantaa muitakin äitejä ja äitiyden uskomuksia. Äidin ideaalisuuteen kiinnittymällä en siis halua väittää, että kaikki äidit haluaisivat olla sen kaltaisia tai ottaisivat siihen edes kantaa. Epäilemättä on olemassa Jokisen (1996, 13) kaipaamia radikaaleja ja ristiriitoja hyväksyviä äitejä ja itse asiassa äitiyden uskomukset ovat vain yksi osa toimivaa äitiä monine muinekin ristiriitoineen. Äiti ei elä yksin vaan suhteessa lapsiin, miehiin, ammattilaisiin ja toisiin naisiin (Vuori 2001, 360). Läsnä- ja poissaolevan äidin kertomukset näyttävät myös näitä, erilaisia, moninaisia ja vaihtelevissa suhteissa eläviä äitejä.

10 PAIKALLA JA POISSA – YHTEENVETO JA POHDINTA

10.1 Sukupolvesta toiseen

Tutkimukseni tarkoituksena oli katsoa kolmen sukupolven äitien elämää äidin paikallisuuden näkökulmasta. Työtäni ovatkin ohjanneet äitien läsnäolon ja poissaolon kertomukset. Kertomusten välityksellä yritin tavoittaa paitsi arkipäivän muistoja, kokemuksia ja tunteita, niin myös äidin elämään liittyviä ja vaikuttavia uskomuksia. Välähdykset eri sukupolvien äideistä kertoivat eri aikojen elämästä, mutta silti useinkin hyvin samanlaisista kokemuksista.

Äidin läsnäolon ja poissaolon näkökulmien kautta rakentuva kuva äidistä koostuu monista, usein vähäisiltä ja arkipäiväisiltä tuntuvista asioista: äidin kiireistä, töistä ja touhuista, oman äidin kaipuusta ja sylin toiveesta, huolenpidosta, syyllisyyden tunnoista, ongelmista ja ratkaisuista. Näistä asioista, tilanteista ja tehtävistä piirtyvän kuvan sanoma on kuitenkin tärkeä. Läsnäolon ja poissaolon hetket eivät ole yhdentekeviä vaan vuosienkin jälkeen muistettavia ja tunteita herättäviä, niin aikuisen kuin lapsen näkökulmasta. Ne ovat myös hetkiä, jotka saavat äänensä ja merkityksensä kun puhutaan vanhemmuudesta, kasvatuksesta ja lasten kanssa toimimisesta. Etenkin läsnäolon hetkien erityisyys on niiden tiiviissä tunnelmassa, läheisyydessä ja huomion annossa, ei niinkään läsnäolon määrässä.

Äidin läsnä- ja poissaolon tematiikka kosketti kaikkia sukupolvia, usein vain asioiden painopiste asettui erilaiseksi. Vanhimman sukupolven kerronnassa korostui äidin poissaolo. Äiti oli kiireinen ja etäinen. Työ asettui lasten edelle ja äidin syli jäi usein kaukaiseksi. Äidin läsnäolo piirtyi pieniin huomionhetkiin. Keskimmäisen sukupolven kerronnasta kohtasin monia ristiriitoja, joissa äidin poissaolo ja läsnäolo etsivät tasapainoa. Äitien vastuun jakamisen pohdinnat, syyllisyyden tunnot, huolenpitoon liittyvä "ehkä liikaakin" -puhe sekä vetoaminen maalaisjärkeen kuvastavat juuri erilaisten uskomusten ja käytänteiden saatavilla oloa. Nuorin sukupolvi ei enää puhu äidin poissaolosta vaan enemmänkin läsnäolon monimuotoisuudesta. Aika lapselle, laatu aika, yhdessäolo ja

yhdessä tekemiset kuuluivat nuorimman sukupolven iskusanoihin. Tähän sukupolveen kuuluvat nuoret puhuivat myös mieluummin "ei liikaa" huolehtimisesta vastapainona keskimmäisen sukupolven "ehkä liikaakin" huolehtimiselle.

Erityisesti äitien kerrontaa värittävät sukupolvesta toiseen toistuvasti työteliäisyys, kiire ja huolenpito. Työteliäisyys korostuu vanhimmallalla sukupolvella, mutta ei katoa nuorimpienkaan puheesta. Työntäyteisen ja ahkeruutta pursuavan puheen kohdalla kyse voi olla erityisestä, kulttuurillemme tyypillisestä, tavasta puhua. Kulttuurissamme työ on tärkeää ja työtä tekemällä ihminen saa arvostusta. Äitiin liitettynä työteliäisyys saa vielä omanlaisensa sävyn. Äidin kuuluu olla työteliäs, ahkera ja vastuullinen (mm. Korhonen 1994; Gordon 1990.) Äidin työteliäisyydellä on voinut entisaikaan olla nykyistä voimakkaampi merkitys, mutta ei työteliäisyyteen viittaaminen ole vierasta nykyisinkään. Nykypäivänkin äidin työteliäisyyteen kiinnittymistä valottaa mainiosti Böökin (2001) tutkimus työttömistä vanhemmista. Hän toteaa, että työttömyystilanteessa äidin on sosiaalisesti suotavaa kuvastua työteliäänä ja kodin arjen monenlaisista toimista vastuuta ottavana, ns. perinteisenä äitinä. Traditionaalisten piirteiden korostaminen voi tuoda mielekkyyttä naisen elämään ja näiden piirteiden kautta äiti voi korostaa olevansa jotain niin itsensä kuin kanssaihminen mielissä. Tämän tapaisen ajattelun voisi ajatella olevan myös tutkimukseni työteliäisyyspuheen taustalla. Äidin läsnä- ja poissaolon näkökulmien kannalta työteliäisyys näyttäytyy kuitenkin myös ristiriitaisena. Toisaalta työteliäisyyttä korostetaan ja ihannoidaan, mutta samalla saatetaan tuntea syyllisyyttä vähäisestä läsnäolosta lapselle ja perheelle: tekeminen ja touhuaminen saattavat tehdä läsnäolevastakin äidistä poissaolevan.

Mietin pitkään äidin huolenpidon ottamista osaksi äidin läsnäolon kertomuksia. Päätin kuitenkin niin tehdä, koska läsnäoleva äiti on aineistoni silmin usein juuri huolehtiva äiti. Äidin läsnäolo näyttäytyy monentasoisena huolenpito- ja huolehtimisena ja hoivana, jolloin äiti ei vain ole paikalla vaan myös tekee ja toimii. Käytännössä toisista huolehtimisen ei tarvitse aina olla konkreettista tekemistä. Se voi olla myös tapa ajatella, olla läsnä tai saatavilla (Korhonen 1996, 21). Huolenpidon kautta äiti voi myös yrittää korvata poissaoloaan, jolloin helposti tehdään liikaakin. Toisaalta huolehtiva äiti kietoo myös läsnäolon ja poissaolon yhteen, sillä myös poissaollessaan äiti huolehtii, järjestelee asioita ja tekee niiden kautta itsestään läsnäolevammän.

Äidin toiminta kasvattajana sai myös oman näkyvän juonensa niin poissaolon kuin läsnäolon kertomuksissa. Äidin poissaollessa kasvatusta on täytynyt jakaa, vaikka sitten mummulle tai päivähoidon henkilökunnalle. Entisaikain malliin ei myöskään ollut tavatonta antaa kasvatustehtävää vanhimmalle lapselle. Äidin läsnäollessa kasvatusta tiivistyy jokaisen äidin omaan sekoitukseen rakkaudesta, kurista ja kärsivällisyydestä. Lasten kasvatusta on tiivis osa äitien kertomaa, saaden tosin näkyvämmän sijan nuorempien sukupolvien kerronnassa. Vanhimman sukupolven kasvatusta voisi kuvata huomaamattomaksi, sanana mielellään kodin ulkopuolelle paikannettavaksi, mutta toimintana tavalliseksi osaksi arkipäivän elämää. Lasta on kasvatettu, kuritettu ja rakastettu työn ohessa ja avulla. Keskimäinen sukupolvi osoittaa jälleen paikkansa ristiriitojen kentässä. Kasvatusta on näiden äitien kerronnassa vastuuta, oman järjen käyttöä ja tiukkaa pohdintaa. Asioista selvittää, muista sukupolvista poiketen, maalaisjär-

jen avulla. Nuorimmalla sukupolvella lasten kasvatus näyttäytyy puolestaan äidin tärkeyttä korostavana, mutta silti perheen jäseniä yhteen vaativana asiana.

Äidin läsnäolon ja poissaolon kertomuksissa korostui lisäksi ehkä enemmän moderniin vanhemmuuteen liittyvä aikakysymys. Onko äidillä aikaa? Äidin aika osoittautui mitä moninaisemmaksi osaksi äidin elämää. Aika on halki sukupolvien asioiden järjestelyä, äidin läsnäoloa ja lapsen huomioimista, mutta aika on myös osallisena aiheuttamassa syyllisyyttä ja riittämättömyyttä. Sukupolvet eroavat kuitenkin siinä, miten he puhuvat ajasta. Vanhimman sukupolven ihmiset eivät puhu ajasta juurikaan suoraan, vaan se täytyy lukea heidän toiminnastaan: ehtimisestä ja joutamisesta. Nuoremmilla aika on puolestaan näkyvä osa puhetta: aikaa annetaan ja vietetään eri tavoin. Äidin kuuluu antaa aikaa ja olla lapsen kanssa. Sukupolvien eroja voi pohtia sitä kautta, että yhteiskunta on muuttunut vanhimman ja nuorimman sukupolven välillä ja samalla yhteiskunnan ja kulttuurin tukemat käsitykset ja uskomukset ajasta ja sen käytöstä. Esimerkiksi parisuhde-aika, perheaika, työaika ja oma aika ovat nykyihmisen käytössä kuluvia sanoja (Jallinoja 2000, 124–125). Toisaalta aikapuhe on sukupolvesta huolimatta jotenkin erityistä äidille. Morgan (1996, 148–149) esittää ajatuksen, että naiselle ja etenkin äidille aika on moninaisten aikojen jakamista ja järjestelemistä. Haastatellut äidit pohtivatkin taitoaan tai taitamattomuuttaan tulla toimeen erilaista aikaa, ja samalla erilaista läsnä- ja poissaoloa, vaativien toimien ja järjestelyiden kanssa. Tähän äidin kokemukseen ajasta ei historiallisenkaan aika näyttäisi vaikuttaneen.

Sukupolvien väliset painotuserot äidin läsnä- ja poissaolossa tuovat mielenkiintoisen vivahteen nykypäivän pohdintaan äitiydestä ja yleisemminkin vanhemmuudesta. Nykyisen vanhemmuuskeskustelun yksi huolestumisen aihe on vanhempien vastuuttomuus ja ajanpuute perheelle ja lapsille. Keskustelun kohteena on, että nykyajan vanhemmat eivät enää osaa olla lasten kanssa ja viettää aikaa lasten kanssa. Keskustelua leimaa ajatus, että ennen oli paremmin. Haastateltujen ihmisten kerronnasta paljastuu kuitenkin, että entisajan äidillä saattoi olla paljon poissaoloa, kiirettä, joskus jopa välinpitämättömyyttäkin. Nykyäitiä moititaan kuitenkin juuri näistä. Lisäksi etenkin nuorin sukupolvi uskoo vakaasti yhdessäoloon ja yhdessä tekemiseen. Ristiriita osoittaa, että ratkaisujen etsiminen eri aikojen vertailujen kautta on vaikeaa. Usein niillä onnistutaan vain syylistämään.

Erot sukupolvien välillä johdattavat pohtimaan myös nk. perinteistä äitiä, ainakin jos perinteisyydellä viitataan äitiin ajassa taaksepäin.²⁵ Perinteinen äiti mielletään helpolla äidiksi, joka saattaa olla kovinkin työteliäs, mutta kuitenkin huolehtivainen ja vastuullinen kotiin sijoittuva, läsnäoleva äiti. Tällaiseen äitiin olen myös itse viitannut äidin perinteisyydellä. Myös äitiyden uskomukset palautuvat pitkälti perinteiseen läsnäolevaan äitiin. Tutkimukseni äitikertomusten perusteella voisi kuitenkin jopa väittää, että perinteinen äiti on (ollut) poissaoleva äiti, etenkin lapsen näkökulmasta. Äiti on useinkin työskennellyt kodin ulkopuolella ja kotona ollessaankin ollut lapselle poissaoleva toineen ja askarei-

²⁵ Perinteisestä äidistä puhuminen voi tosin nykyään näyttäytyä myös puheena, jossa jollakin tapaa ei-toivottavat piirteet projisoidaan perinteisyyteen. Tällöin äidin perinteisyydestä puhuminen tai siihen viittaaminen on eron tekemistä (Böök 2001, 115), ei varsinaisesti viittaamista entisaikain äitiin.

neen.

Kaikkiaan äidin läsnäoloon ja poissaoloon liittyvien muistojen ja kokemusten löytyminen sukupolvesta (ja sukupuolesta) riippumatta osoittanee sen, että äidin paikallisuus on sukupolvia yhdistävä puhetapa. Äidin paikka saa tosin erilaisia merkityksiä ja painotuksia erilaisten ja eri-ikäisten ihmisten puheissa, mutta on siitäkin huolimatta varsin näkyvä osa kerrontaa. Paikallisuuden voisikin tulkita kertovan jotain myös laajemmin äitiydestä tai tavoista puhua äitiydestä. Äidin paikan voisi katsoa muodostavan jopa eräänlaisen peruselementin yleisempäänkin ja eri aikakausia yhdistävään äitiyspuheeseen. Myös aikaisemmin pohtimani ajan ja ajasta puhumisen voisi nostaa tällaiseksi laajemminkin äitien kokemuksia rakentavaksi elementiksi. Aikaan liittyvät kokemukset ja ajattelutavat yhdistävät sukupolvien äitejä, vaikka aika saakin niissä erilaisia merkityksiä ja tulkintoja. Äidin läsnä- ja poissaolon rinnalla korostuu lisäksi äidin etäisyys ja läheisyys. Eri sukupolvien ihmisten kertomuksissa äiti on ollut lähellä tai kaukana, pitänyt sylissä tai ollut kiireinen, tasapainoillut läheisyyden ja etäisyyden välillä. Voisiko etäisyyden pohtiminen olla myös osa yleisempää ja sukupolvesta toiseen pysyvää äitiyden puhetta?

10.2 Äidin 'oikea' paikka

Yhden tutkimuksen on mahdollonta tavoittaa kaikkia äitiyteen liittyviä käsityksiä, mielikuvia ja uskomuksia. Tutkimukseni äitiyden uskomukset liittyvätkin hyvin pitkälle ideaaliseen tai normatiiviseen äitiyteen. Näin ei olisi välttämättä tarvinnut olla, mutta näiden uskomusten näkyvyys osana äidin läsnä- ja poissaolon kertomuksia tavallaan pakotti tarttumaan niihin. Huolimatta arkipäivän eri käytänteistä ja tavoista toimia, on tällä uskomusten äidillä jopa hämmentävän näkyvä paikka, kun tuota arkipäivää muistellaan, kerrotaan ja kuvataan. Olen painottanut kuitenkin sitä, että uskomukset ovat olemassa myös ilman, että niiden mukaan toimittaisiin. Varsinkin äitiyden uskomukset näyttäisivät olevan sellaisia, jotka tavallaan "livahtavat" suusta. Näkyväksi tekemäni uskomukset voikin nähdä, ei ainoaksi, vaan yhdeksi osaksi nykypäivän keskustelua äitiydestä.

Äidin läsnäolon ja poissaolon tematiikasta välittyneet uskomukset muovavat siis sukupolvesta toiseen varsin "perinteisen" kuvan äidistä ja äidin paikasta. Uskomuksissa näkyvät ydinperheideologian perintö sekä äidin ja lapsen tärkeä suhde, jossa isällä ei juurikaan ole sijaa. Uskomuksissa äidistä tehdään hyvin läsnäoleva, hän kuuluu kotiin ja lapselle parasta hoivaa antaa oma äiti. Kasvattajana äiti on myös ylivoimainen. Uskomukset palautuvatkin herkästi siihen ajatukseen, että on olemassa jokin oikea tapa olla äiti ja tämä tapa tiivistyy hyvän ja huonon äidin vertailuissa. Tämän tutkimuksen äitiyden uskomukset voisivatkin tiivistettynä yhteen kiteytyneeseen, sukupolvia yhdistävään, uskomukseen kuulua seuraavasti: *(hyvän) äidin paikka on kotona, lapsia hoitamassa ja kasvattamassa.*

Sukupolvien sijaan eroa uskomuksiin toi sukupuoli.²⁶ Ero syntyy siitä, että

²⁶ Tulkitsemani eronteko miesten ja naisten välillä on selkeä, joskin on syytä ottaa huomioon haastateltujen miesten vähäinen osuus aineistossa.

miehet ja isät liittävätkin äidin suoraan kotiin, kun naisilla ja äideillä tuo liitos tapahtuu enemmän lapsen kautta. Ribbens (1998, 30–31) pohtii, miksi varsinkin äideillä itsellään on kuva siitä, millaista 'hyvän äitiyden' pitäisi olla. Naisten uskomukset näyttäisivätkin korostavan juuri itse äitiyttä ja äidin ja lapsen välistä yhteyttä, kun miesten uskomuksissa painottuu enemmän juuri äidin paikka (kotona) ja yleensä tekeminen ja työskenteleminen. Samalla miehet tulevat painottaneeksi valtaa ja naiset puolestaan hoivaa. Näitä sukupuolten eroja äitiyspuheessa voi pohtia miesten ja naisten erilaisten puhetapojen kautta. Toisaalta kyse voi olla myös siitä, että miehet kiinnittävät huomiota eri asiaan kuin naiset, tai että he puhuvat samasta asiasta eri näkökulmasta.

Kotiin, lapseen ja äitiin liittyvistä uskomuksista piirsin muodot voimakkaalle, täydelliselle ja pystyvälle äidille. *Voimakas* äiti liittyy juuri kotiin. Hän johtaa, hallitsee ja pitää kodin koossa. Hän on myös kodin sielu, sydän ja voima. Kasvattajana äiti toimii puolestaan ikään kuin portinvartijana kodin ja muun maailman välillä. Hänen vastuullaan on lähettää kodista maailmalle kunnon kansalaisia ja tässä tehtävässä hän on samaan aikaan lempeä ja luja, rakastava ja kurittava. Kasvattajana äiti onkin lähes kaikkeen *pystyvä*. *Täydellinen* äiti puolestaan kietoutuu itse äitiyden ja lapsen ympärille. Hän on ikuisesti hoivaava, uhraava ja rakastava. Hän on lämmin ja hellä, kaikesta huolehtiva syli. Tuo täydelliseen äitiin kiinnittyvä äidin syli löytyy uskomusten lisäksi kaikkien sukupolvien muistoista ja kokemuksista saaden näin tärkeän paikan niin käytännössä kuin ajatuksissa. Toinen asia, jonka olisin myös odottanut löytyvän, on perisuomalainen pullantuoksu (ks. Böök 1997; Innanen 2001). Innasen (2001, 141) tutkimat lukioikäiset nykypäivän nuoretkin odottavat, työssäkäyvistä omista äideistään huolimatta, äideiltä perinteistä läsnäoloa pullantuoksuineen. Pullantuoksuista kodista tai äidistä ei aineistossa ole kuitenkaan edes pientä viittausta. Edes täydellinen äiti ei tuoksu pullalle.²⁷

Kaikkiaan voimakkaan, täydellisen ja pystyvän äidin voisi katsoa muodostavan eräänlaisen vahvan äidin valtakunnan. Uskomuksista olisi helpostikin luettavissa kaikesta (yksin) selviävä ja aina jaksava äiti (mm. Nätkin 1997, Jokinen 1996; Peltonen 1998). Toisaalta en halua painottaa äidin vahvuutta sinällään. Ehkä uskomuksista piirtyvän äidin vahvuus ja myös vaikeus onkin enemmän siinä, miten kykenee yhdistämään toisaalta kaikkein herkimmät äitiin liitetyt piirteet (rakastava, hellä, hoivaava) ja toisaalta ehkä epä-äidillisinäkin pidettävät voimakkuuden, tiukkuuden ja kovuuden piirteet. *Lempeästi mutta lujasti* -sanonta kuvaa erityisen hyvin suomalaiselle äidille uskomuksissa osoitettuja ristiriitaisiakin vaateita niin kasvattajana, hoivaajana kuin toimijana kodissa ja perheessä.

Uskomusten kantava piirre on, että niillä ei aina ole todellisuus pohjaa (Sigel 1985, 348). Voimakas, täydellinen ja pystyvä äiti ovatkin ennen kaikkea uskomusten kautta muotonsa saavia, niiden välittämällä äitiyden kuvalla ei siis välttämättä ole sijaa arkipäivän toiminnassa. Aineistoni äidit ovat paljon muutakin kuin täydellisiä, voimakkaita ja kaikkeen pystyviä, mistä äitien poissaolon ja läsnäolon kertomukset antavat viitteitä. Äidit ovat myös voimattomia, epätäydellisiä ja

²⁷ Tutkijakollegani Satu Perälä-Littunen totesi kuitenkin oivaltavasti täydellisen äidin ilmauksia lukiessaan, että nehan jo itsessään tuntuvat pullantuoksuisten äidin rakennusaineilta. Ilmauksissa on "kohoavan pullan tuntu".

heikkoja ilman olettamusta olla jotain muuta. Uskomusten merkitys on kuitenkin pitkälle siinä, että varsinkin normeerattuina ne aiheuttavat syyllisyyden tunteita. Niinpä äitiyden uskomukset ihanneäidin kuvana voivatkin aiheuttaa riittämättömyyttä esimerkiksi kiireiselle ja poissaolevalle, usein kodin ulkopuolella työssäkäyvälle äidille. Mutta eivät uskomukset ole armollisia kotiäidillekään, jos äidin valtakunnaksi rakentuu pelkästään koti ja siellä suhde lapseen. Äitiyden uskomukset pääsevätkin ääneen varsin osuvasti Vuoren (2001, 371) kritisoimissa perheasantuntijoiden kirjoituksissa. Hän väittää, että etenkin kotiäidin toimijuus rajataan edelleenkin aivan liian helposti pinnasängyn, hellan ja pyykkikoneen kolmioon. Aivan kuin äidillä ei olisi, tai ei saisi olla, muita suhteita kuin mitä koti pystyy tarjoamaan.

Kaikkiaan voimakkaan, täydellisen ja pystyvän äidin voi katsoa rakentavan osaltaan kulttuurimme tarinaa äitiydestä ja samalla osaltaan äitiyden yleistä uskomusjärjestelmää. Tämän rinnalla jokaisen oma, henkilökohtainen uskomusjärjestelmä etsii paikkaansa limittyen, lomittuen tai etäisyyttä ottaen. Toisille äitiyden uskomukset ovat kaukaisia, toiset taas ottavat niihin kantaa, arvioivat, arvostelevat ja pohtivat itseään ja muita äitejä. Kuviossa 1 (s. 48) esittämäni tapaan äitiyden uskomukset välittyvät eri tavoin eri ihmisillä osaksi omaa henkilökohtaista elämää ja käytänteitä. Samalla omat tulkinnat ja toiminnot vaikuttavat vallitseviin äitiyden uskomuksiin, joko ylläpitäen tai heikentäen niitä. Joka tapauksessa Jokisen (1996b, 63) sanoin äitien esitys äitinä olemisestaan rakentuu aina suhteessa kulttuurisiin tarinoihin äitiydestä. Entä tarinoihin isyydestä tai vanhemmuudesta?

Nätkin (1997, 195) mukaan äitiydestä on vaikea puhua viittaamatta muihin suhteisiin, esimerkiksi äidin suhteeseen mieheen, isään. Näin on myös äitiyden uskomuksissa. Olenkin pyrkinyt osoittamaan, että äitiyden uskomusjärjestelmä ei ole irrallinen, jotenkin erityinen järjestelmä vaan osa laajempaa vanhemmuuden uskomusjärjestelmää, vanhemmuuden etnoteoriaa. Vaikka vanhemmuuden muodot ja toteutumistavat ovat vaihdelleet melkoisesti eri aikoina (Kurki-Suonio 1996) ja tasa-arvoinen, jaettu vanhemmuus on näkyvä osa nykyistä vanhemmuuskeskustelua, samoin kuin uusi, hoivaava ja osallistuva isä (Korhonen 1999; Huttunen 1998) niin uskomuksissa kotiin sijoittuva äiti ja kodin ulkopuolelle sijoittuva isä näyttävät itsepintaisesti säilyttävän paikkansa ja myös määrittävän käsityksiä vanhemmuudesta.

Nykypäivänä äitien erilaisuuksien korostaminen heijastelee halua löytää erilaisia toteutuksia ja odotuksia äitiydelle. Kurki-Suonio (1996) painottaa kuitenkin, että vaikka äitiyden toteutuksia ja odotuksia halutaan muuttaa, niin ei kuitenkaan tule väheksyä niitä äitejä, jotka haluavat toteuttaa perinteiseksi koettua naisen roolia ja 'äitiyden kutsumusta' (mts. 10–12). Tätä välillä kovin ristiriitaistakin tilannetta heijastelevat myös monet tutkimukseni äitikertomukset ja uskomukset. Edelleenkin arvostetaan ja toteutetaan perinteiseksi miellettyä äitiyden mallia, joka vallitsee myös uskomuksissa, mutta toisaalta äitiyden käytänteet ovat paljon muutakin. Ehkä nämä moninaiset äidit vähitellen raivaavat näkyvämpää tilaa myös toisenlaisille uskomuksille. Helsingin Sanomien (17.3.2001) haastattelussa kirjailija Cia Kiiskisen uutukaisen äitikirjan²⁸ sanoma

²⁸ Kiiskinen, C. 2001. *Äitiyspakkaus*. Helsinki: WSOY.

tiivistetään muotoon: "Uusi äiti järkyttyy äitiyttä, mutta ei rupea marttyyriksi". Tämä nykypäivän naisen äidiksi tuloon liitetty ajatus voi hyvinkin pitää paikkaansa myös uskomusten kannalta katsottuna: äitiyden uskomukset voivat olla järkyttävänkin selvinä olemassa, mutta niiden toteutumistavat arkipäivän äitiydessä ovat moninaiset, joskus jopa olemattomat.

10.3 Tutkimuksen arviointia

Tutkimuksessani on yhtä aikaa läsnä monta eri tasoa. Käsissäni on kolme sukupolvea, jotka eivät ole toisistaan "irrallisia" vaan muodostuvat saman suvun sukupolviketjuista. Jokaisella sukupolvella on lisäksi eri tasoisia muistoja ja kokemuksia. Jatkumo ulottuu vanhimman sukupolven 1900-luvun alkupuolen lapsuusmuistoista nuorimman sukupolven nykypäivän kokemuksiin. Arkipäivän kokemusten lisäksi kohdistin katsettani myös uskomuksiin, siihen mitä ja miten äideistä ja äitiyden uskomuksista kerrotaan.

En ole pyrkinyt tekemään vertailuja vanhan ajan ja nykyajan välillä. Tuo vertailu on silti olemassa, olenhan itse nykypäivän nuori aikuinen. En voi esimerkiksi ymmärtää vanhimman sukupolven kokemuksia samalla tavalla kuin he tekevät (Yow 1994, 201). Tämä näkyy varmasti ainakin siinä, mitä olen ottanut esille ja mitä korostanut. Asiat, jotka minusta vaikuttavat tärkeiltä, voivat vanhaa aikaa eläneelle olla toissijaisia. Nykyihmisen on vaikea ymmärtää mennyttä. Käsillä on vain se, mikä on puhuttu ja kerrottu.

Haastatteluja ja niiden kautta välittyviä kokemuksia ei voi myöskään pitää suorina ikkunoina todellisuuteen. Kokemustenkaan välityksellä ei voi nähdä suoraan sitä, millaista äitiys oli eri vuosikymmenillä. Kukin vuosikymmen näyttäytyy jälkikäteen uudelleenjäsennettynä (Nätkin 1997, 269–270). Tehtäväni tutkijana ei ollutkaan "paljastaa" todellisuutta tai osoittaa asioita "oikeiksi". Pyrkimykseni oli pikemminkin avata erilaisia näkökulmia, joiden kautta äitiyttä ja äitiyteen liitettyjä uskomuksia voisi lähestyä. Nämä näkökulmat voivat tosin tuntua toisille lukijoille todemmilta kuin toisille. Eskola ja Suoranta (1998, 211) pohtivat, että kyse on kerrottujen tapahtumien tuttuudesta. Toisille kerrotut tapahtumat ovat jollakin lailla omakohtaisesti tuttuja ja siten oma kokemus voi ne vahvistaa. Toisille asiat jäävät kaukaisemmiksi.

Tulkintaani äideistä ja äitiyden uskomuksista on lisäksi katsottava käytetyn aineiston puitteissa (ks. Alasuutari 1995, 78–79). Haastattelutehtävän suorittaneet ovat kasvatustieteen opiskelijoita ja tehtävän aihe on kotikasvatus. Aineistoa ja siitä tehtyjä tulkintoja tuleekin tarkastella nimenomaan kasvatukseen liittyvien asioiden ja tapahtumien kontekstissa. Haastattelutehtävän valinnaisuus on tuonut tehtävään motivoituneen sävyn, mutta toisaalta kyseinen asia on myös tuottanut valikoituneisuutta: ne, jotka ovat katsoneet tehtävän jostakin syystä vaikeaksi, eivät ole sitä tehneet. Lisäksi oman suvun haastatteleminen (noin 40 % haastatteleluista) tuo omat pohdittavat piirteensä aineistolle. Toisaalta omalle sukulaiselle voi olla helppo puhua, mutta toisaalta perheessä ja suvussa voi olla omia salaisia, julkilausumattomia sääntöjä, jotka määrittelevät kenelle, mitä asioita ja milloin puhutaan (Brown-Smith 1998, 30). Haastattelussa esitetyt kysymykset ovat tosin

hyvin yleisluontoisia, eivätkä mene kovin syvälle perheen asioihin, joten voi olettaa, että haastattelijan tuttuudella tai vieraudella ei tässä tapauksessa ole kovin suurta merkitystä aineiston laadulle.

Aineiston laajuus (129 sukua, 387 henkilöä) saattaa lisäksi tuntua hankalalta käsiteltäväksi laadullisessa tutkimuksessa (Eskola & Suoranta 1998, 216). En ole kuitenkaan kokenut aineiston mukana kuljettamista liian raskaaksi tehtäväksi. Äitiaineiston kertomukset vaihtelevat suuresti pituudeltaan ja runsaudeltaan. Olen pystynyt keskittymään laajempiin kuvauksiin ja kertomuksiin, pitäen kuitenkin näiden rinnalla lyhyempiä aineistokohtia. Näin olen voinut arvioida tekemiäni tulkintoja vasten laajaa aineistoa.

Tutkimusta tehdessäni olen kohdannut kysymyksiä siitä, siirtyvätkö uskomukset ja toimintatavat sukupolvelta toiselle. Onhan käsissäni varsin ainutlaatuisen aineisto sukujen muodostamista sukupolviketjuista. Kysymys on vaikea, kuten olen jo tutkimuksen kulkuun liittyviä ratkaisuja kuvatessani todennut (luku 5.2.2). Olen joissain tilanteissa seurannut sukujen eri jäsenten haastatteluja, vetänyt lankoja yhteen ja tehnyt mahdollisia tulkintoja tai pohdintoja. Siirtymisen selvä osoittaminen on kuitenkin äärimmäisen hankalaa, sillä siirtyminen ei ole yksi yhteen tapahtuvaa toimintaa vaan moneen suuntaan liikkuvaa (isoäidiltä tyttärelle, tyttäreltä isoäidille). Uskomukset ja ajattelutavat välittyvät myös useita eri teitä, jolloin väylinä ovat esimerkiksi tiedotusvälineet, media ja erilaiset asiantuntijat. Katson, että aineistoni on siirtymisen kannalta myös liian "ohutta". Voin esittää sukujen eri sukupolvien ajattelun samankaltaisuuksia ja pohtia siirtymisen mahdollisuutta, mutta en juurikaan osoittaa suoraa siirtymistä. Niinpä olen keskittynyt siirtymistä enemmän mahdollisiin sukupolvien välisiin eroihin ja samankaltaisuuksiin, irtiottoihin ja yhtäläisyyksiin. Jo näiden kautta on kuitenkin selvää, että väite perheen menetetyistä oteesta kulttuurisen tiedon välittymisessä (Bertaux & Thompson 1993, 3) on liioitteleva, sen verran usein esimerkiksi omat vanhemmat ovat tiivis osa omia muistoja ja kokemuksia:

Aikoinaan ku olin erikoistumassa erikoissairaanhoidajaksi niin siellä oli kasvatustiedettä ja siellä puhuttiin kasvattamisesta. Ja mä totesin hirveän onnellisena ja tyytyväisenä et mähän oon saanu mejän äitiltä kaikki puitteet, miten mäkin haluan kasvattaa. (äiti 44 v, 67)

Tutkimuksen kokonaisuutta ajatellen olen useasti miettinyt aineiston ja teorian sopivaa rinnakkaiseloja. Teoreettinen positio vaikuttaa kaikkeen mitä tutkimuksessa teemme. Ely ym. (1997) haluaa kuitenkin ravistella teoreettisen raamin tiukkuutta. He näkevät, että liian usein tutkijat näkevät tuon raamin tiukasti sellaisena, johon tulokset on istutettava ja jätettävä sivuun sellaiset löydöt, jotka eivät siihen sovi. Laadullisen tutkimuksen etuna on kuitenkin mahdollisuus pysyä avoimena yllätyksille. Saarenheimo (1997, 67) pohtii laadullista tutkimusta samaan tapaan:

Laadullisessa tarkastelussa joudutaan tasapainottelemaan aineistolähtöisyyden ja teorian mukanaolon välillä. Aineistoa pitäisi kyetä lukemaan mahdollisimman avoimesti, jotta analyysi tuottaisi uudenlaista tietoa. Toisaalta teoreettinen konteksti on aina väistämättä mukana jo tutkijan käyttämässä käsitteistössä.

Esimerkiksi sukupolvi käsitteenä ja haastateltavia erottelevana tekijänä on

aineiston myötä itsestään selvästi mukana. Analyysissä en ole kuitenkaan halunnut ottaa sukupolvia täysin selkeästi rajautuvina vaan olen yrittänyt olla avoin muillekin eroille ja yhtäläisyyksille. Tämän lukutavan myötä esimerkiksi uskomusten tärkeämmäksi erottelevaksi tekijäksi muotoutui sukupuoli, ei niinkään sukupolvi. Myös uskomusten haltuunotto teoreettisena käsitteenä ja osana haastateltavien kerrontaa on ollut haasteellinen tehtävä. Tavoitteena on ollut osoittaa vanhemmuuden ja erityisesti äitiyden herkkää sitoutumista vallitsevan kulttuurin ja yhteiskunnan ajattelutapoihin unohtamatta kokemusten omaleimaisuutta.

Laadullisen tutkimuksen haaste on menetelmässä. Jokainen tutkimus muovaa hyvin pitkälle oman menetelmänsä tai menetelmiensä kirjon. Eri teknikat sopivat eri tavoin vastausten etsimiseen. Kvale (1996, 204) esittää metaforisesti, että toiset tutkijat ovat 'kaivajia', jotka etsivät syvempiä, piilossa olevia merkityksiä, kun taas toiset ovat 'matkaajia', jotka käyvät saman reitin kuin haastateltava. Tässä tutkimuksessa olen sekä kaivanut, että matkannut. Haastatteluja lukiesani liikuin välillä hyvinkin lähellä äitien elämää ja välillä taas yritin katsoa heitä etäämpää. Kirjoittajana toimin välillä ikään kuin kertojan tai uudelleenkirjoittajan²⁹ positiossa ja välillä siirryin etäämmälle tekemään tulkintoja, sidoksia ja liittymiä äitien, sukujen ja sukupolvien kesken. Yhtäältä yritin asettaa kertomuksia ja muistoja paikalleen siihen yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen kontekstiin, jonka puitteissa ne ovat syntyneet. Toisaalla liikuin enemmän itse puhutussa ja kerrotussa. Tavoitteeni ei ollut kehittää mitään uutta menetelmää vaan löytää sopiva tapa käsitellä aineistoa. Olen yrittänyt kirjoittaa tekemäni metodiset ja tulkinnalliset ratkaisut mahdollisimman tarkasti näkyviin, jotta ne olisivat lukijan saavutettavissa ja arvioitavissa. Onhan tutkimusprosessin mahdollisimman selkeä esittäminen yksi laadullisen tutkimuksen tärkeimmistä luotettavuuden mittareista (Eskola & Suoranta 1998, 211).

Laadullinen tutkimus on Fischerin (1994) kuvaamana niin taidetta kuin tiedettä. Tasapaino näiden välillä on tutkijan vastuulla: mitä kerrotaan, kuinka paljon kerrotaan ja millä tarkkuudella. Toiset tutkittavat väistämättä kertovat mielenkiintoisempia, parempia ja koskettavampia tarinoita kuin toiset. Tutkimuksen tekeminen on valintojen tekemistä siitä, kenelle annetaan ääni. Valintojen tekemisessä on aina olemassa myös väärynmärryksen ja virheellisten tulkintojen tekemisen mahdollisuus: joitakin asioita on helpompi painottaa ja joitain jättää kokonaan pois (mts. 3–4). Kysymys on siis tutkimuksen kokonaisuudesta, siitä mitä on tarjolla ja mikä osa tarjotusta nähdään kertomisen arvoiseksi (Ely ym. 1997, 182). Haastateltavien äitikertomusten valitsemisessa olen yrittänyt olla avoin erilaisille näkökulmille. Olen yrittänyt olla myös tasapuolinen, mutta silti vanhimman sukupolven kertomukset ovat ehkä saaneet enemmän ääntänsä kuuluviin. Heidän kerrontaansa oli paljon verrattuna etenkin nuorimpaan sukupolveen, joiden haastatteluista oli heidän lyhytsanaisuutensa vuoksi vaikea irrottaa sopivia sitaatteja. Valintani olen kuitenkin yrittänyt tehdä mahdollisim-

²⁹ Uudelleenkirjoittamisella, tai tutkimukseni tapauksessa ehkä oikeammin uudelleenkertomisella, tarkoitan Jokisen (1996b, 64) tapaan sitä, että olen valikoiden ja myöskin tematisoiden lainannut paljon haastateltavien omaa ääntä, siteerannut heitä ja kirjoittanut heidän sanoillaan.

man paljon aineistoa kunnioittaen ja tarkistaen tulkintojani varsinkin huomiota herättävien asioiden kohdalla.

Jo lähtökohtani siitä, että äitiys ei ole jotain, mikä tapahtuu naiselle vaan jotain, missä nainen on itsekin toimijana, suuntaa tutkimusta katsomaan asioita erityisesti yksilön, toimijan näkökulmasta. Äidit eivät ole vain yksi yhtenäinen ryhmä vaikka äitiyden uskomukset niin saattaisivatkin olettaa. Ei ole yhtä ainoaa (oikeaa) tapaa olla äiti, vaan jokaisella ihmisellä on omat kokemuksensa, tuntemuksensa ja käsityksensä. Tämän yksilön näkökulman saavuttaminen on yksi laadullisen tutkimuksen vahvuuksista, mutta myös arvostelun kohteista (Daly 1992; Fischer 1994; Ely ym. 1997). Missä määrin yksittäisten ihmisten tarinat kertovat laajemmasta perspektiivistä? Entä missä määrin laadullisen tutkimuksen tulokset kertovat muustakin kuin vain analysoidusta aineistosta?

Yleistettävyyden sijaan laadullisen tutkimuksen yhteydessä käytetään yhä enemmän käsitteitä tulosten siirrettävyys (Eskola & Suoranta 1998, 68) ja suhteuttaminen (Alasuutari 1994, 222), joilla tarkoitetaan juuri tutkijan kykyä osoittaa tulosten ulottuvan laajemmallekin kuin vain käytettyyn aineistoon. Käytännössä tämän osoittaminen voi olla vaikeaa. Ollilan (2000) mukaan aineiston tarkka lähiluku ja yksityiskohtiin keskittyminen antavat kuitenkin mahdollisuuden analysoida myös laajempia merkityksiä. Niukastakin aineistosta voidaan löytää paljon kulttuurisia merkityksiä, joiden kautta voi avautua "suuria" teemoja ja kulttuurin peruskysymyksiä (mts. 13–15). Uskomukset, ovat juuri tällaista kulttuurista tietoa. Uskomuksia ei paikoin edes sanota ääneen vaan ne ovat pääteltävissä esimerkiksi ihmisten toiminnasta tai pienistä huomautuksista. Uskomukset voivat erottaa (henkilökohtaiset uskomukset) mutta myös yhdistää kulttuurin jäseniä (yleiset uskomukset). Laadullisen tutkimuksen usein rajalliset mahdollisuudet yleistykseen on pohdittava, mutta ei tutkimusta rajoittava seikka, varsinkin jos lähtökohtana on todellisuuden monimuotoisuus (Eskola & Suoranta 1998, 212–213). Laadullisella tutkimuksella ei ylipäänsä pyritäkään yleistykseen vaan erilaisten näkökulmien avaamiseen ja variaation esittämiseen. Laadullinen tutkimus osaa arvostaa myös pienten asioiden, poikkeamien ja jopa sattuman tuottamia merkityksiä (mm. Hirsjärvi & Hurme 2000, 194), sillä ne ovat myös tärkeä osa elämää ja elettyä todellisuutta.

Äidin paikallisuuden valitseminen lähtökohdaksi avaa äitiyden kenttää tietyistä näkökulmasta. Voi kysyä, kertooko äidin paikan kautta puhuttu äitiys vain poikkeamista, erityisyyksistä ja sattumista, vai voisiko se kertoa myös yleisemmin äitiydestä. Tähän pystyy parhaiten vastaamaan jokainen lukija, varsinkin äitilukija. Toisaalta kysymystä voi lähestyä pohtimalla sitä, eroaako äidin läsnä- ja poissaolon kautta välittynyt ideaalinen kuva äidistä esimerkiksi samassa haastattelussa suoraan kysytystä hyvästä äidistä. Suoraan kysyttynä hyvä äiti mainitaan yleisimmin rakastavaksi, lastaan kunnioittavaksi, rajoja asettavaksi, neuvovaksi ja kärsivälliseksi (Perälä-Littunen 2001). Tältä osin äidin paikallisuuden näkökulma ei ota kovin suurta välimatkaa, vaan nuo hyvän äidin piirteet ovat tiukasti osa myös äidin läsnä- ja poissaoloa. Mielenkiintoisen poikkeaman tekee se, että suoraan kysyttynä hyvästä äidistä ei puhuta kotiäitinä tai muutenkaan kotiin sijoittuvana äitinä, vaikka nämä muualla haastateltujen kertomuksissa sitten piirtyvätkin perin vahvoina esille. Perälä-Littunen (2001) pohtii, että kyse voi olla siitä, että hyvää äitiä ajatella ei tule edes mieleen

tällaiset 'maalliset' asiat kuten äidin työssä tai kotona oleminen. Äitiaineistoa lukiessa nämä näyttäisivätkin tulevan esille vasta konkreettisen toiminnan ja siitä kertomisen myötä.

Kaikesta huolimatta äidin läsnäolon ja poissaolon kertomusten tarkoituksena on avata erilaisia – myös pieniä – ikkunoita äidin elämään ja siten luoda uusia katselukulmia äitiydestä tuotettuun keskusteluun ja tutkimukseen.

10.4 Haasteita jatkotutkimukselle

Äitiyden uskomusjärjestelmä uskomuksineen on osa laajempaa vanhemmuuden etnoteoriaa. Näin ollen äitiyden uskomusjärjestelmä on vain yksi, joskin tärkeä osa rakentamassa koko kulttuurista kuvaa vanhemmuudesta. Tämä tutkimus täytti kuitenkin tuota uskomusjärjestelmää vain osittain, äidin läsnä- ja poissaolon näkökulmasta. Keskityin lisäksi äitiyden uskomuksissa erityisesti ideaalisena tai ihanteellisena pidettyyn äitiin, mutta mitä muita uskomuksia äidistä onkaan? Mitä olisivat uskomukset "tavallisesta" äidistä? Uskomusten näkyvämmäksi tekeminen ja niistä keskusteleminen tarjoavat mahdollisuuden nähdä itsemme osana laajempaa kulttuuria ja sen perintöä, niin hyvässä kuin pahassakin. Voivat-han varsinkin perinteeseen nojaavat käsitykset, ajattelutavat ja uskomukset toimia myös jarruna muutokselle ja uusille tavoille nähdä asioita – monet äitiyden uskomukset oletettavasti toimivat juuri näin. Tämän vanhemmuuden etnoteorian täyttäminen, laajentaminen ja merkityksen pohtiminen eri yhteyksissä olisikin antoisa tehtävä useammallekin tutkimukselle.

Vanhemmuuden etnoteoria on kulttuurisidonnainen ja siten taipuvainen muuttumaan myös ajan mukana. Mitä erilaisemmat lähteet vaikuttavat kulloisenkin ajan uskomuksiin, joskin näiden tarkka osoittaminen on vaikeaa (mm. Goodnow & Collins 1990; Harkness 2001). Analysoidessani kertomuksia äitien läsnä- ja poissaolosta sekä erilaisia uskomuksia olen paikoin tehnyt tulkintoja myös siitä, mihin kontekstiin uskomukset mahdollisesti liittyvät, mistä ne ovat saaneet alkunsa. En kuitenkaan ole pystynyt tiukasti osoittamaan erityisiä lähteitä, olen tutkimukseni rajoissa voinut vain pohtia erilaisia mahdollisuuksia ja etsiä tukea tähän mennessä tunnetusta perheen ja äitiyden historiasta ja tehdystä tutkimuksesta. Myöskin uskomusten välittyminen sukupolvelta toiselle jäi tutkimuksessani ohueksi. Perhettä ja vanhemmuutta koskevien uskomusten tarkempi yhdistäminen eri lähteisiin ja uskomusten sukupolvelta toiselle välittyminen ovatkin vielä paljolti tutkimattomia alueita ainakin suomalaisessa tutkimuksessa.

Nykyinen perhetutkimus korostaa erilaisten äänien esille pääsyä: niin asiantuntijoiden, vanhempien kuin lasten (esim. Ritala-Koskinen 2001; Vuori 2001; Innanen 2001). Tässä tutkimuksessa ovat korostuneet eri sukupolvien naisten ja äitien näkökulmat. Myös isät ja miehet ovat paikoin saaneet äänensä kuuluville. Sukupolviaineiston myötä hyvinkin eri-ikäisten ihmisten muistoissa kuuluu lisäksi paitsi aikuisten niin myös lasten ääni. Lapsuusmuistot ovat kuitenkin nimenomaan muistoja, jolloin ne helposti valikoivat, unohtavat ja nostalgisoivat asioita, varsinkin jos lapsuudesta on jo pitkä aika. Äidin läsnä- ja poissaolo voisikin saada uusia tasoja ja merkityksiä, jos sille antaisi mahdollisuuden

tulla kuulluksi autenttisen lapsen näkökulmasta.

Tutkimuksella pitäisi aina olla jokin tarkoitus ja jotain annettavaa (Ely ym. 1997). Niinpä käsillä oleva tutkimus on onnistunut, jos se pystyy tarjoamaan myös tieteen ulkopuolella välineitä tarkastella omaa äitiyttä ja vanhemmuutta. Tämä tutkimus uskomuksineen tekee osaltaan näkyväksi yhteiskuntamme kulttuurista perimää ja siten sen soisi auttavan tunnistamaan myös omia käsityksiä ja uskomuksia paitsi äitiydestä niin myös isyydestä ja laajemmin vanhemmuudesta. Äitiyden uskomukset ovat parhaimmillaan keskustelun, kritiikin ja arvioinnin herättäjiä – asioiden, joita jokaisen tutkimuksen soisi saavan osakseen.

SUMMARY

Where's mother? This question arose in the course of my reading the interviews with three generations of family members and my research began to be directed by this question. Motherhood is a very versatile phenomenon which can be studied from several perspectives. For this study the perspective turned out to be that of the mother's place, the presence and absence of the mother. When is the mother present and when absent? This perspective is more usually taken when studying fathers and fatherhood, especially in relation to absence, which has been regarded as a feature of traditional fatherhood. Here I applied the absence / presence perspective while investigating the lives of mothers. The first aim of this study was to capture the experiences and memories of different generations regarding the presence and absence of the mother.

Where should the mother be? Or what should the mother be like? These questions directed my attention to culturally determined ways of thinking, to the conceptions, views and images relating to a mother. I use the term 'maternal beliefs' for all these conceptions. In everyday life these beliefs form the background of our thinking, and though we are not necessarily aware of this, they affect the way in which we see mothers. Motherhood especially is an area of normative beliefs which describe the virtues of a mother. Thus the second aim was to find these beliefs concerning motherhood and mothers told by the three generations.

The data of my study consist of interviews across three generations from the same family conducted by students of education. The questions asked dealt with parenting and child-rearing. The interviews were carried out 1994–1995. The task of the students was to interview three members of the same family, each member representing a different generation (129 families, 387 interviewed persons). The interviewees in the youngest generation were aged 18–35 years, in the middle-aged generation 36–64 years, and in the oldest 57–89 years. In the majority of cases (78) the links between generations were all female, i.e. daughter – mother – grandmother. It was permissible for the students to interview their own relatives or they could choose persons not related to them. The interviewers did not ask specifically about mothering so I had to search the data to extract talk about mothers. I systematically picked out everything said about mothers and mothering. Because most of the interviewees were women (84%), the interviews contain a lot of talk dealing with being a mother and a woman as well as child-rearing from the mother's point of view. This talk often consists of descriptions, stories and memories which, in a way, are 'by-products' of the questions posed. By adopting this procedure, I obtained a more manageable amount of text. Thus I had data which contained talk about mothers and mothering, *mother data*, as well as the original data.

The analysis of the data was carried out qualitatively, by searching for themes, letting the data direct the analysis, using analytical procedures for autobiographical data and, to some extent, ideas derived from discourse analysis.

Stories about absent and present mothers

Motherhood as reflected in the descriptions of the absence and presence of the mother is constructed out of numerous everyday and often minor occurrences: a mother's work and fussing, longing for one's mother and being held by her, caring, feelings of guilt, everyday problems and solutions. These descriptions of incidents, situations and tasks present an important message. The moments of the mother's presence and absence are not trivial, but are remembered and arouse emotions years later both for mothers and their children.

The themes of the presence and absence of the mother reoccurred from one generation to another, but with changes in emphasis. The stories of the oldest generation emphasised the mother's absence. The mother was often busy and distant and sitting in the mother's lap was a rarity. The middle-aged generation is the generation of contradictions, in which a balance is sought. The sharing of a mother's responsibilities, feelings of guilt, talking about "perhaps I spoil the children" and references to using common sense probably reflect the existence of several contradictory beliefs and practices. The youngest generation does not talk so much about the mother's absence, instead, their talk is characterised by descriptions of the versatility of the mother's presence. Quality time, spending time together and doing things together were the catchwords of the youngest generation.

Maternal beliefs

Maternal beliefs reflected in the themes of the presence and absence of the mother form a rather traditional picture of the mother and her place across the generations. These beliefs follow the contours drawn by the ideology of the nuclear family and the importance placed on the relationship between mother and child, to the exclusion of the father. In these beliefs the mother is very present, she belongs in the home and the best person to take care of a child is his/her own mother. These beliefs seem to reflect the thinking that there is a right way of being a mother. The maternal beliefs found in the study can be summed up in one over-arching belief shared by all three generations: *a (good) mother's place is at home, taking care of and raising children.*

In contrast with the beliefs across the generations, the beliefs held by men and women differed from each other. The origin of this difference lies in the fact that the men connected the mother directly with the home while for the women the connection was mediated by the child. For the beliefs of the men the mother controls and manages the home. For the beliefs of the women the mother takes care of her child at home. The women's beliefs seem to emphasise motherhood and the relationship between mother and child while in the men's beliefs the emphasis is on the mother's place (at home) as well as her work at home. In this way men emphasise power and women caring. These gender differences can be explained by reference to the types of discourse men and women use. It is possible that men compared to women focus their attention on different matters or, alternatively, that they are talking about the same thing from a different perspective.

In relation to attitudes to home, child and the mother, the contours emerge of a strong, capable, and perfect mother. The *strong* mother is especially connected with the home. It is she who manages, controls and holds the home together. She is also seen as the soul, heart and strength of the home. In her role of child-rearer she acts as a gate-keeper between the home and the outside world. She is responsible for sending decent citizens out into the world and in executing this task she is simultaneously loving and a disciplinarian. As a child-rearer the mother is *capable* of nearly everything. The *perfect* mother mingles the essence of motherhood and children. She is eternally caring, loving and self-sacrificing. She is warm and gentle, the lap that takes care of everything. Taken all together the mother in these beliefs is constructed out of contradictory elements: on the one hand the very sensitive features typically associated with the mother (caring and loving) and on the other hand the perhaps less typical features of strength, strictness and severity. '*Gently but firmly*' describes particularly well the demands on the Finnish mother regarding her abilities as a child-rearer, carer and actor at home and in her family.

The belief in the strong, perfect and capable mother found in this study is a part of the shared, collective belief system of motherhood. This maternal belief system is not separate but part of a larger parental belief system, in other words of parental ethnotheory. Although shared parenting based on equality between men and women together with the new caring and participating father (Korhonen 1999, Huttunen 1998) are visible parts of present-day parenthood discourse, on the level of beliefs the mother in the home and the father outside the home seem to persist and determine our conceptions of parenting.

Conclusion

In this study I have focussed on motherhood as the experience as well as the beliefs surrounding motherhood. Despite differences in everyday practice the ideal mother contained in the beliefs found here holds a surprisingly visible place when everyday practices are remembered, told and described. Maternal beliefs, in particular, seem to be such that in a way they 'slip out'. These beliefs are a part of our everyday life even if we do not act in accordance with them.

The fact that stories and beliefs dealing with the presence and absence of the mother were told in all three generations (and both sexes) shows that the mother's place is an important element in the memories and experiences relating to mothers and is thus perhaps part of the more general discourse around motherhood.

LÄHTEET

- Abelson, R. P. 1979. Differences between belief and knowledge systems. *Cognitive Science* 3, 355–366.
- Alanen, L. 1996. Vanhemmuus, sukupuoli ja vanhemmuuksien poliittinen sosiologia. Teoksessa *Vanhemmuuksia. Oikeuden nainen - naisen oikeus - seminaarijulkaisu*. Helsingin yliopiston yksityisoikeuden julkaisuja 45, 17–30.
- Alasuutari, P. 1994. *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Ambert, A-M. 1994. An international perspective on parenting: social change and social constructs. *Journal on Marriage and the Family* 56 (3), 529–543.
- Anttonen, A. 1994. Hyvinvointivaltion naisystävälliset kasvot. Teoksessa A. Anttonen, L. Henrikson & R. Nätkin (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino, 203–226.
- Apo, S. 1995. Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta. Helsinki: Hanki ja jää.
- Auvinen, R. 1977. Nainen miehen yhteiskunnassa. Historiallinen, teoreettinen ja empiirinen tutkimus naisen asemasta. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 25. Helsinki.
- Badinter, E. 1981. *Mother love, myth and reality. Motherhood in modern history*. New York: MacMillan Publishing.
- Barthes, R. 1973. *Mythologies*. London: Paladin Grafton Books.
- de Beauvoir, S. 1980. *Toinen sukupuoli*. Suomentaja Annikki Suni. Helsinki: Kirjayhtymä (Alkuteos julk. 1949).
- Bell, L. & Ribbens, J. 1994. Isolated housewives and complex maternal worlds - The significance of social contacts between women with young children in industrial societies. *The Sociological Review* 42 (2), 227–261.
- Bengtson, V. L. 1993. Is the "contract across generations" changing? Effects of population aging on obligations and expectations across age groups. Teoksessa V. L. Bengtson & W. A. Achenbaum (toim.) *The changing contract across generations*. New York: Aldine de Gruyter, 3–23.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. 1994. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Bertaux, D. & Thompson, P. 1993. Introduction. Teoksessa D. Bertaux & P. Thompson (toim.) *Between generations. Family models, myths, and memories*. Oxford: Oxford University Press, 1–12.
- Bock, G & Thane, P (toim.) 1991. *Maternity and gender policies. Women and the rise of the European welfare states 1880s–1950s*. London: Routledge.
- Björnberg, U. 1992. Parenting in transition: an introduction and summary. Teoksessa U. Björnberg (toim.) *European parents in the 1990s. Contradictions and comparisons*. New Brunswick: Transaction Publishers, 1–29.
- Bowlby, S., Gregory, S. & McKie, L. 1997. "Doing home": Patriarchy, caring, and space. *Women's Studies International Forum* 20 (3), 343–350.
- Brown, S. & Small, R. 1997. Being a 'good mother'. *Journal of Reproductive and Infant Psychology* 15 (2), 185–198.

- Brown-Smith, N. 1998. Family secrets. *Journal of Family Issues* 19 (1), 20–42.
- Böök, M. L. 1997. Vanhemmuus ja työttömyys perhettä koskevista diskursseista. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen lisensiaattityö.
- Böök, M. L. 2001. Vanhemmuus ja vanhemmuuden diskurssit työttömyystilanteissa. Jyväskylän yliopisto. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 182.
- Chodorow, N. 1978. *The reproduction of mothering. Psychoanalysis and the sociology of gender.* Berkeley: University of California Press.
- Cole, M. 1990. Preface. Teoksessa D. Middleton & D. Edwards (toim.) *Collective remembering.* London: Sage, vii–ix.
- Conway, M. 1995. *Flashbulb memories.* Howe: LEA.
- Conway, M. A. & Rubin, D. C. 1993. The structure of autobiographical memory. Teoksessa A. F. Collins, S. E. Gathercole, M. A. Conway & P. E. Morris (toim.) *Theories of memory.* Howe:LEA, 103–137.
- Daly, K. 1992. The fit between qualitative research and characteristics of families. Teoksessa J. F. Gilgun, K. Daly & G. Handel (toim.) *Qualitative methods in family research.* Newbury Park: Sage, 3–11.
- Daly, K. J. 1993. Reshaping fatherhood: Finding the models. *Journal of Family Issues* 14, 510–530.
- Daly, K. J. 1996. Spending time with the kids. Meanings of family time for fathers. *Family Relations* 45 (4), 466–476.
- D’Andrade, R. G. 1981. The cultural part of cognition. *Cognitive science* 5, 179–195.
- D’Andrade, R. G. 1992. Afterword. Teoksessa R. D’Andrade & C. Strauss (toim.) *Human motives and cultural models.* Cambridge: University Press, 225–232.
- Doucet, A. 1995. Gender equality and gender differences in household work and parenting. *Women’s Studies International Forum* 18 (3), 271–284.
- Douglas, M. 1991. The idea of a home: A kind of space. *Social Research* 58 (1), 287–307.
- Dulac, G. 1994. The changing faces of fatherhood. *Transition* 3, 12–15.
- Dunham, C. C. & Bengtson, V. L. 1986. Conceptual and theoretical perspectives on generational relations. Teoksessa N. Datan, A. L. Greene & H. W. Reese (toim.) *Life-span developmental psychology. Intergenerational relations.* New Jersey: Erlbaum, 1–27.
- Duveen, G. & Lloyd, B. 1990. Introduction. Teoksessa Duveen, G. & Lloyd, B. (toim.) *Social representations and the development of knowledge.* Cambridge: Cambridge University Press, 1–10.
- Ely, M., Vinz, R., Downing, M. & Anzul, M. (toim.) 1997. *On writing qualitative research. Living by words.* London: Falmer Press.
- Eriksson-Stjernberg, I. & Ahonen, S. 1999. Childhood memories of war and displacement. Memory construction as lifelong learning. *Lifelong Learning in Europe* 3, 143–152.
- Eskola, K. & Peltonen, E. (toim.) 1997. *Aina uusi muisto.* Jyväskylän yliopisto. *Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja* 54.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen.* Tampere: Vastapaino.

- Estola, E. 1999. Varhaiskasvatus lastentarhanopettajan silmin – narratiivis-elämäkerrallinen tutkimus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa J. Hujala, K. Karila, J. Kinon, P. Niiranen & M. Ojala. (toim.) Varhaiskasvatuksen tutkimusmenetelmiä. Jyväskylä: Atena Kustannus, 131–173.
- Firestone, S. 1971. *The dialectic of sex. The case for feminist revolution.* London: The Women's Press.
- Fischer, L. R. 1994. Qualitative research as art and science. Teoksessa J. F. Gubrium & A. Sankar (toim.) *Qualitative methods in aging research.* Thousand Oaks: Sage, 3–14.
- Giddens, A. 1991. *Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age.* Cambridge: Polity Press.
- Goodnow, J. J. 1996. From household practices to parents' ideas about work and interpersonal relationships. Teoksessa S. Harkness & C. M. Super (toim.) *Parents' cultural belief systems: Their origins, expressions, and consequences.* New York: The Guilford Press, 313–343.
- Goodnow, J. J. & Collins, W. A. 1990. Development according to parents. The nature, sources, and consequences of parents' ideas. Hillsdale: Erlbaum.
- Gordon, T. 1990. *Feminist mothers.* London: Macmillan.
- Gordon, T. 1991. Feministiäidit; nuorallatanssia arjessa ja myyteissä. Teoksessa S. Nopola (toim.) *Äiti tuu ikkunaan. Äitiys – elämä vai kohtalo.* Porvoo: WSOY, 133–148.
- Granfelt, R. 1998. Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 702. Helsinki: SKS.
- Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. 1990. *What is family?* California: Mountain View.
- Haavio-Mannila, E. 1984. Perheen ja työn suhde. Teoksessa E. Haavio-Mannila, R. Jallinoja & H. Strandell (toim.) *Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja.* Porvoo: WSOY, 184–202.
- Haavio-Mannila, E. & Kelam, A. 1996. Young families and gender roles in Estonia and Finland in 1984 and 1993. *Idäntutkimus* 3 (3-4), 79–100.
- Hareven, T. K. 1987. Family history at the crossroads. *Journal of Family History* 1–3.
- Harkness, S. & Super, C. M. 1992. Parental ethnotheories in action. Teoksessa I. E. Sigel, A. V. McGillicuddy-De Lisi & J. J. Goodnow (toim.) *Parental belief systems: The psychological consequences for children.* Hillsdale, NJ: Erlbaum, 373–391.
- Harkness, S. & Super, C. C. 1996. Introduction. Teoksessa S. Harkness & C. M. Super (toim.) *Parents' cultural belief systems: Their origins, expressions, and consequences.* New York: The Guilford Press, 1–23.
- Harkness, S., Super, C. M. & Keefer, C. H. 1992. Learning to be an American parent: How cultural models gain directive force. Teoksessa R. D'Andrade & C. Strauss (toim.) *Human motives and cultural models.* Cambridge: University Press, 163–178.
- Harkness, S., Super, C. M. & van Tijen, N. 2000. Individualism and the "western mind" reconsidered: American and Dutch parents' ethnoteories of the child. Teoksessa S. Harkness, C. Raeff & C. M. Super (toim.) *Variability in the social construction of the child.* San Francisco: Jossey-Bass, 23–39.

- Hatch, J. A. & Wisniewski, R. 1995. Life history and narrative: questions, issues, and exemplary works. Teoksessa Hatch, J. A. & Wisniewski, R. (toim.) *Life history and narrative*. London: Falmer Press, 113–135.
- Heikkilä, S. 1999. Varhaishoivaa koskeva populaari valistuskirjoittelu Suomessa 1900-luvulla. Teoksessa S. Näre (toim.) *Tunteiden sosiologiaa II. Historiaa ja säätelyä*. Tietolipas 157. Helsinki: SKS, 229–248.
- Heikkinen, H. L. T. 2001. Toimintatutkimus, tarinat ja opettajaksi tulemisen taito. Narratiivisen identiteettityön kehittäminen opettajankoulutuksessa toimintatutkimuksen avulla. *Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 175.
- Heinämaa, S. & Reuter, M. 1994. Naisten tunneherkkyys: filosofinen keskustelu tunteiden järjellisyydestä. *Naistutkimus* 7 (1), 4–20.
- Helén, I. 1997. Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle. Tampere: Gaudeamus.
- Helsingin Sanomat. 17.3.2001.
- Helsti, H. 2000. Kotisyntytysten aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalistuksen konflikteista. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimintuksia* 785. Helsinki: SKS.
- Hirsjärvi, S. 1981. Aspects of consciousness in child rearing. *Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Education, psychology and Social Research* 43.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, S. & Perälä-Littunen, S. 1998. Parental child-rearing beliefs. Review of articles in educational journals. *Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen laitoksen julkaisuja* 7.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 1997. *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Hoikkala, T. 1993. Katoaako kasvatus, himmeneekö aikuisuus? Aikuistumisen puhe ja kulttuurimallit. *Jyväskylä: Gaudeamus*.
- Hoikkala, T. 1998. Isyys ja vanhemmuus. Teoksessa *Muutoksen sosiologia*. Jyväskylä: Gummerus, 75–84.
- Holmes, A. S & Nelson, C. 1997. Introduction. Teoksessa C. Nelson & A.S. Holmes (toim.) *Maternal instincts. Visions of motherhood and sexuality in Britain 1875–1925*. London: MacMillan Press, 1–12.
- Honkonen, R. 1993. Symbolinen interaktionismi ja kasvatuksen tutkimus. *Kasvatus* 24 (3), 231–241.
- Huttunen, J. 1993. Isä perheessä. *Sosiaalinen Aikakauskirja* 87 (6), 6–10.
- Huttunen, J. 1994. Isyys ja miehisuus: Isä perhepsykologisessa tutkimuksessa. Teoksessa J. Virkki (toim.) *Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin*. Porvoo: WSOY, 46–66.
- Huttunen, J. 1998. Isästäkö äidin kaltainen vanhempi? Teoksessa L. Laurinen (toim.) *Koti kasvattajana, elämä opettajana*. Kasvatus- ja oppimiskulttuurit tutkimuskohteina. *Jyväskylä: Atena*, 36–66.
- Hyvärinen, M. 1998. Lukemisen neljä käännettä. Teoksessa M. Hyvärinen, E. Peltonen & A. Vilkkonen (toim.) *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino, 311–336.

- Häggman, K. 1994. Perheen vuosisata. Historiallisia tutkimuksia 179. Helsinki: SHS.
- Hänninen, V. 1999. Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampere: TAJU.
- Innanen, M. 2001. Isyys ja äitiys nuorten kertomana - lukiolaisten tyttöjen ja poikien kirjoituksia. LIKES Research Reports on Sport and Health 130. Jyväskylä: LIKES.
- Jallinoja, R. 1983. Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana. Porvoo: WSOY.
- Jallinoja, R. 1984. Perhekäsityksistä perhettä koskeviin ratkaisuihin. Teoksessa E. Haavio-Mannila, R. Jallinoja & H. Strandell (toim.) Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja. Porvoo: WSOY, 37–110.
- Jallinoja, R. 2000. Perheen aika. Helsinki: Otava.
- Janotti, M. L. M. & Rosa, Z. P. 1993. Memory of slavery in black families of Sao Paulo, Brazil. Teoksessa D. Bertaux & P. Thompson (toim.) Between generations. Family models, myths, and memories. Oxford: Oxford University Press, 155–168.
- Jansson, T. 1991. Muumipappa ja meri. Helsinki: WSOY.
- Jokinen, E. 1996. Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä. Tampere: Gaudeamus.
- Jokinen, E. 1996b. Väsymisen kyseenalaisuus. Naistutkimus 2, 62–65.
- Jokinen, E. 1997. Kun äiti oli masentunut. Teoksessa E. Jokinen (toim.) Ruumiin siteet: kirjoituksia eroista, järjestyksistä ja sukupuolesta. Tampere: Vastapaino, 137–168.
- Juhila, K. 1996. Muistot resurssina. Entisten asunnottomien menneisyyspuheiden tarkastelua. Teoksessa A. Jokinen & K. Juhila. Merkitykset ja vuorovaikutus. Acta Universitatis Tamperensis A vol. 50, 185–202.
- Julkunen, R. 1994. Suomalainen sukupuolimalli – 1960-luku käänteenä. Teoksessa A. Anttonen, L. Henriksson & R. Nätkin (toim.) Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino, 179–201.
- Julkunen, R. 1995. Työ, äitiys ja itsenäisyys. Teoksessa M. Sorvettula (toim.) Naisen terveys. Hyvän elämän strategiset mitat. Helsinki: Kirjayhtymä, 53–75.
- Kauppinen-Perttula, U-M. 1995. Viisi vuotta äitiyttä – Suomessa ja Afrikassa. Naistutkimus 4, 29–34.
- Kaplan, E. A. 1992. Motherhood and representation. The mother in popular culture and melodrama. London: Routledge.
- Katvala, S. 1996. "Täydellinen äiti". Äitiyden myyttiset kahleet. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen pro gradu -työ.
- Kemppainen, J. 2000. Kotikasvatusta kolmessa sukupolvessa. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen lisensiaattityö.
- Kertzer, D. I. 1983. Generation as a sociological problem. Annual Review of Sociology 9, 125–149.
- Kinnunen, U. 1996. Työn ja perheen vuorovaikutus. Teoksessa L. Pulkkinen (toim.) Lapsesta aikuiseksi. Jyväskylä: Atena, 46–58.

- Koivunen, A. 1995. Isänmaan moninaiset äidinkasvot. Sotavuosien suomalainen naisten elokuva sukupuoliteknologiana. Turku: Suomen elokuvatutkimuksen seura.
- Koivunen, A. 1998. Hoivaava nainen: oppihistoriallinen tarina. *Naistutkimus* 4, 73–81.
- Koivunen, A & Liljeström, M. 1996. Paikantuminen. Teoksessa A. Koivunen ja M. Liljeström (toim.) *Avainsanat*. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 271–290.
- Korhonen, M. 1994. Keski-ikäisten naisten lapsuuskokemukset ja oma vanhemmuus. Joensuun yliopisto. *Psykologian tutkimuksia* 15.
- Korhonen, M. 1996. Äideiltä tyttärille periytyvä naiskulttuuri ja huolenpidon ansat. *Naistutkimus* 1 (9), 13–28.
- Korhonen, M. 1999. Isyyden muutos. Keski-ikäisten miesten lapsuuskokemukset ja oma vanhemmuus. Joensuun yliopisto. *Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja* 39.
- Korhonen, M. 2000. Poikkeuksellisen "äidillinen" isä. Esitelmä perhetutkimuksen päivillä Jyväskylässä 23.3 2000.
- Korkiakangas, P. 1996. Muistoista rakentuva lapsuus. *Kansatieteellinen arkisto* 42. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Kosonen, U. 1998. Koulumuistoja naiseksi kasvamisesta. *Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja* 21. Jyväskylän yliopisto: SoPhi.
- Kurki-Suonio, K. 1996. Oikeusjärjestelmä ja naisen vanhemmuus - johdannoksi. Teoksessa *Vanhemmuuksia. Oikeuden nainen - naisen oikeus -projektin seminaarijulkaisu*. Helsingin yliopiston yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja 45, 1–16.
- Kuronen, M. 1989. Onnellinen ja ongelmallinen äitiys. Tutkimus lasten hoidon ja kasvatuksen asiantuntijoiden äitiyttä koskevista käsityksistä. Tampereen yliopisto. *Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia sarja B* 2.
- Kuronen, M. 1993. Lapsen hyväksi naisten kesken. Tutkimus äitiys- ja lastenneuvolan toimintakäytännöistä. Tampereen yliopisto. *Sosiaalipolitiikan laitos. Stakes. Tutkimuksia* 35.
- Kuronen, M. 1999. The social organisation of motherhood – Advice giving in maternity and child health care in Scotland and Finland. University of Stirling.
- Kvale, S. 1996. *InterViews. An introduction to qualitative research interviewing*. London: Sage.
- Letherby, G. 1994. Mother or not, mother or what? Problems of definition and identity. *Women's Studies International Forum* 17 (5), 525–532.
- Lightfoot, C. & Valsiner, J. 1992. Parental belief systems under the influence: Social guidance of the construction of personal cultures. Teoksessa I. E. Sigel, A. V. McGillicuddy-De Lisi & J. J. Goodnow (toim.) *Parental belief systems: The psychological consequences for children*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 373–391.
- Lupton, D. & Barclay, L. 1997. *Constructing fatherhood*. London: Sage.
- Mahler, M. S., Pine, F. & Bergman, A. 1975. *The psychological birth of the human infant: symbiosis and individuation*. New York: Basic Books.

- Markkola, P. 1989. Maaseudun työläisnaiset. Teoksessa L. Laine & P. Markkola (toim.) *Tuntematon työläisnainen*. Tampere: Vastapaino, 39–60.
- Markkola, P. 1994. Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle. *Historiallisia tutkimuksia 187*. Helsinki: SHS.
- May, V. 2001. Lone motherhood in Finnish women's life stories. Creating meaning in a narrative context. Åbo Akademi.
- McGillicuddy-De Lisi, A. V. 1992. Parents' beliefs and children's personal-social development. Teoksessa I. E. Sigel, A. V. McGillicuddy-De Lisi & J. J. Goodnow (toim.) *Parental belief systems: The psychological consequences for children*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 115–142.
- McGillicuddy-De Lisi, A. & Subramanian, S. 1996. How do children develop knowledge? Beliefs of Tanzanian and American Mothers. Teoksessa S. Harkness & C. M. Super (toim.) *Parents' cultural belief systems: Their origins, expressions, and consequences*. New York: Guilford, 143–168.
- Mead, G. H. 1983. *Mind, self, & society*. From the standpoint of a social behaviorist. Chicago: The University of Chicago Press.
- Mitchell, J. 1971. *Woman's estate*. Penguin, Harmondsworth, Middlesex.
- Morgan, D.H. 1996. *Family connections*. An introduction to family studies. Cambridge: Blackwell Publishers.
- Moxnes, K. 1992. Changes in family patterns - Changes in parenting? A change toward a more less equal sharing between parents? Teoksessa U. Björnberg (toim.) *European parents in the 1990's. Contradictions and comparisons*. New Brunswick: Transaction Publishers, 211–228.
- Mäkelä, K. 1990. Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. Teoksessa K. Mäkelä (toim.) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus, 42–61.
- Määttänen, K. 1993. Äidit ja tyttäret, anopit ja miniät. Teoksessa U. Piela (toim.) *Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista*. Tietolipas 127. Helsinki: SKS, 149–164.
- Määttänen, K. 1996. Muisti ja muistamisen tunnot. Teoksessa K. Määttänen & T. Nevanlinna (toim.) *Muistikirja: Jälkien jäljillä*. Tutkijaliiton julkaisuja 80. Helsinki: Tutkijaliitto, 11–25.
- Nenola-Kallio, A. 1981. Naisnäkökulma riitteihin. Teoksessa L. Alanen, L. Rantalaiho & A. Saarinen (toim.) *Naisen historiallisuus: yhteiskunta – yksilö – sukupuoli*. Seminaariraportti. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, sarja B 33. Tampereen yliopisto, 63–75.
- Nespor, J. 1987. The role of beliefs in the practice of teaching. *Journal of Curriculum Studies* 19 (4), 317–328.
- Niemelä, P. 1982. Äitimyytti ja äitiyshuolto. Julkaisussa *Nainen ja lääketiede. Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan seminaari Helsingissä 25. ja 26. tammikuuta*. Valtioneuvoston kanslian monisteita 1.
- Niiniluoto, I. 1994. Järki, arvot ja välineet. *Kulttuurifilosofisia esseitä*. Keuruu: Otava.
- Nykyri, T. 1998. *Naisen viha*. Jyväskylän yliopisto. SoPhi 24.
- Nätkin, R. 1994. Väestöpolitiikka, abortti ja äitiys – hyvinvointivaltion ammattilaisten ja naisten suhteen tarkastelua. Teoksessa A. Anttonen, L.

- Henriksson & R. Nätkin (toim.) Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino, 129–155.
- Nätkin, R. 1995. Maternaalisuuden kertomukset. Teoksessa L. Eräsaari, R. Julkunen & H. Silius. (toim.) Naiset yksityisen ja julkisen rajalla. Tampere: Vastapaino, 67–87.
- Nätkin, R. 1997. Kamppailu suomalaisesta äidistä. Helsinki: Gaudeamus.
- Oakley, A. 1985. Housewife. Harmondsworth: Penguin Books.
- Ojakangas, M. 1997. Lapsuus ja auktoriteetti: pedagogisen vallan historia Snellmanista Koskenniemeen. Tutkijaliiton julkaisu 85. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Ollila, A. 1993. Suomen kotien päivä valkenee...Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. Historiallisia tutkimuksia 173. Helsinki: SHS.
- Ollila, A. 1994. Naisliike, nationalismi ja kansanvalistus: Miksi Martta-yhdistys halusi riveihinsä "kaikkien kansanluokkien naiset"? Teoksessa A. Anttonen, L. Henrikson & R. Nätkin (toim.) Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino, 53–72.
- Ollila, A. 2000. Aika ja elämä. Aikakäsitys 1800-luvun lopussa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran julkaisuja 795. Helsinki: SKS.
- Palacios, J. & Moreno, M. C. 1996. Parents' and adolescents' ideas on children. Origins and transmission of intracultural diversity. Teoksessa S. Harkness & C. M. Super (toim.) Parents' cultural belief systems: Their origins, expressions, and consequences. New York: The Guilford Press, 215–253.
- Parke, R. D. & Stearns, P. N. 1993. Fathers and childrearing. Teoksessa G.H.Jr. Elder, J. Modell & R. D. Parke (toim.) Children in time and place. Developmental and historical insights. Cambridge: Cambridge University Press, 147–170.
- Passerini, L. 1993. Mythbiography in oral history. Teoksessa R. Samuel & P. Thompson (toim.) The myths we live by. London: Routledge, 49–60.
- Peltonen, E. & Eskola, K. 1997. Muisto. Teoksessa K. Eskola & E. Peltonen (toim.) Aina uusi muisto. Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 54, 7–21.
- Peltonen, E. 1998. 'Vahva' suomalainen nainen? Suomalaisen naistutkimuksen kertomaa ja (sen) luentaa. Naistutkimus 4, 66–72.
- Peltonen, U-M. 1996. Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen. Helsinki: SKS.
- Perälä-Littunen, S. 2001. The image of the Finnish good mother. Julkaisematon artikkeli.
- Phoenix, A. & Woollett, A. 1991. Motherhood: Social construction, politics and psychology. Teoksessa A. Phoenix, A. Woollett & E. Lloyd (toim.) Motherhood. Meanings, practices and ideologies. London: Sage, 12–27.
- Pohjola, K. 1999. Naisten salaiset maailmat. Jyväskylän yliopisto: SoPhi.
- Pohls, M. 1990. Women's work in Finland 1870–1940. Teoksessa M. Manninen & P. Setälä (toim.) The lady with the bow. The story of Finnish women. Helsinki: Otava, 55–79.
- Quinn, N. & Holland, D. 1987. Culture and cognition. Teoksessa D. Holland & N. Quinn (toim.) Cultural models in language and thought. Cambridge: Cambridge University Press, 3–42.

- Rantalaiho, L. 1994. Sukupuolisopimus ja Suomen malli. Teoksessa A. Anttonen, L. Henrikson & R. Nätkin (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino, 9–30.
- Rapola, M. 1960. Sanojemme ensiesiintymisiä Agricolaista Yrjö Koskiseen: Valikoima. Tietolipas 22. Helsinki: SKS.
- Reay, D. 1995. A silent majority? Mothers in parental involvement. *Women's Studies International Forum* 18 (3), 337–348.
- Ribbens, J. 1994. *Mothers and their children. A feminist sociology of childrearing*. London: Sage.
- Ribbens, J. 1998. Hearing my feeling voice? An autobiographical discussion of motherhood. Teoksessa J. Ribbens & R. Edwards (toim.) *Feminist dilemmas in qualitative research. Public knowledge and private lives*. London: Sage, 24–38.
- Rich, A. 1977. *Of woman born. Motherhood as experience and institution*. London: Virago.
- Richardson, D. 1993. *Women, motherhood and childrearing*. London: MacMillan.
- Roos, J-P. 1987. *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista*. Helsinki: SKS.
- Roos, J-P. 1988. *Elämäntavasta elämäkertaan – Elämäntapaa etsimässä*. Jyväskylä: Gummerus.
- Roos, J-P. & Rotkirch, A. 1997. Hirveät vanhemmat. Teoksessa J-P Roos & A. Rotkirch (toim.) *Lapset ja vanhemmat*. Jyväskylä: Gaudeamus, 1–7.
- Rotkirch, A. 2000. Pirstoutunut vanhemmuus. Teoksessa T. Hoikkala & J. P. Roos (toim.) *2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhannen vaihteesta*. Helsinki: Gaudeamus, 187–200.
- Ruddic, S. 1982. Maternal thinking. Teoksessa B. Thorne & M. Yalom (toim.) *Rethinking the family: some feminist questions*. New York: Longman, 76–94.
- Ruoppila, V. 1954. *Kansa lastensa kasvattajana*. Porvoo: WSOY.
- Saarenheimo, M. 1997. Jos etsit kadonnutta aikaa. *Vanhuus ja oman elämän muisteleminen*. Tampere: Vastapaino.
- Saarikangas, K. 1991. Äitiyden tila; nainen ja moderni asunto. Teoksessa S. Nopola (toim.) *Äiti tuu ikkunaan. Äitiys – elämä vai kohtalo?* Porvoo: WSOY, 233–256.
- Samuel, R. & Thompson, P. 1993. Introduction. Teoksessa R. Samuel & P. Thompson (toim.) *The myths we live by*. London: Routledge, 1–22.
- Satka, M. 1994. Sota-ajan naiskansalaisen ihanteet naisjärjestön arjessa. Teoksessa A. Anttonen, L. Henrikson & R. Nätkin (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino, 73–96.
- Scheler, M. 1980. *Problems of sociology of knowledge*. London: Routledge.
- Shweder, R. A., Goodnow, J., Hatano, G., LeVine, R. A., Markus, H. & Miller, P. 1998. The cultural psychology of development: One mind, many mentalities. Teoksessa W. Damon & R. M. Lerner (toim.) *Handbook of child psychology. Vol 1: Theoretical models of human development*. New York: Wiley, 865–937.
- Sigel, I. E. 1985. Conceptual analysis of beliefs. Teoksessa I. E. Sigel (toim.) *Parental belief systems: The psychological consequences for children*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 433–456.

- Sigel, I. E. 1992. The belief – behavior connection: A resolvable dilemma? Teoksessa I. E., Sigel, A. V. McGillicuddy-DeLisi & J. J. Goodnow (toim.), Parental belief systems: The psychological consequences for children. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 433–456.
- Sigel, I. E. & Kim, M-I. 1996. The answer depends on the question. A conceptual and methodological analysis of a parent belief-behavior interview regarding children's learning. Teoksessa S. Harkness & C. M. Super (toim.) Parents' cultural belief systems. New York: The Guilford Press, 83–119.
- Smart, C. 1996. Deconstructing motherhood. Teoksessa E.B. Silva (toim.) Good enough mothering? Feminist perspectives on lone motherhood. London: Routledge, 37–57.
- Snitow, A. 1992. Feminism and motherhood: An American reader. Feminist Review 40, 32–47.
- Soikkanen, T. & Vares, V. 1996. Sukupolvi historiassa. Käsitteen käytöstä ja Suomen historian sukupolvista. Teoksessa L. Pylvänäinen & T. Soikkanen (toim.) Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja 1996. Poliittinen historia. Helsingin ja Turun yliopistot, 195–226.
- Stoehr, I. 1983. "Organisierte Mutterlichkeit" Zur Politik der deutschen Frauenbewegung um 1900. Teoksessa K. Hausen (toim.) Frauen suchen ihre Geschichte. Historische Studien zum 19. und 20. Jahrhundert. München: Verlag C.H. Beck, 221–249.
- Strandell, H. 1984. Kolmen naissukupolven kokemuksia työstä ja perheestä. Teoksessa E. Haavio-Mannila, R. Jallinoja & H. Strandell (toim.) Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja. Porvoo: WSOY, 203–294.
- Strandell, H. 1995. Barndomen här och nu. Naistutkimus 1, 52–55.
- Sulkunen, I. 1987. Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Teoksessa R. Alapuro, I. Liikanen, K. Smeds & H. Stenius (toim.) Kansa liikkeessä. Helsinki: Kirjayhtymä, 157–175.
- Sulkunen, P. 1983. Myyteistä ja kertomuksen semiotiikasta. Sosiologia (1), 1–12. Suomen kielen perussanakirja. Toinen osa. L-R. 1992. Kotimaisen kielen tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki: Kotimaisen kielen tutkimuskeskus.
- Suoninen, E. 1992. Perheen kuvakulmat. Diskurssianalyysi perheenäidin puheesta. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Suutama, T. 1986. Elämänvoimaa sukupolvien yhteistyöstä. Tutkimus kahden, kolmen ja neljän sukupolven välisestä vuorovaikutuksesta sekä sen merkityksestä. Mannerheimin lastensuojeluliiton lapsiraportti: A 49. Helsinki.
- Syrjälä, L., Ahonen, S., Syrjäläinen, E. & Saari, S. 1995. Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Syrjälä, L., Estola, E., Mäkelä, M. & Kangas, P. 1996. Elämäkerrat opettajien ammatillisen kasvun kuvaajina. Teoksessa S. Ojanen (toim.) Tutkiva opettaja 2. Helsingin yliopisto. Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Oppimateriaaleja 55, 137–150.
- Thompson, P. 1993. Family myth, models, and denials in the shaping of individual life paths. Teoksessa D. Bertaux & P. Thompson (toim.) Between

- generations. Family models, myths, and memories. Oxford: Oxford University Press, 13–38.
- Thompson, P. 1995. Transmission between generations. Teoksessa J. Brannen & M. O'Brien (toim.) *childhood and parenthood*. London: University of London, 5–16.
- Thurer, S. L. 1994. *The myths of motherhood. How culture reinvents the good mother*. Boston: Houghton Mifflin.
- Tulving, E. 1983. *Elements of episodic memory*. Oxford: Oxford University Press.
- Tuominen, M. 1991. "Me ollaan kaikki sotilaitten lapsia" Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa. Helsinki: Otava.
- Tähtinen, J. 1992. Miten kasvattaa pikkulapsia. Kasvatustieteiden ja -suuntausten lähtökohtien muutoksia Suomessa 1850–1989 suomenkielisten kasvatustieteiden ja hoito-oppaiden sekä aikakauslehdistön ilmaisemana. Turun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Julkaisusarja A 157.
- Vilkko, A. 1988. Eletty elämä, kerrottu elämä, tarinoitunut elämä. *Sosiologia* 2, 81–90.
- Vilkko, A. 1997. *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta*. Helsinki: SKS.
- Vilkko, A. 1998. Kodiksi kutsuttu paikka. Tapausanalyysi naisen ja miehen omaelämäkertoista. Teoksessa M. Hyvärinen, E. Peltonen & A. Vilkko (toim.) *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino, 27–72.
- Virtanen, L. 1982. Henkilökohtainen kerronta. Teoksessa I-R. Järvinen & S. Knuutila (toim.) *Kertomusperinne. Kirjoituksia proosaperinteen lajeista ja tutkimuksesta*. Tietolipas 90. Helsinki: SKS, 171–205.
- Virtanen, L. 1988. *Suomalainen kansanperinne*. Helsinki: SKS.
- Vuori, J. 1999. Yhteiskunnallisen äitiyden metafora. *Naistutkimus* 2, 52–57.
- Vuori, J. 2001. Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnellat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampere: Tampere University Press.
- Wegar, K. 1997. In search of bad mothers: Social constructions of birth and adoptive motherhood. *Women's Studies International Forum* 20 (1), 77–86.
- Welles-Nyström, B. 1996. Scenes from a marriage. Equality ideology in swedish family policy, maternal ethnoteories and practice. Teoksessa S. Harkness & C. M. Super (toim.) *Parents' cultural belief systems*. New York: Guilford, 192–214.
- Welles-Nyström, B., New, R. & Richman, A. 1994. The 'good mother'. A comparative study of Swedish, Italian, and American maternal behavior and goals. *Scandinavian Journal of Caring Sciences* 8, 81–86.
- Willard, A. 1988. Cultural scripts for mothering. Teoksessa C. Gilligan, J. V. Ward & J. M. Taylor (toim.) *Mapping the moral domain*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 225–243.
- Yow, V. R. 1994. *Recording oral history. A practical guide for social scientists*. London: Sage.

LIITTEET

LIITE 1 Opiskelijoiden etätehtävä

Pienimuotoinen haastattelututkimus, jonka voi tehdä joko yksin tai parityönä. Tutkimuksen kohteena ovat kasvatusta koskevat uskomukset ja sanonnat ja niiden siirtyminen sukupolvelta toiselle.

Tutkimuksen taustaa: Ihmisten jokapäiväiseen puheeseen sisältyy monenlaisia mielipiteitä ja arjen uskomuksia. Jotkut uskomukset ovat aikojen kuluessa kiteytyneet kaikkien tuntemiksi sanonnoiksi, esimerkiksi "Huono onni pelissä, hyvä onni rakkaudessa", "Ei oppi ojaan kaada", "Koulu tappaa luovuuden", "Nauru pidentää ikää", "Harjoitus tekee mestarin", "Aika parantaa haavat", "Ei omena kauas puusta putoa", "Paha saa palkkansa".

Nyt olisi tarkoitus kirvoittaa tällaisia uskomuksia ja sanontoja haastattelututkimuksen avulla. Uskomusten tulisi koskea lasten kasvatusta, lapsia, äitiä, isää ja vanhemmuutta.

Menettele seuraavasti: Haastattele kolmea henkilöä.

1. VAIHE. Valitse perhe, jossa on elossa kolme sukupolvea. Sukupolviketjun nuorin edustaja voi olla 18–30-vuotias. Voit mielellään valita oman sukusi. Jos suvun isovanhemman tavoittaminen on mahdotonta, niin valitse hänen sijastaan jokin iäkäs henkilö (ehkä löytyisi samasta suvusta). Jos itselläsi on jo aikuisia lapsia ja haluat koota tutkimusaineiston omasta suvustasi, niin valitse tutkimukseen oma lapsesi, itsesi ja toinen vanhemmistasi.

2. VAIHE. Jos valitset tutkimuskohteeksi oman sukusi, kirjoita ensin itse lyhyet vastaukset alla olevien haastatteluteemojen kysymyksiin. Haastattele sitten sukusi kaksi henkilöä (siis esimerkiksi äitisi ja isoäitisi, tai aikuinen lapsesi ja äitisi). Jos valitset muun kuin oman sukusi, haastattele valitsemasi sukupolviketjun kolme jäsentä. Jos tehtävä tehdään parityönä, voi parin toinen jäsen esimerkiksi tehdä haastattelut ja toinen purkaa aineiston.

Oheisena on neljä haastatteluteemaa ja esimerkkeinä kysymyksiä, joita voi käyttää haastattelussa apuna. Kysymysten tarkoituksena on virittää ajatuksia ja kokemuksia kasvatuksesta. Kasvatususkomusten, sanontojen ja kasvatusta koskevien ohjeiden mieleenpalauttaminen ja erottaminen ei aina ole helppoa ja ihmiset saattavat kertoa näistä kaikista yhden haastatteluteeman alla. Useimmat ihmiset tarvitsevat aikaa kasvatusta koskevien ajatusten ja sanontojen mieleenpalauttamiseen, joten etene rauhallisesti temasta toiseen. Älä odota, että kiteytyneitä uskomuksia tulee lukumääräisesti paljon. Muutamakin (2–3 sanontaa) on jo tulos.

Haastatteluteemat ja esimerkkejä kysymyksistä:

1. Hyvä äiti, hyvä isä
Millainen on mielestäsi hyvä äiti, entä hyvä isä?
2. Ajattelun erot sukupolvien välillä lastenkasvatuksessa
Onko lastenkasvatuksessa jotain sellaista mistä olet (olit) eri mieltä kuin
a) omat vanhempasi ja
b) isovanhempasi?
3. Ohjenuorat kasvatuksessa
Onko (oliko) sinulla itselläsi joitain ohjenuoria tai pelisääntöjä toimiessasi lastesi kanssa? Mitä ne ovat?
4. Lähisukulaisten kasvatussanonnat, kansanviisaudet ja arkiuskomukset
Muistatko joitain kasvatusta koskevia sanontoja, kansanviisauksia tai "ikuisia totuuksia" (esim. "Valheella on lyhyet jäljet")? Ne voivat koskea lasta, äitiä, isää, vanhempia, kuritusta, tottelemista, lasten kohtelua. Mitä sanontoja muistat? Uskotko itse niihin? Muistatko kuka lähisukulaisistasi olisi käyttänyt niitä?

Sovita kysymysten sana- ja aikamuodot siten, että ne luontuvat hyvin haastateltavillesi.

3. VAIHE. Pura haastattelut tekstiksi sananasaisesti mitään sanontoja tai murreilmaisuja muuttamatta. Tätä puhutun tekstin kirjoitettuun muotoon purkamista kutsutaan litteroimiseksi. Merkitse litteroinnin alkuun haastateltavien sukupuoli, etunimi, ikä ja sukulaisuussuhde ko. suvun kolmen sukupolven ketjussa (tytär tai poika, äiti tai isä, isoäiti tai isoisä – mahdollisesti isotäti tai isosetä jne.).

Jos haastateltava intoutuu kertomaan pitkiä tarinoita "asian vierestä", voit jättää niiden yksityiskohdat litteroimatta ja merkitä puuttuvat puheenosat päätäisillä pisteillä.

4. VAIHE. Analysoi litteroitua aineistoa. Etsi siitä kasvatususkomuksia ja -sanontoja, alleviivaa ne ja merkitse kenen sanonnoista on kyse. Kokoa niitä luetteloksi ja jos uskomuksia ja sanontoja on paljon, ryhmittele niitä (esimerkiksi isää koskevat uskomukset ja sanonnat yhteen ryhmään). Älä tässä vaiheessa muuta haastateltaviesi tekstiä kirjakielen mukaiseksi äläkä muuta heidän murreilmaisujaan. Jos epäilet, ettei jokin sana tai ilmaisu ole ymmärrettävä perhepiirin tai murrealueen ulkopuolella voi "suomentaa" sanan sulkeisiin. Jos on mahdollista, vertaile hieman eri sukupolvien tuottamia tuloksia.

5. VAIHE. Luonnehdi tämän tyyppistä tutkimusta (esim. onko se kokeellista, vaikuttamistutkimusta, toimintatutkimusta jne). Käytä apuna kirjan lukua V (Hirsjärvi & Huttunen).

6. VAIHE. Lähetä litteroitu teksti, analyysisi ja vastauksesi etäohjaajalle. Litteroituja tekstejä ja analyysia ei palauteta, joten ota niistä tarvittaessa itsellesi kopiot.

Tulokset ja litteroidut tekstit talletetaan Suomalaisen kasvatuksen perinteitä ja nykykäsityksiä koskevaan arkistoon Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen laitokselle. Tätä arkistoa voidaan myöhemmin käyttää tutkimustarkoituksiin. Aineistoa käyttävät tutkijat sitoutuvat toimimaan tutkimuseettisen toimikunnan sääntöjen mukaisesti, joten vastaajien intymiteettisuoja ei rikota.

(Haastattelukirjallisuutta: Hirsjärvi ja Hurme, Teemahaastattelu, Gaudeamus ja Yliopistopaino. Arkiuskomuksista: Virtanen, Punatukkaiset ovat intohimoisia. Arjen uskomuksia, WSOY.)